

FEHÉR FERENC

ÉLJEN A HÁBORÚ

MUNKÁSAKADÉMIA KIADÁSA
BRATISLAVA-POZSONY 1932

Minden jog a szerzőé.
Copyright by Fehér Ferenc.
Nyomta a Typographia könyvnyomda és kiadóvállalat.

MENNI!...

Millió és millió ember ordította, zúgta:

„Éljen a háború“!

*Akkor elindult és ment, ment, ment, millió és
millió katona.*

Ment szárazon, vizen, vonaton, kocsin, levegőben.

Ment éjjel és nappal.

Csak ment, ment, ment millió és millió katona.

*Ment esőben, porban, hóban, fagyban sárban,
véres verejtékben.*

*Ment éhesen, mocskosán, rongyosan, összetörve,
ment dalolva, sírva, némán lázongva.*

*Megállt, tépte, ölte, irtotta egymást, aztán megint
ment, ment, ment millió és millió katona.*

*„Éljen a háború!“ A katona ment és ment, ölt
vagy megölték.*

*Így ment és ment millió és millió katona, amíg
meg érkezett a forradalomba . . .*

Nagy vidéki város.

Egy teremben; a városházán, polgári bizottság ülésezett. Ott ültem a bizottságban, 1914 volt. Egy hatalmas, tagbaszakadt munkás lépett a terembe és egyenesen a bizottság felé tarott: ismerősöm.

— Be kell vonulni! — mondta.

— Hm, hm, hiszen te már idős vagy, — feleltem.

— Mégis.

— Borzasztó!

— A feleségem két héttel ezelőtt meghalt. Az anyám, aki a négy éves kis leányomra vigyázott eddig, betegen fekszik otthon. Kérlek, légy szíves a kórházba juttatni.

Vastag könnyek hulltak lelógó bajuszára.

— Megteszem, — vigasztaltam.

— Köszönöm!

Még akart valamit mondani, de hangja elcsuklott; hangosan sírt.

Aztán elment.

— Lelketlenség egy családapát így eltépni a családjától és a vágóhidra vinni, — tört ki belőlem.

— Mégis csak le kell számolni azzal a kutya Szerbiával! — pattant fel egy szemüveges, púpos hivatalnok, akit Mitrovácnak hívtak.

— Mi köze ennek az embernek Szerbiához? Magának van talán elszámolni valója Mitrovác úr? Talán valamelyik ősével van pere? Mit uszít maga?

— Ne tessék személyeskedni!

Egy szolga bekiáltott a terembe:

— Általános mozgósítás!

Kimentem. Nagy sürgés-forgás volt a városháza folyosóján. Megkérdeztem egy hivatalnokot.

— Igaz, hogy kihirdetik az általános mozgósítást?

— Igen. Mindjárt ragasztjuk a felhívásokat.

Nagy tömeg verődött össze a polgármesteri hivatal előtt. Visszamentem a terembe és elbúcsúztam a bizottság tagjaitól.

Levágattam a hajamat és bajúszomat. Egy ismerős pappal találkoztam, aki megszólított:

— Na, mit szól hozzá?

— Én? ... De mit szól maga, mint pap?

— Hja kérem! . . .

Nagy magyarázatba fogott. Nem figyeltem rá.

A feleségem ijedt arccal nézett rám.

— Mi az, miért vágattad le a bajúszodat?

— Kihirdették az általános mozgósítást. Be kell vonulni.

Este nagy tömeg hullámzott az uccákon. Nyolcas sorokba verődtek, énekelve és ordítva mentek:

— Éljen a háború! Vesszen Szerbia!

Kórusba és ütemre bőgtek:

— Belgrádba! Belgrádba!

Sétapálcáját magasra emelve, ordított köztük Mitrovác is:

— Belgrádba! Belgrádba!

Egy fiatal diák felugrott a Petőfi-szobor talapzatára és gyermekhangján sivítva szavalta: „Talpra magyar!” — Kotnics nevű szomszédom fia volt.

A török hullákkal táncoló Kinizsi Pál hősi legendáján nőttek fel. Csak a hullák hiányoztak a marokból.

Másnap, délelőtt.

Egy vasravert embert kísértek az uccán szúrónyos katonák.

— Mit vétett ez aiz ember? — kiáltotta egy munkásasszony a katonák felé.

— Katonaszökevény!

— Agyon kell verni! — ordította a tömeg.

Elkísértem a menetet a kaszárnáig. Éppen egy másik vasravert embert hoztak ki és vittek szuronyok között.

Egy ismerősöm jött ki a kaszárnából. Megkérdeztem:

— Ez is katonaszökevény?

— A frászt, — felelte nevetve. — A fogházból kaptuk kölcsön őket ma hajnalban. Mutogatni kell őket, hogy mindenki bevonuljon.

Köpött egyet.

Én is.

Kaszárnya!

Reggel egy öblös hang ordította:

— Felkelni!

Becsapódott az ajtó.

— Na mi lesz? — kérdezte egyik a másiktól.

— Fogadjunk, hogy még ma sem megyünk el!

— Bár ne kellene menni. Éppen tegnap kaptam levelet a feleségemtől, melyben írja, hogy a gyerekek nagyon rosszak és mindig az apjukat emlegetik. Sokat

esznek. „Hiába mondom nekik“ — írja a feleségem, — „hogy ne egyenek olyan sokat, mert apjuk a háborúba ment és nincs, aki kenyérre valót hozzon“. Most még jobban zabálnak, mint eddig . . .

— Vigyázz! — ordított a káplár, mert meglátta az ajtón belépő hadnagyot.

— Pihenj! — vezényelte a hadnagy.

A cigarettáját szívta, a cipőjére nézett és arról beszélt, hogy most majd el kell menni! A háborúba kell menni!

Hat órakor ott állt a zászlóalj a kaszárnya udvarán. Fél nyolckor elindultunk és elkezdtünk menni, menni, menni!

És mentünk, mentünk, mentünk.

Esik az eső.

Egy városba értünk.

Kenyeret, szalonnát kaptunk és készültünk az elmenetelre. Még tele volt jó házíval bőrönd és tarisznya, nagyokat nyögve elindultunk. Este hat óra lehetett, mikor a városból kiértünk. Az utón sok autóval találkoztunk. A társzekerek többször kátyúba kerültek és ilyenkor az egész zászlóalj megállt. Néhány embert oda vezényeltek, hogy kiemeljék a szekereket. Ilyen kínos menetelésben már két-három órai ut után teljesen elfáradtunk. Nehéz volt a felszerelésünk. Éjfél tájban már nem bírtuk a menetelést, mégis tovább mentünk. Még vagy három kilométer utat megtettem és azután az árok partján leültem. Nem bírtam tovább. Az álomtól és fáradtságtól elzsibbadt tagokkal feküdtem ott, mikor valaki megrázott. Egy ismerősöm volt, aki már előbb lemaradt, de kipihente magát és folytatta útját. Leült mellém és megvárta, míg én is kipihenem magam és együtt mentünk a zászlóalj után.

Óriási nagy erdőbe értünk. Koromsötét éjszakában csetlő nekbotlunk a hepehupás úton. Előttünk egy lámpa fénye hol elalszik, hol kigyul. A zászlóalj már nagyon messze járhat. A társzekerek végleg megakadtak valahol hátul. Félelmetes csend. Már nagyon régen megyünk ebben a nagy erdőben, sehol egy lelket nem látunk. A lámpa csak pislog előttünk, de még

mindig ugyanolyan távolságból, mint amikor észre vettük. Kíértünk az erdőből egy nagy mezőre. Nyögést hallani. Megijedtünk.

— Ki vagy? — kiáltottam s gyufát gyújtottam, de elfujta a szél.

— Jaj, segíts, nem bírok tovább! — felelte valaki a sötétben.

A hang irányában tapogatództam. Megtaláltam az árokparton ülő társunkat, ő is lemaradt. Együtt pihentünk, azután tovább mentünk. Egy dombra értünk. Hatalmas dörrenés rázta meg a levegőt. Megijedtünk. A lövés után néhány pillanattal, valami különös világoosság iparkodik az ég felé nagyon nagyon messze. A világoosság mindinkább erősödik. Már kivehető a sűrűbb és ritkább füstgomolyag méltóságteljes helycseréje. Mellette egy újabb, de teljesen elütő fény jelenik meg. Gyengébb, de nagyobb teret beözönlő fényben már látható az elmosódó lanyha csipkés horizont.

Lassan már virrad. Látjuk már egymás kormos arcát és nagy fáradtságát. A nagy dörrenés után támadt fény halványul. A lámpa még mindig pislog előttünk. Házak és templomok körvonalai jelentek meg két oldalt.

Sötét árnyak mozgását vettük észre. Fegyverünket megszorítottuk és kérdeztük egymástól, ki látja azt a három alakot. Mind a hárman láttuk.

— Ki vagy? — kiáltotta egyikünk.

Valami érthetetlen morgást hallottunk. Az alakok megálltak és úgy látszott, hogy reánk vártak. Halotti csend. Hozzájuk értünk. A szívünk, mintha gyorsabban dobogna. Két asszony és egy férfi húzódik felénk félénken, valamit motyognak: menekülők voltak. Mi tovább mentünk, de újra leültünk pihenni. Egy cigarettát elszívtunk, tovább mentünk. Hosszú utat tet-

tünk meg, mikor az előttünk pislogó lámpát elértük. Az ut mentén volt letéve, hogy a tűzvonal irányából jövő katonákat figyelmeztesse arra, hogy ott segélyhely van. A lámpa tűzvonal felőli oldalára valami gyanús vörös festékkel kereszt volt festve.

Mikor az ut kanyarulatából kijutottunk, egy nagyon hosszú falu húzódott előttünk Már teljesen ki-
virradt. A zászlóalj itt van. Úgy amint felfűzött szurronnyal meneteltek, végigfeküdt az ut mentén az árokban a legénység. Az arcuk poros, a lefutó verejték mocskos utakat mosott végig a poros, piszkos arcukon. Mély álomba merült ez az eleven szuronyerdő. Egy udvarba mentem és ott egy keskeny gerendára helyezett kőre hajtottam a fejem, ahol azonnal elaludtam. Ez a nap olyan fárasztó volt, hogy azt gondoltam: ha a háború sok ilyen izgalmas és fárasztó nappal lesz tele, egy két hét lefolyása alatt teljesen tönkremegy az egész armádia és vége a háborúnak. Hét óra lehetett, mikor arra ébredtem, hogy apró kövek hullanak reám. Egy hadnagy dobált és így ébresztett.

— Megyünk tovább! — kiáltotta felém.

Lassan felcihelődtem, de alig mozogtak a tagjaim. Úgy éreztem, hogy képtelen vagyok a további menetelésre. A zászlóaljjal meneteltem vagy két kilométert és megint lemaradtam.

Egy beteg tűzérel találkoztam, aki megmutatta a „vendéglőt“.

Teljesen sötét, piszkos, bűzös helyiség. A tűzhelynek nincs kéménye. Két piszkos ágy, egy rozoga asztal és két faszék. Az ágy végén néhány rossz cipő és az ablaknak nevezett ökölnyi nyílás előtt cipésmesterséghez szükséges szerszámok a szokott rendet-

lenségben. Hosszú kaftános gyerekek csokoládét és cigarettát kínálnak megvételre. Két serdülő leány a tűzhelynél foglalatoskodik, közben félénken tekintgetnek felénk. Az orosz katonák mindenüket elvitték és nagyon örülnek, hogy mi kiverjük őket a faluból. Oroszok még nem is voltak ott, tehát hazudtak. Az egyik leány egy fazék burgonyát tett a tűzhelyre és azt mondta, hogy ha megvárjuk míg megfő, adnak belőle. Az egyik gyerek az ágyból legurult és magával rántotta a takarót és vánkosokat. Odatenkintek, látom, hogy négy kenyér van az ágyban. Nagy lármával ugrott oda az asszony és a két leány, hirtelen felkapták az ágyneműt és letakarták a kenyeret. Elfordultam és úgy tettem, mintha nem láttam volna. A nagy család tagjai ki- és bejártak a faajtón és nagy lármával panaszkodtak.

Megfőtt a burgonya és úgy, amint a tűzön volt, az asztalra tették. Ketten, hat darab nagy burgonyát megettünk és egy decilitemyi rumot megittunk. Megkérdeztük, mit fizetünk? Sugdostak, gesztikuláltak, végre a férfi elénk állt és megmondta, hogy 1 korona 20 fillért fizessünk. A társam fizetett. Megegyeztünk abban, hogy elég drágán reggeliztünk. Az öreg ott állt még előttünk és az ujjai között forgatta a két pénzdarabot, nem szólt semmit, de az arcáról leolvastuk, hogy mondani akar valamit. Megkérdeztem, hogy kíván-e valamit. Még tőlem is kért 1 korona 20 fillért.

Egy faluban utólértük a zászlóaljt. Ott pihentek a házak padlásán, a csűrben és pajtáiban. Nagy tüzeket raktaik és főztek; valahol burgonyát találtak és azt főzték meg. Délután megérkeztek a társzekerek is. A legénységnek tartalék élelmet osztottak ki és

megengedték, hogy azt azonnal elfogyaszthassák. Azután még teát kaptunk. Este megint teát.

De riadót jelentettek. Gyorsan összeszedelőztünk és már megint mentünk. Az ut két szélén egy egy sor fából épült hálzlánc, itt-ott megszakadozva. Félénken bámuló férfiak, nők, gyerekek, néhol vizet hoznak. Ez a régi hadgyakorlatokat juttatja eszünkbe. Csak-hogy akkor nevető asszonyok, leányok hozták a vizet. A végtelennek látszó falu végén pihenőt kaptunk. Hogy miért, nem tudjuk. Egy tényleges főhadnagy búcsúzik a tisztársaitól. Beteget jelentett. Egy orvos-tanhallgató állapított meg rajta valami betegséget. A legénység kiképzésénél ő volt a lehangosabb „hős”. Nagy tekintélye volt otthon. Sok bakát megpofozott. Vasszigora miatt a félelmetes tiszték közé tartozott. A nagy tekintélynek ez a bucsuzás most véget vetett.

A falu különböző helyein elhelyezik századonként a zászlóaljat. Itt vagyunk közvetlen a tűzvonal mögött. Erős ágyú és fegyvertűzet hallani. Délután egy réten körben ülve hallgattuk a hadnagy előadását. Magyarul beszélt. Kiejtésén érezni lehetett, hogy jól tud magyarul, de mondatait teljesen germánul szerkesztette meg. Úgy tűnt fel, mintha szándékosan rontaná el a mondatot. Többször egész helyes szerkezettel kezdett egy mondatba^, majd hirtelen nyegle németességgel folytatta. Néha kereste a helyes kifejezést, ha azután megtalálta, kifogástalan magyarsággal mondta ki. Az volt az érzésem, hogy ez az ember stréberkedik. A közös hadsereg tisztjei között divat volt rossz magyarsággal beszélni, hogy törőlszakadt németnek higyjék még azt is, aki magyar származású és nyelvű volt.

Azt magyarázta, hogy kell a fegyvert használni. Németül mondta a fegyver alkatrészeit.

— Fő a jó kilövés és a gyors ismétlés. Értitek?

Azután a századparancsnok beszélt a bátorságról és katonai erényről.

— A világ legjobb katonája a német. Azután következik az osztrák-magyar. Ezek bátor katonák. Az orosz rossz katona és gyáva. Ha ellenséget lát, eldobja a fegyvert és elszalad ...

— Mert nincs mit védenie, — buggyant ki belőlem.

— Mi az? — fordult felém.

A mellettem ülők is felém fordultak, így most már meg kellett ismételnem:

— Nincs mit védenie, azért szalad el, — mondtam csak úgy ülve.

— Hogy érted azt? — kérdezte a századparancsnok.

— Úgy, hogy a német katona védi a nyolc órás munkanapját és a nyolc márkás bérét, de az orosz csak nem bolond védeni a kancsukát, — feleltem.

— No igen, — mondta bizonytalanul, mint aki még nem érti.

Még mondogatott valamit, a katonakerényről, aminek a lényege a vak engedelmesség, azután vége volt az „iskoládnak.

— Mi maga civilben? — kérdi tőlem iskola után a századparancsnok.

— Munkás, százados úr, — feleltem.

— Milyen?

— Szellemi.

— Ahá. — Ezt azonban úgy mondta, hogy láttam rajta, ezt aztán igazán nem érti. — Szellemeket csinál? — nevetett.

— Igen, új szellemet, — nevettem én is.

A katonák körülállva hallgatták. Egyszer csak karon fogott, megkínált cigarettával és kivezetett a

körből. Mikor kiértünk és már távolabb voltunk a katonáktól, azt mondja:

— Milyen csibész maga? — Rá nézek. — No igen.

— Én százados úr császári és királyi...

— No elég a viccekből. Tudni akarom, mi maga. Megmondtam.

— No és mi a véleménye a háborúról?

— Beszélhetek úgy, hogy annak nem lesz rám nézve kellemetlen következménye, százados úr?

— Igen, — és melegen megszorította a kezem.

— Ne féljen tőlem.

— A háborút elveszítjük.

— Maga peszimistai

— A központi hatalmak egy zárt területen vannak, az entente pedig ezenkívül az egész világ fölött rendelkezik. Kimeríthetetlen anyaga van.

— No és Olaszország?

— Olaszország cserben hagyja a központi hatalmakat. Hiszen ön is tanulta a kadett iskolában az Olaszország elleni háborút és az olaszok is egy Monarchia elleni háborút tanítottak. Úgye, önt nem tanítottak egy németországi háborúra? Pedig az is szövetséges éppen úgy, mint Olaszország.

— Ezekről a dolgokról ne nagyon beszéljen mások előtt.

— Köszönöm, tudom.

Pont éjfélkor riadót jeleztek. Nagy sürgés-forgás, kapkodás, kiabálás. Lovasok ide-oda futkosnak. Parancsot hoznak-visznek. A sötétben senki sem találja a helyét; káromkodás. A társzekerekbe fogott lovakat ütik-verik. Ágyúk, tölténykocsik, sebesült-

vívó szekerek. Autók, gyalogosok, lovasok, tüzérek, szanitészek mind-mind az útra sietnek. A nagy zűrzavar olyan félelmetesen hatott, és fokozta az, hogy nem tudtuk, mi történik. Elindultunk.

Ágyúk között megyünk, egy lovas parancsot hoz. Hirtelen kanyarodással a völgybe húzódunk. Néhány percnyi pihenés után a völgyön végig bukdácsolunk az iszapos földön. Helyenként a bakancsunk száráig süppedünk az iszapba. A lovak alig bírják a hátukra rakott gépfegyvereket és a tölténnyel megpakolt ládákat. Kierünk az útra és azon megyünk még vagy két kilométert, azután megállunk és néhány órahosszat ott maradtunk. Hideg volt, de tüzet nem gyűjthattunk. Több sebesültet vívó haladt el mellettünk, könnyebb sebesültek a maguk lábán mentek. Nyöszörgés, jajgatás volt hallható. Velük szemben társzekerek, ágyúk, tölténykocsik, üres szanitészkocsik, gyalogosok, lovasok iparkodtak a tűzvonal felé. A sebesültekkel szóba elegyedtünk. Libabőrös lett a hátunk attól, amit elmondottak. Szegények véresen, sárosán, piszkosan olyan szánalomraméltó alakok voltak. Mi irigyen hallgattuk előadásukat. Azt gondoltuk, — talán valamennyien, — milyen jó ezeknek. Most haza mennek. Bizony magam is szerettem volna cserélni velük és szívesen vállaltam volna akármilyen sebet is. Mondtam is az egyiknek:

— Cseréljünk testvér!

— Dehogy is cserélek, — vágott vissza nevetve. Jut még neked is.

A háború ebben a percben ilyesminek látszott: a sok ostoba ember bemegy a tűzvonalba, hogy a testébe léket üssön egy-egy ólomdarab, azután nevetve megy vissza. De azok még szerencsések, akik visszamennek. Tudják, hogy kevés valószínűség van

a vissza jövetelre . . . Mégis . . . Hátha? . . . Mert ha valaki nem akarna előremenni, biztos, hogy vissza sem mehetne. Agyonlövik. És bármilyen ostoba, mégis olyan okos, hogy ezt tudja.

— Továbbmegyünk! — vezényelte egy tiszt.

Feltápáskodtunk és indultunk. Az esőt már szitalja ránk a könyörtelen ég. Szótlanul megyünk egymás mellett. Nincs kedve senkinek sem a beszélgetéshez.

— Mindenkinek megvan a kötszere? — kérdi valaki előlről.

— Meg ... meg.

Felkapaszkodunk egy dombra. Ott rajvonalba fejlődik az egész zászlóalj. A küldöncök ide-oda futkosnak. Mielőtt a domb tetejére értünk, kiadták a parancsot, hogy mindenkinek hason csúszva kell a dombtetőre felkészüni.

Nem láthattuk az előttünk elterülő terepet, de ellenséget sem láttunk.

— Mindenki ássa be magát! Mi most tartalékban vagyunk. Előttünk van még tartalékrajvonal, — magyarázza a századparancsnok hadnagy.

Egyre jobban esett az eső. Mint férgek hosszú sora, beástuk magunkat egy teknőformájú fedezékbe. Alig helyezkedtünk el, halljuk a vezényszót:

— Felszerelni!

Az ágyútűz elcsendesedett, de a fegyvertűz még haragosabban ropogott. Előbbre mentünk. Még mindig korom sötét volt. Nem rendes úton mentünk, hanem hegyen-völgyön keresztül. Volt olyan hely is, ahol négykézláb másztunk. A hegy tetején ismét rajvonalba fejlődtünk és megkezdődött megint a beásás. Az egész fölszerelés a hátunkon. Mégis ástunk.

Új parancs. Megint menni! Lassan, hason csúszva előre, egy völgybe jutottunk. Közvetlen előttünk volt a tűzvonal a dombon. Bemásztunk a rajvonalba és elhelyezkedtünk. Ott találtuk azokat a bajtársakat, akiket mi felváltunk.

Itt vagyok a lövészárokban.

Belebámultam a koromsötétségbe és még a szemmemmel is hallgatództam. Borzalmasan hatott a sötétség és már alig vártuk, hogy kivirradjon. Még nem is volt egészen reggel, hatalmas dörrenést hallottunk és furcsa sistergő, búgó, süvítő hang közeledett és távolodott közvetlen utána. Felnéztünk, de nem láttunk semmit.

Csend.

Megint dörrenés és furcsa korcsolyázás a fejünk fölött. Nagyon messze tompa dörrenés ... jobbra fekete magas füstoszlop, hirtelen és ugyanabban a pillanatban borzalmas durranás. A füstoszlop tetején nagy fekete foltok láthatók egy pillanatra ... Azután friss földhányás, előtte vékony vonalak nagy összevisszaságban. Néhol ide-odahajló vastagabb vonal. A földhányás tetején alig észrevehető sárgás zöld foltok mozognak. Itt-ott fényesebb pontok a sárgászöld foltok alatt, mintha azon nyugodnának a néhanéha mozgó foltok.

Az ellenséges raj vonal.

Az előbbi fekete füstoszlop megint megjelent jobbra, balra, elöl, hátul. Dörrenés, durranás, fegyverropogás, füttyülés, szisszenés, furcsa hangú korcsolyázás. Az őrzítő hangzavarban semmit sem hallani. Nem látok, nem hallok ... csak lövöldözök. Mi tör-

ténik mellettem, nem tudom. A torkom kiszáradt, nagy szomjúságot érzek: a kulacsom üres . . . borzasztó.

Megremeg a föld, rettenetes csattanás, a szemem, szám, fülem tele homokkal. Kövek hóinak reám. A fejem zúg . . . Elájulok.

Mikor magamhoz tértem, egy pajtásom kérdezi:

— Megsebesültél?

— Nem tudom ...

— Fáj valamid?

Igen, mindenem . . . Nézd meg a lábam . . . meg van? Az nagyon fáj.

— Betakarta a föld. Próbáld kihúzni!

— Nem bírom ... Vizet adj!

Mikor ismét magamhoz tértem már kiszabadítottam a lábam. Nagyon fáj. Megnézem: megvan . . . örültem és már nem fáj úgy. Mellettem egy hatalmas üreg és a tölem jobbra levő társam eltűnt. Az üreg szélén egy bakancs és egy sapka feküdt. A fegyver eltörve közvetlen mellettem.

A társamnak vége volt. A bakancsban benne maradt a lábfeje. A rettenetes ágyú és fegyvertűz megerősödött. Már közel voltam a megőrüléshez.

— Két-három emberként előre! — ezt a parancsot hozta hasoncsúzva az egyik katona.

Felugráltunk. Én behunytam a szemem és úgy rohantam néhány lépést. Elbuktam. Kinyitottam a szemem s láttam, hogy egy társunk fekszik a lábamtól vagy három lépésnyire. Mellette egy nagy üreg. Egy pillanatra megálltam, azután, mintha megijedtem volna tőle, még gyorsabban szedtem a lábamat. Mellettem nagyon kiabáltak: „Hurrá!“. Nem emlékszem, hogy kiabáltak volna. Közvetlen a sodronyakadálnál voltam, azon könnyen átugrottam; a tüzér-

ségünk már úgyszólván teljesen szétlőtte. Egy földhányás tetején álltam. A fegyverem szűrásra tartottam, mikor a legnagyobb réműletemre három orosz katonára hullóját pillantottam meg. Az egyiknek nem volt feje. Tőlem balra az egyik orosz lövésre emeli a fegyvert és felém lő. A sapkám leesik. Hozzá akarok szaladni, mikor az egyik társam a fegyvertussal feléje sújt. Nem láttam, hogy megütötte, de azt láttam, hogy félig álló helyzetéből egyszerre guggoló helyzetben ült. A feje a mellére hajolt és már nem volt fegyver a kezében.

Néhány lépésre oldalt és ferdén tőlem nagyon sok orosz felemelt kézzel vár reánk. Amint oda szaladtam, oly rémes, könyörgő arcok fordultak felém, amit soha sem lehet elfelejteni. Valamit motyogtak.

Beugrottam közéjük a fedezékbe és lövésre készen feléjük tartottam a fegyveremet. A rengetegnek látszó félelmetes szem olyan hatással volt rám, hogy félni kezdtem. Intettem, keljenek fel, és az oldalt levő szakadék felé mutattam. Vittem őket lefelé, vissza a völgybe. A szakadék oldalán egy bokor alatt ült a hadnagyunk és a szolgálója.

Mintha kellemetlen lett volna reá nézve a találkozás, úgy tett, mintha nem venné észre, hogy arra megyünk. Gondoltam nem szólok hozzá: biztosan ide menekült és most mint a rajtacsipett tolvaj ártatlanságot akar színlelni. Nem zavartam. A szolgálója már nem volt ilyen, mert elkiáltotta magát:

— Ni ni, mennyi muszka.

— Hol a század? — kérdi a hadnagy.

— Előrement.

— Én sajnos rosszul lettem.

— Megsebesült talán hadnagy úr? — kérdeztem egy kicsit megnyomva a „megsebesült“ szót.

— Nem, nem, dehogy.

Már tudtam, hogy mi baja lehet.

Nem csoda, hisz nem valami kellemes dolog a háború, de hát neki mégis csak ez a mestersége és dupla fizetést kap, neki kellene előljárni, ahogyan a képes újságokban rajzolják ...

Visszamentem, megtaláltam a századomat, az erdőszélén gyülekeztek. A századparancsnok már ott volt. A helyemre mentem. Pihenőt kaptunk, mert a hátunk mögött lévő tartalék ment előre és jóval élőt' tünk foglalt állást. Egyszerre mindenki aludni akart. Alig álltunk a lábunkon. Állva, ülve, fekvé elaludtunk. Estefelé megjött a konyha. De úgyszólván ehetetlen volt a hideg és a vaskatlan-szagú marhahúsleves. Leküzdöttük az undort és megettük azt a kotyvalékot. Nem csoda, már délelőtt megfőzték és délután útnak indultak vele. Sötét, késő este volt, mikor ránk találtak a szakácsok. A hepe hupás utón teljesen összerázkó' dott és teljesen széjjelfoszlott az apróra vagdalt hús. A benne levő burgonya elműlott, a rizs pedig megpuhult és megdagadt. Ezt így hidegen, teljesen fagyosan, csak az olyan éhségben lehet megenni, mint amilyen ott volt.

Többen nem ettük meg. Azután hozták a „vételezést“. Négyen kaptunk egy kenyeret, vagy 4—5 dekagramm szalonnát, 2 darab „magyar“-kát (cigaretta).

Tudtam, hogy mi jár naponta a katonának s rettenetesen felháborodtam ennek láttára. Különösen mikor láttam, hogy a tiszték ugyanakkor mit kaptak. Felsorolom itt: külön főzött ételt, valami gulyáslevest, nagyon jó szaga volt, sültet. Egész kenyeret

(kettőjüknek: a tiszt és szolgálója), süteményt, bort, rumot, szivart, cigarettát .(királyt) és narancsot.

De hogy is mertünk mi arra gondolni, hogy úgy élelmezzenek bennünket, mint a tiszteket, mikor a hadügyminiszter által kiadott rendeletben előírt élelmet sem kaptuk meg. Néhányan, akik tudtuk, hogy mi jár a bakának, többször említést tettünk a számvivőtisztnak, hogy miért nem adják ki a legénységet megillető részt? Ezek az élelmezési tisztre hivatkozva, azt felelték, hogy csak azt osztják ki, amit erre a célra átvesznek. Persze, az élelmezési tisztet már senki sem merte megkérdezni.

KOLERA

Még éjjel elhagytuk az állomásunkat. Egész éjjel meneteltünk. Mindig messzebből volt hallható a lövöldözés. Egész nap mentünk. Estére egy faluba értünk. Ott kaptunk ebédet és vacsorát egyszerre. A falu szélén fedezéket ástunk. Alig voltunk készen, megint továbbmentünk. Egy másik faluba értünk. Éjfél lehetett. Zárt sorokban álltunk az úton.

Ideges szaladgálás, parancsosztogatás. Lárma. Mi történik itt?

— A ruhát és élelmiszert felgyújtani! — hangzott a sötétből a parancs.

— Igenis, már leöntöttük petróleummal, — válaszolt valaki.

— Gyűő! Vista! Nyomd meg! Üsd! Húzd! — vehető ki a nagy lármából és csörömpölésből.

Nem tudtam semmit, csak sejtettem, hogy baj van és nekünk szaladni kell. Különös félelem vett rajtam erőt és mégis inkább örültem ennek a zűrzavarnak, mert érdekes volt.

Már az úton voltunk, amikor hátunk mögött nagy lángoszlop csapott fel. A ruhát és élelmiszert gyújtották meg.

— Indulj! — hangzik a parancs és az előttem levő sötét árnyak mozogni kezdtek. Én is velük mozgottam. Megyünk.

— Visszavonulás. Visszavonulás! — mondják egymásnak a bakák.

— Nem, hogy kiosztották volna azt a jó meleg téli ruhát, — mondja valaki mellettem.

— Legalább nem kell cipelni, — válaszolt hátulról szintén valaki.

Csak hangokat hall az ember, de senkit sem lát.

Egy folyó partján foglaltunk állást Velünk szemben az oroszok és egész nap lövöldöztünk egymásra. Esténként világító töltények libegtek a sötét éjszakában. Mint a megdagadt szentjánosbogarak jelentek meg a fejünk fölött és míg vissza nem estek, bevilágították a terepet. Féltünk egymástól. Híd vezetett át a folyón, de mivel megáradt, a víz alá került s így nem jelentett veszedelmet sem reánk, sem az oroszokra. A katonák nem sok kárt tehettek egymásban. A tüzéség nem vonult fel olyan erővel, mint támadások alkalmával, amiből arra következtettünk, hogy a visszavonulás fedezésére foglaltunk állást.

Most nem öltük egymást, de megjelent, ott volt már köztünk egy sokkal borzalmasabb gyilkos: a kolera.

Az állások mögött egy kis erdő százával nyelte el a katonákat. Csak este volt szabad kijönni a lövészárokból. Aki már reggel érezte a szörnyű rém közeledését, egész nap a társai előtt nyavalyogta át minden szenvedését ennek a szörnyű pusztulásnak.

Este, ha besötétedett, csapatostul indultak a segélyhely felé azok, akik még bírták. Egész éjjel hordták a sebesültvivők a súlyosabb betegeket. A kis erdőben egy nagy területen szalma volt elszórva, azon feküdtek. A területet mésszel hintették körül, hogy a kór terjedését megakadályozzák. Sorjában feküdtek

a szalmán szörnyű kínok között. Borzalmas nyögés, jajgatás morajlását hozta a szél az erdő felől egész éjjel. A betegek egymástól, az egészségesek pedig a betegektől nem tudtak aludni. Mindnyájan a magunk holnapi sorsát láttuk a kiserdőben vonagló társaink szomorú sorsában.

— Ezredes orvos úrnak alásan jelentek 43 meghalta izs 27 nek már csak a vígé van meg, — jelentette egy szlovák vidékről való öreg szanitész reggel az ezredorvosnak.

— Írja be! — parancsolta az ezredorvos.

— Igenis. A pivonyirok már megásták a geder és kevés a mész, — jelentette tovább.

— Spóroljanak!

— Igenis, ezredorvos úr!

— A legitimációt és értéktárgyakat elszedni és a tisztelendő úrnak átadni! Érti!

— Igenis.

— No mehet.

Az öreg szanitész feszesen tisztelgett.

A mély gödörbe egy sor hullát, egy sor földet és egy sor meszet raktak, a pionérek.

— No komám, holnap engem kapartok be, — szólt az egyik a másikhoz, amint bedobták a hullát.

— Vagy talán engem, — válaszolt a másik, miközben előkotorta a pipáját és megtömte.

— Innen egyikünk sem kerül élve haza, — morogta egy katona a friss földhányáson ülve és kemény komisz kenyeret majszolva.

— Itt hozzuk a földidet, Gábor, — figyelmeztették a földhányáson ülőt.

— Otthon hagyta a jóképű asszonyát szegény, — sajnálkozott Gábor. — Más hever majd rajta. Kilenc

holdjuk van; prima föld. Nem sokáig marad az asszony ember nélkül, az biztos.

— Hát kilenc hold, az jó darab. Megélhet belőle még a püspök is.

Egyik a vállánál, másik a lábánál lóbálta a hullát.

— Egy, kettő, három!

Eleresztették. A hulla nagyott zuhant s félig a mellette levőre borulva esett a gödörbe.

—Ugorj be, igazítsd meg!

— Minek? Azt hiszi, hogy az asszonya mellett fekszik.

A katonák nevettek.

— Sietni! Mindjárt jön a tisztelendő úr, — sürgött az öreg szanitész.

Megtelt a gödör.

Egy tanító kántorkodott a pap mellett, az öreg szanitész ministrált. Mi voltunk a gyászoló gyülekezet.

A pap unottan hadarta el mondókáját. A kántor és a ministráns csak morgott.

Ráhányták a halottakra a földet.

Míg ezeket eltemették, már megint nyolc halott volt.

Új gödröt ástak.

Így ment tizenhét napon keresztül.

Az oroszoknál is ugyanígy háltak. Egy néhány fogoly eknondta, hogy náluk is minden éjjel temetnek. Így tudtuk meg, hogy mit jelent aiz az ájtatos melábús ének, amit néha-néha áthozott az éjjeli szellő. Nagyon szépen énekeltek. Náluk szebb lehetett a temetés.

A folyó apadóban volt, a hidat egyik éjszaka felrobbantották a mieink.

Egyik nap délután huszonötöt vertek a század-írnokra, mert nem továbbította a század postáját. Élénk vita támadt két század parancsnoka között az írnok bűncselekménye miatt. Az írnok azzal védekezett, hogy nem akarta az otthon lévőket megijeszteni. Minden tábori levelező-lapon azt írták, hogy kolerás lett a regiment. A másik századparancsnoka helyeselte az írnok cenzúráját, de nem helyeselte a saját parancsnoka. Ez civilben építésmérnök volt, a másik pedig tényleges tiszt.

Ráverték a huszonötöt és bevonultatták a rajvonalba, — ez is büntetés volt.

Jóban voltam az építész századparancsnokkal. Én is helyeseltem a büntetést.

— Még sem kellett volna megbotozni az írnokot, — mondtam, hogy megismerjem a véleményét.

— Csak hadd tudják meg otthon az igazat. Ezt nem jelenti a hadijelentés, — tört ki belőle keserűen.

— Jó, jó főhadnagy úr, de ezt még sem lesz tanácsos hangoztatni, — intettem.

— Nem is mondom én ezt, csak magának. Mag^rendes ember és rossz katona. Magával lehet így beszélni. — Nevetett.

— Ha minden hadseregnek ilyen jó katonái volnának, mint mi ketten, úgy holnap vége lenne a háborúnak . . .

VERESÉG

Még azon az éjjelen ott hagytuk a helyünket és visszavonultunk.

A korom sötét éjszakában bukdácsolunk és nagyon lassan haladunk előre. Minduntalan kiabálják: jobbra tarts! Balra tarts! De oly zsúfolt az út, hogy se jobbra, se balra nem mozdulhatunk. A tűzvonal felől csak néha-néha hallani egy fegyverlövést.

Az átmentén tűz mellett tüzerek melegednek. A tűz fényétől megvilágítva egy ágyút látni, amint tengelyig süppedt a sárba.

— Gyerünk fiuk, mert nyakunkon a muszka, — kiáltja valamelyikünk a melegedő tüzereknek.

— Dobjátok le őket, ha nyakatokon van, — vág vissza a tüzér és nagyot nevet.

— Zárakozz! Ne maradjon le senki, kiabálja egy ismerős hang.

Mindenki vagy öt-hat lépést szaporábban lép, azután megint csak úgy lassan lépked. Letértünk a zsúfolt útról. Csúnya, sáros úton megyünk. A sarat ki-kerülni nem lehet, mert nem látjuk, hová lépünk.

Némán, csendesen megyünk már jó ideje.

Senkisem beszél. Egy nagy erdő következik. Még sötét volt, mikor az erdőbe bementünk, de már világosodott, mikor kiértünk belőle. Már nagyon fáradtnak érezzük magunkat, de pihenőt nem adnak.

Megyünk, megyünk erdön, tisztáson, völgyön, hegyen keresztül-kasul, szántóföldeken, mezőkön. Itt ott egy falu templomtornya látszik ki a fák közül. A szántóföldeken, mezőkön elhányt orosz katonai felszerelések eldobálva. Régi lövészárkok feltúrva. Kis partakon átvezető hidak felégetve.

Nem tudjuk, merre járunk.

Délben egy órákor pihenőt kaptunk egy falu mellett. Égett házak romjai. Eldobált tartalék, élelemdobozok. Lovak hullája. Szétszedett csűrök és pajták maradványai. Az útmenti árkokban sisakok. Mindenhol a pusztulás nyoma. Az iskolába mentem. Két nő csomagolt és észre sem vették, hogy bejöttem.

— Jönnek az oroszok? — kérdik tőlem ijedt arccal, lengyelül, amint észrevették.

— Jönnek, — feleltem és a tüzet piszkáltam. Nem tudtam biztosan jönn-e. Csak mondtam.

Nem beszélünk. Fáradt voltam és éhes, ők várták, hogy még mondok valamit, de mikor látták, hogy semmi kedvem sincs beszélgetni, tovább csomagoltak.

Egy fazékban leveskonzervát főztem. Már készen volt, mikor egy tábori pap jött a lakásba.

— Mit főz? — kérdi.

— Levest, — feleltem.

— Adjon egy kicsit, — kanál felé nyúlva kéri.

— Tessék, és eléje toltam.

— Jó... Köszönöm. Majd adok érte főtt tojást — mondja és mohón kanalazza a forró levest.

— András! Adjál csak ide vagy három tojást — kiáltja a szolgájának.

András behozott három tojást és szó nélkül a ládára tette, ahol a pap ülve a levest fogyasztotta.

— Nagyon jó volt. Igazán jó. Köszönöm, — és letette a kanalat. — Egyen tojást, — és átnyújtott két főtttojást.

— Köszönöm.

Evés közben azon gondolkoztam, hogy honnan ismerem én ezt a papot.

— Nagyon ismerős Fő úr. Nem járt Pozsonyban?

— kérdem.

— De igen, a virág völgyi plébánián voltam segédlelkész, — feleli.

— Még sem tévedtem.

— Maga is ismerős nekem.

— Lehet. Mi már temettünk együtt, úgy emlékszem.

— Hogy-hogy együtt? Talán kántor civilben?

— Nem vagyok kántor. Egy vasmunkás temetésén én helyeztem koszorút a sírra. Ott az egyházi szertartást Ön szolgáltatta.

— Látta, már emlékszem. A temetés után egy sírkő mögött végighallgattam a beszédét, azután együtt jöttünk ki a temetőből. Vitakoztam az utón magával. Emlékszem. Nagyon jól emlékszem. Hát hogy van?

— Köszönöm. Csak megvagyok. Fáradt vagyok — feleltem.

— Régen jönnek?

— Éjfél óta, pihenő nélkül.

— Sok.

— Bizony sok.

Sorakoztak és nekem is szaladni kellett.

Már az ezredünk eleje indult, mikor oda értem, mindjárt indultam is tovább. Egy lovasőrjárat egy ci-

vilruhában öltözött embert hozott. Azt mondják az oroszoknak kémkedett. Átadták az ezredünknek. Az egyik katona, kit a kém őrizetével bíztak meg, hátbőröndjét a kém hátára akasztotta és így menetelt tovább.

Régi lövészárkok között, feltúrt szántóföldeken meneteltünk. A rövid pihenő után még jobban éreztük a fáradalmat és rövid menetelés után nagyon sok ember kidőlt. Többnek megindult az orra vére. Az így lemaradt embereket az ezred végén lovaglótiszt kergette tovább. Egy pajtásom összeesett. A századparancsnok egy másik bakát rendelt melléje, akinek megmondta, hogy a zászlóalj végén menetelő szanitészeknek adja át. A főhadnagy, aki az összes lemaradt bakát ütötteverte és a százada után kergette, amint meglátta, hogy az útszélén fekszik egy katona és mellette áll a másik, odalovagolt s minden szó nélkül ütötte őket. A fekvő katona nem szólt semmit: álít volt. A másik bár mondta, hogy neki parancsa van arra, hogy a fekvő katonát átadja a szanitészeknek, mit sem használt, csak ütötte.

— Nem bírsz, disznó, — ordította a tiszt.

— Bírok én menni, főhadnagy úr, de a... — válaszol a baka, de nem folytathatja, mert a tiszt ráordít és üti.

— Ne pofázz! Mars!

A katona ott hagyta a társát és tovább szaladt. A másik ott maradt fekve. Így találták a szanitészek, de nem segíthettek rajta, mert nem volt kocsis, amire feltehetnék volna. Igaz, hogy a szabály értelmében minden zászlóaljnak kell két kocsival rendelkeznie,

menetelés közben, hogy a gyengélkedő katonát tovább szállíthassák, de ki törődött most ilyesmivel?

Már alig bírunk mozogni; csak úgy vonszoljuk magunkat. Az éjfél óta tartó menetelés teljesen kimerítette a legénységet és már nagyon sokan leülnek. Nem törődnek a veréssel, a fogságba jutással való ijesztgetésekkel.

A poros, izzadt arcokon rettenetes szenvedés ül. Az életerős, hatalmas termetű emberek teljesen összehúzóva, mint a telt zsák, úgy zuhannak a földre.

Sötétedik. Nagyon messze lámpák fénye.

— Előre! Tovább! — parancsolják a tisztek, — csak odáig megyünk, ahol a lámpa világít, — biztatnak.

Még egy utolsó erőlködéssel felemelkednek és tovább ...

Már a lámpákat közvetlen előttünk látjuk, mikor az útkanyarulatánál eltérünk a lámpák irányától. Hát nem oda megyünk? Az elkeseredés hangosan tört ki a vonagló emberkígyóból, de azért csak tovább viszi magát.

Szerencsénkre olyan útra jutottunk, ahol több ágyúszred és társzekerek meneteltek és így a túlsúfolt úton többször meg kellett állni. Ilyenkor, ha csak egy percre is megálltunk, mindenki leült, vagy lefeküdt. Ez a pár percnyi pihenés nagyon jól esett. De annál rémesebben Íratott a sötétben hangzó: Tovább!

— Tovább!

Ilyen gyakori rövid pihenésekkel megszakított két órai menetelés után értünk egy városba. Aggodalmasan álldogáltunk az utcán. Nem tudtuk, hogy mi lesz. Tovább megyünk-e vagy itt maradunk. Végre megkezdődött az elszállásolás.

Én egy tehénistállóba jutottam. Ott szalmán vettem ágyat. Mielőtt lefeküdtem, bementem az istálló tulajdonosához. Elég szívesen fogadtak. Teát főztek, illetve „herbatá“-t és megkínáltak engem is. Később meg két katona jött be. Ok is kaptak „herbatát“.

A nagyszerű alvás után hét órakor ébredtem fel. Kimentem a városba.

Az ezrednek átadott kémet éppen akkor vitték a város szélén lévő kiserdőbe. A kísérő katonáktól megtudtam, hogy felakasztják. Ez ugyanúgy történt, mint ahogy a rablógyilkosok akasztását már olyan sokszor leírták az újságok. A különbség csak az, hogy az akasztófajelölt a fa alatt állt és a faágán már előbb átdobott zsineg egyik végét a nyakára kötve és a zsineg másik végét húzzák. Egyet-kettőt rándul, az arca eltorzult, a zsineget a derekához kötötték és vége... Megborzadtam.

Néhány baka, akik végignézték ezt az aktust, különféle megjegyzésekkel kísérték az akasztást végző katona munkáját. Többen helyeselték az akasztást, de voltak olyanok is, akik azt a kérdést vetették fel, csakúgyan bűnös-e ez a szerencsétlen? No de ki kutatja ezt. Két huszár fogta. Ezek állították, hogy kémkedett. Pont.

— Felhúzni! — volt a parancs és felhúzták.

Reggel útnak indultunk. Már a konyhák és társzekerek is elértek bennünket. Együtt volt az ezred. Egész nap késő estig meneteltünk. Ez a szörnyű menetelés csak négy nap után ért véget.

Egy nagyobb városnál megálltunk. Ezredünk ott beásta magát. Nagy és erős fedezékeket építettünk. A tisztek nagy beszédeket mondtak.

Az egyik tiszt nagy hévvel magyarázta, hogy a mi hadseregünk a legjobb a világ összes hadseregei között, mert kitűnő vezetői vannak, (a legénység?) Ezt a hadsereget nem lehet legyőzni. Mi nem ismerünk mást, mint „Előre“, hátra soha. Ma meg kell mutatni, hogy milyen erősek vagyunk, mert itt bevárjuk az ellenséget és úgy elverjük őket. .. (Mint ők minket?)

Már négy hete elmúlt, hogy kergetnek bennünket és ő arról beszél, hogy nem ismerünk mást csak „Előre“-!. Persze előre megyünk! — hátra.

Szerettem volna ezt a beszédet megörökíteni. Az üressége és ostobasága miatt. Politizált is. Szidta a Kossuth-pártot és a szocialistákat. Tisztát dicsérte .

Békében már körülbelül valamennyien elhelyezkedtünk a politikai pártharcokban. A véleményünk is meg volt a szocialista, a függetlenségi és munkapártról, de meg volt a katonatisztekéről is, meg a hadsereg vezetőiről szintén.

Ez a hadnagyocska — aki valamikor a vezérkarhoz volt beosztva — olyan badarságokat beszélt össze, hogy még a politikai elemi-iskola mértékét sem ütötte meg. Egyik tartalékos főhadnagy csendesen oda is szólt:

— Ne beszélj te a politikáról barátom, mert te ahhoz nem értesz.

Vacsora után a legnagyobb körültekintéssel helyezték el az őrszemeket. Minden eshetőséggel számolva, teljesen elhelyezkedtünk és vártuk az oroszokat.

Nem jöttek. Másnap reggel tovább meneteltünk.

Nagyon kevés pihenőt kaptunk, de még kevesebb ennivalót. Ha négy-öt óra hosszáig meneteltünk, ak-

kor kaptunk 10—15 percnyi pihenőt. Éjjelenként is, ha megérkeztünk valamelyik faluba, két-három órai alvás után riadóval ébresztettek fel és tovább Kellett menetelni.

Nagyon megverhettek bennünket, mert már napok óta erőltetett menetelésben megyünk. Mindig visszamaradt egy zászlóalj, amely visszavonulásunkat fedezi. Ezek többször „érintkezésbe“ kerültek az ellenséggel, ami azt jelentette, hogy mindig kevesebben maradtak az érintkezők.

Már napok óta nem kaptunk meleg ételt. Olyan hírek voltak forgalomban, hogy a mozgó konyhákat másfelé irányították, nehogy az ellenség elvegye. Nem hittük el.

Éhezünk. A földeken maradt káposzta torzsáját ettük — persze nyersen. Azt is csak akkor, ha olyan helyen jártunk, ahol káposzta termett. Eleinte az átmentén lévő és közeli részről pusztítottuk ki a káposztát, később mélyebben és mélyebben kellett a földeken keresni, mert az előttünk menetelők már kiették ezt az eddelünket. Később már a répát is megettük, amit a disznó részére ültettek. De csak a sötét beálltával lehetett így élelmezni magunkat, mert nappal, ha kiléptünk a sorból, a tiszték korbáccsal vertek vissza. Éjjel nem volt lehetséges az ilyen ellenőrzés és veszélyes is lett volna ilyenkor korbácsolni a katonát. Ivóvizünk olyan volt, mint a moslék — ha volt. Ha a faluba beértünk, hiába reménykedtünk, hogy majd ehetünk valamit. Semmit sem adtak a falusiak. Nekik se volt. Borzasztó volt éhesen, szomjasan menni, csak menni. És folyton szakadt az eső.

A sajkámat a torniszteremre szíjaztam szájával felfelé és elfogtam az esővizet, amivel néha a szomjamat olthattam. Később ezt mások is megtették, de az ilyen víz nem elégített ki. A bakancs már napok óta a lábunkon van, nem lehet ruhát váltani, mert nincs. A piszkosat eldobáltuk. Tele voltunk féreggel. Már sebesre marták testünket.

Ha éjszakára beértünk egy faluba, a katonák meg sem várták míg elszállásolják, hanem ott, ahol megálltak, mint a krumplizsák eldültek és elaludtak. Alig két-három órai alvás után már nem volt elegendő az egyszerű ébresztés.

— Riadó! — ordították. — Ránk törtek az oroszok! — kiabáltak a tisztek. Azután még óraszámra áldogáltunk az úton, míg elindultunk. Nem egy katonára bújott el, abban a reményben, hogy fogságba juthat és csak napok múlva került a csapathoz, mert valamelyik utánunk jövő csapat felfedezte.

A testi és lelki fáradtság már annyira erőt vett a katonákon, hogy legtöbbje valósággal menekülni szeretett volna az élettől. Fásultan viselte sorsát és teljesen érzéketlen volt minden iránt.

— Rajtunk ütött az orosz! — zavartak fel bennünket egyik reggel.

A mellettem menetelő társam azt kérdezte, hogy hány óra?

Csak mentünk — mentünk, ki tudja hány kilométert. Már szürkülni kezdett. Virradt, amikor egy lökést éreztem.

— Háromnegyedöt, — feleltem.

— Mit akarsz, — kérdezte a társam.

— Azt kérdezted, hogy hány óra.

— Igen, amikor elindultunk, azóta már megyünk egy órája, ha nem több.

— Dehogy, hiszen most indultunk el, — feleltem.

— Te aludtál.

Csakugyan elaludtam menetelés közben és nem emlékeztem a közben történt dolgokra. A társam elmondta, hogy egynéhányszor meg is álltunk. Ez mind olyan gépiesen történt már, hogy én fel sem ébredtem. A társam lökött oldalba és így ébredtem fel. Ez más-sal is megtörtént, amint később elbeszélték.

Egyszer azt álmodtam, hogy egy nagy sártengeren mentünk keresztül és én a pocsolya vizéből akartam inni, de nem engedtek. Mikor ezt a társamnak azután elmondtam, nevetett.

— Nem álmodtad te ezt pajtás. Csakúgyan lehajoltál és inni akartál, de én nem engedtelek.

Nem akartam elhinni. Valóban álomnak tűnt, pedig valóság volt.

Már csak reflexszerűen mozgottunk. Ha néha összetorlódtunk az úton és meg kellett állni, lábunk helyben is lépkedett, úgy benne volt a mozgásban. Egészen furcsa ébrenlét, vagy kábultság vett fogságba valamennyiünket. Már káromkodni se volt erőnk. A cigaretta se kellett. Ez volt kimerültségünknek legjellegzetesebb fokmérője.

A menetelésben kidőlt társainkat a lovon ülő tisztek ütötték-verték. Egy teljesen fiatal hadapród, illetve zászlós — századparancsnok egy nagyszakálú, 36 éves tartalékost, négygyermekes családapát a szószoros értelmében megvert és mikor a verés dacára sem tudott

felkelni, kétszer megrúgta. Később egyik katona kifakadt, hogy: sem enni, sem pihenni nem lehet és még ütök-verik is az embert, az egész szakasznak egy teljes kilométernyi utat „vigyázz“-ban kellett menetelni. Ezt a büntetést azért kaptuk, mert nem mondtuk meg, hogy ki tette ezt a megjegyzést.

Az ilyen szenvedésekkel töltött menetelések közben, de sokszor gondoltam mily buta is ez a tömeg velem együtt. Fegyver a vállán, szurony a z oldalán, 200 darab éles golyó a tölténytáskájában és eltúri, hogy így kínozzák. Eltúri, hogy étlenszomjan, álmosan, sárban, vízben, homokban, hegyen-völgyön hajtják az ellenség elé: a biztos halálba. Hogy ez a teremtmény munkában fél életet eltöltött sok-sok ember megtorolja egyszer azt a sok ütést-verést, az biztos. Azokat kell megölni, akik még ütnek is, ha már ölni kell. Az életünkre törnek, testünk épségét veszélyeztetik és mégis a fáradt, meggyötört, kiéhezett testre ütött zuhanások után még csak egy lövés sem dördült el? Hiszen bántották, ütötték ... és mégsem? Vagy csak azért nem, mert a vele együtt háborúba taszított tiszt bántotta? De hiszen, ha egy a sorsuk, akkor miért bántja egyik a másikat? Miért oly gonosz, hogy üt, ver és miért oly buta, hogy ezt túri... miért?

Ilyen gondolatok meneteltek a katonák fejében. Csakis az élni akarással és az élethez való ragaszkodással magyarázható meg az a nagy türelem, amivel az a rengeteg ember viseli sorsát. Ha sokat szenved is, de meg van a reménye, hogy a háborúból élve menekül, mert hisz ezt gondolják, — és ezt jól esik hinni — hogy ebben a nagy embergyilkolásban, nem mindenki pusztul el. Hátha elfogják, vagy csak könnyebben megsebesül és megint visszakerülhet a hozzátartozóihoz. Ez a két valószínűség oly erőt kölcsönöz

a nagy szenvedésekben, hogy senki sem gondol „lázadásra“, vagy a szolgálat megtagadására. Hiszen ez biztos halál volna. Ez volna a hősihalál. Senki sem akar hős lenni.

A szakadó esőben nehéz felszerelésünk átázott, sokkal nehezebb lett, alig bírtuk.

Több városon mentünk át.

A városok lakói úgylátszik tudták, hogy visszavonulunk, mert azt kérdezték, hogy messze vannak-e még az oroszok. Azt mondtuk, hogy mi nem visszavonulást végzünk, hanem pihenni megyünk, miután más pihentebb csapatok váltottak fel. Hunyorítva intettek, hogy nem igaz és ilyenkor olyan keserű mosoly féle jelent meg az arcukon.

Teljesen kimerülve hagytuk el az egyik várost. A városon túl egy nagy téren borzasztó nagy sárban kaptunk egy órai pihenőt. Nem volt benne köszönet, mert sem leülni, sem leheverni nem lehetett.

KRAKKÓ

Erődítések között menetelünk. Hatalmas lövész-
árkok. Sodrony akadályok. Tüzérségi állások. Egy elég
magas dombra kapaszkodunk. Nagyon nehéz a mene-
telés; minden lépésnél visszacsúszunk. Végre a domb
tetejére értünk.

Minden fáradságot elfelejtettem ... Nini civilizá-
ció, kultúra! Egy hatalmas város a völgyben: Krakkó.

Olyan örömet okozott ez a város, pedig nem tud-
tuk, hogy oda megyünk-e? És mindenki örült. Egy
rendes, szép várost már csak látni is jó.

Míg a dombon pihentünk, a konyhák is megérkez-
tek. Azt a parancsot kapták, hogy azonnal főzzenek
kávét a legénység részére. Teljesen át voltunk ázva
és a dombon metsző szél fúj.

Míg a kávét főzték, a szónoklásáról már ismert
hadnagy megint nagy beszédhez fogott. Most azonban
nem politizált.

— Azokait az erődítéseket, amelyeket ennek a
dombnak a lejtőjén láttatok, külső erődítéseknek ne-
vezzük. Úgyanis három erődítése van a városnak. A
külső, középső és belső. Amott — és az előttünk el-
húzódó dombláncre mutatott — az a> középső erődítés
gyűrűje és bent pedig, amit innen nem látni, az a belső
erődítési mag.

Mikor ezt a szakszerű magyarázatot befejezte,
jelentették, hogy a kávé már elkészült és ki lehet osz-

tani. De ugyanakkor jött a parancs az indulásra is. Tehát kávé helyett: menetelés.

Ahogy megindult a nagy, szürke, fáradt és éhes emberkigyó a lejtőn iái város felé, ugyanúgy megindult az eső. Könnyörtelenül zuhogott a nyakunkba. Az agyagos sárban nagy lendülettel csúsztunk lefelé és bizony sokszor ültünk le. A szürke emberkigyó alsó fele már teljesen megsárgult. A szürke ruhára tapadt sárga, agyagos sár még súlyosabbá tette az átázott ruhát.

Inkább mulattunk, mintsem bosszankodtunk azon, ha valamelyikünk megsúsztott és maga körül széjjelloccsantotta a sárga sarat, örültünk a városnak. Ezzel magyarázható, hogy bár nagyon nehéz volt a menetelés, mégis bírtuk. Hiába ha *cél* van az ember előtt jobban bírja szenvedéseit. Amikor csak mentünk, anélkül, hogy tudtuk volna, hová megyünk, sokkal rövidebb útnál is úgy kifáradtunk, hogy alig rudhik magunkat vonszolni. Délután két óra lehetett, mikor elindultunk a dombról és már sötét este volt, még mindig mentünk. A város teljesen eltűnt, csak a rengeteg lámpafény pislogott előttünk. Majdnem daloltunk, mikor közelebből meghallottuk a város zsi bongását. Olyan volt az, mint a fejünk fölött rajzó méhek zümögése.

Egy fordulónál azután egy nagyon tágas utcába jutottunk. Két oldalt hosszú lámpa gyöngyök. A lámpák alatt leányok, aszonyok herbatát, cigarettát, szivart osztogattak. Már daloltunk. A lakosság éljenzett. „Wengri“, „vengri“, suttogták egymásnak a járókelők.

Sok katona, automobil, szekér. Majd minden utca tömve. Mi egyik utcából a másikba megyünk. Egy nagy hídon keresztül menetelve azt gondoltam, hogy Pestről Budára megyünk. A Visztula partján lévő térségen megálltunk. Megkezdtük az elszállásolást.

Podgorce nevű városban vagyunk. A Visztula másik partján van: a gyönyörű fényességű Krakkó.

Egy szépen berendezett négy szobás lakásba osztottak hármunkat. Villanyvilágítás, fürdőszoba, fehérágyak ... micsoda öröm. A lakás tulajdonosa nagyon szívélyesen fogadott és elhalmozott minden kedvességgel. Miután megtisztogattuk maszatos, sáros ruhánkat, meghívott egy csésze herbatá-ra. A felesége zongorán lengyel nótákat játszott: nagyon jól éreztük magunkat.

A fehér ágyat sajnáltuk, mert tudtuk, hogy többet magunkkal fekszünk bele, még pedig olyan vendégekkel, amit tetűnek neveznek. De hát mit tegyünk? Tiszta ruhánk nem volt és kimondhatatlanul fáradtak voltunk.

Bizony a tetves ruhánkkal belefeküdtünk a patyolatios fehér ágyba.

Másnap este borozgattunk. Igen rossz bort mért a korcsmáros, mégis nagy keletje volt.

Egy szűk utcában sok katona állott. Odamentünk.

— Mi van itt? — kérdem.

— Császári és királyi bordélyház, — felelte egy katona öblös nevetéssel.

— Örmestertől lefelé egy korona, — röhögte a másik.

— Délután négyig tiszteknek, azután este nyolcig közkatonáknak.

— És azután? — kérdem.

— Azután éjfélig a civileknek.

— Honnan tudod?

— Hát most jövök bentről. Van bent nyolc strapatú, aki kiszolgálja a szerelmet. Előre kell fizetni.

Egész rendes bordélyház. Már én háromszor voltam bent. Mikor kijön az ember, az ajtónál ül egy szanitészkáplár, aki egy nagy fecskendővel valamit bespriccel az embernek, csak azután mehet el. Nem lehet ám meglógni.

Ezt úgy mondja el, mint a világ legegyszerűbb és legtermészetesebb dolgát.

— És mikor bementél, nem spriccelt a szanitész? — kérdem.

— Hát minek? — Csak azután kell, nehogy valami nyavalyát kapjunk.

— És hogy a lányok nyavalyát ne kapjanak az nem fontos?

— A frász tudja.

— Honnan tudtátok, hogy itt mi van?

— Honnan? Hát a parancskiadásnál mondta a hadnagy. Azt mondta, hogy viselkedjünk rendesen. Ne erőszakoskodjunk a nőekkel és ne is menjünk priváthoz, mert valami betegséget kaphatunk. Van itt rendes bordély, oda menjünk. Aki tudni akarja, hol van, az a számvivő altisztól megtudhatja. Ott felírják a nevét.

— Te is a számvivőtől tudtad meg?

— A fenét, nekem a komám mondta, neki meg a földije. Én is mondtam már vagy tíznek. A jó hír gyorsan terjed. Nem igaz? — nevetett.

Hazamenet láttam, hogy egy katona a kapu alatt ölelgetett egy leányt, aki nagyokat visított. Mikor elhaladtam mellettük, a katona felém fordult és a rangomat kémlelte a homályban. Azután a társam visszafordult és azt mondta:

— Nézd, hogy malackodik a mi vitéz társunk.

— A fene bánja.

— Nézd csak, a szoknyáját emelgeti. — Hallod-e pajtás, hagyj engem is!

— No gyere, hely van, de hová állsz? — kiáltja nagy röhögve, miközben sapkája leesett fejről, amint a leány ficáncolt. — Farolj már az anyád istenit, olyan vagy, mint egy rakoncátlan ló, — és hátbavágta.

A leány nagyot nevetett és elrúgta a baka sapkáját.

Már messze jártunk, de még mindig hallottuk a lány apró sikongásait. Aztán elaludtak a lámpák, sötét lett a városban.

Reggel öt órakor riadóval zavartak ki a finom, puha ágyból. Szakadó esőben meneteltünk végig a városon, a hídon és Krakkón. Sajnáltuk, hogy a jó helyünket el kellett hagyni. Még csak el sem búcsúzhattunk a háziasszonyunktól.

EPIZÓDOK

Erődítések között meneteltünk. Nem hosszú utat tettünk meg Gorka-Narodováig. A nagy sárban alig lubickoltunk. Csúnya, piszkos lakásba kerültem, ahol egy ótvaras kis gyermek sírt szünet nélkül. Sajnáltuk is, meg haragudtunk is a beteg gyermekekre. Egy jó nagy malacot vettünk és felosztottuk. Szép nagy darab jutott valamennyi részvényesnek a befektetett egy koronáért. Este egy barátom meglátogatott, különösen viselkedett. Bár nem akartam meghallgatni, mikor a „hősi“ halálról kezdett elmélkedni, mégis eltűrtem, hogy sötét hangulatában megbízásokat adjon.

Kártyázással, énekléssel és fütyüléssel töltöttük az időt, ő mindig csak visszatért a szerelmes témájára: a „hősi halál“-ra.

— Na hát mit) akarsz tulajdonképpen. Hol van az megírva, hogy pont te fogsz elesni. Látod én eddig még egy pillanatig sem gondoltam arra, hogy a bőröm itt hagyom s szinte bizonyosra veszem, hogy élve kerülök ki a világháborúból.

Ezt oly határozottan mondtam a barátomnak, hogy tágranyílt szemekkel bámult reám és fejcsóválva mondta:

— Hogy lehet ilyen szinte bántó határozottsággal bízni, mikor olyan sok ember pusztul el mellőlünk. Te nagyon elbizakodtál. Látod, én éppen az ellenkező érzéssel vagyok tele. Én úgy érzem, hogy elpusztulok.

— Ugyan!

— De igen. Érzem.

— Persze, mert belelovagolod magad abba, hogy neked „hős“-nek kell lenned. Lehetsz te „hős“ élve is, miért kell éppen meghalnod. Azután ide hallgass: egy olyan ügyért hősi halált halni, amihez semmi közöm, marhaságnak tartom. Nem hősök, hanem ostobák az emberek.

— Halgass reám! Valamire kérek.

— Kérek alássan, minden teljesíthetőt nagyon szívesen megteszek, ha megígéred, hogy nem fogsz el-esni, — mondtam nevetve, mire ő szinte sértődve csak azt mondta:

— Hülye!

— No halljuk!

— Nézd kérek, itt van egy leragasztott címezetlen levélboríték, ha valami bajom esnék, úgy kérek légy szíves azt felbontani és a nálam talált értéktárgyakat és pénzt a bent levő címre elküldeni. Csak erre kérek.

— A legnagyobb készséggel, — ígértem meg, de hozzá tettem: — remélhetőleg nem lesz szükség erre.

— Ki tudja?

Olyan szomorú volt, hogy sajnálni kezdtem. Rábeszéltem, hogy az éjszakát töltse nálam. Még sokáig beszélgettünk, ami nem nagy élvezetet nyújtott, mert az ágyban fekvő gyermek olyan sírással töltötte meg a szűk szobát, hogy saját szavát alig halottá az ember.

Szalmát hoztunk és a földre vetett vackon feküdtünk. Milyen különbség. Tegnap fehér pelyhes ágy, ma pedig a földre rakott szalmán. A gyermek már sírhatott: mi nem hallottunk semmit.

Reggel nagy előkészületeket tettünk. Egész nap oktatással töltöttük az időt. Minden század parancsnoka a legénységgel foglalatoskodott. A nagy oktatás sej-

teni engedte, hogy ma, vagy holnap tűzvonalba kerül az ezredünk.

Úgy déltájban híre jött, hogy a németek 100.000 muszkát fogtak. Nem tudtuk igaz-e nem-e, de elhitük. Nagyon jól esik reánk nézve kedvező híreket hallani. És többen vannak olyanok, kik minden fenntartás nélkül elhiszik, még ha a legképtelenebb híreket hozzák is. Ezek nagyon elbizakodottak. És ebben a minőségben egyenesen kiállhatatlanok. Vannak azután olyanok — elég tekintélyes számmal —, akik semmit sem hisznek el, még azt sem, hogy életben vannak. Ezek szintén kiállhatatlanok. A legkevesebben azok vannak, kik e két szélsőség között az arany középúton vannak.

Riadóval keltünk. Koromsötét volt. Már jó ideje meneteltünk, mikor virradni kezdett. Hatalmas erődítések és jól kiépített lövészárkok az útszélén. Pont hét órakor értünk a határra. Nagyon sok varjú kísért és éktelen káromással szálldogáltak a fejünk felett. Talán felismerték az újonnan érkezett pecsenyét. A határjelző oszlopból néhány szilánkot lehasítottam. Az orosz határőrök kis kaszárnyája teljesen lerombolva. A közel fekvő házak szintén teljesen lerombolva. Már hallható az ágyúk dörgése és a fegyverek, úgyszintén gépfegyverek ropogása.

— Hallod-e komám, hogy kerepelnek? — mondja az egyik baka a mellette haladó pajtásának.

— Hallom bizony, de ki tudja meddig.

Amint felértünk az előttünk húzódó magaslatra, látjuk az ágyúkat munkában. A fegyverropogás is teljesen közletről hallgató. Előttünk, utánunk végelátha-

tatlan oszlopokban különböző irányból csapatok menetelnek az ágyúk felé.

Nagy csata folyik előttünk.

Itt-ott a sűrű erdő szélén egy-egy nagyobb villanás; a dörgés jó néhány másodperc múlva üti meg fülünket. Majd sűrű füstgomolyag jelenik meg az erdő felett és makacsul kapaszkodik valami láthatatlan pontba. A fegyverek ropogása között nincs szünet, szinte teljesen összeolvadnak a puffanások, mintha ezer meg ezer írógépen kopognának. Ha enyhül is egy pillanatra, rögtön utána még haragosabb lesz az egész.

Mi elég jó helyen voltunk, mert aránylag kevés ágyúgolyó robbant a hátunk mögött és még kevesebb esett közénk. Azonban annál sűrűbben süvítettek a fegyvergolyók, de szerencsére magasan a fejünk fölött. Dum-dum löveggel lóttek az oroszok, ami a fák ágain nagyokat pukkant.

Mi is dum-dum golyókat kaptunk

Tartalékban voltunk és egész nap a fedezékeink igazgatásával foglalkoztunk.

Mikor sötétedni kezdett, az élelmet hozták. Csodák csodája, sajtot is kaptunk. Egyik pionér barátomtól kapott mércével megmértem. Íme: 36 miliméter hosszú 18 mm. széles és 6 mm. vastag. Ilyen darabka volt, ami nekem jutott, de volt olyan baka is, akinek még kisebbet adtak.

Féltíz óra tájban azt a parancsot kaptuk, hogy húzódjunk hátra a Völgyben levő házig és ott várjunk a további parancsra. Ettől a háztól néhány száz lépésnyire nyújtózkodott egy falu. Az ellenség világító lövegeinek fénye mellett igen szomorú látványt nyúj-

tott ez a kihalt, csendes, talán rendezettnek is mondható falu. Nem az építési rend iránti érzékből rakták elég szép sorjába a faházakat, hanem a keskeny völgy parancsolta így rájuk. A gondosan fésült fejhez hasonlító szalmafedeleket itt-ott felborzolta a srappell és gránát. Némely házat teljesen szétlökött. Úgy nézett ki, mint mikor az egyik gyermek gyufaszálakból keresztberakott négyszögletes kéményét a másik incselkedő gyermek valamivel megdobja. A hatalmas gyufaszálakból nagy gonddal összerakott nagyszerű faház oldalgerendái nagy össze-visszaságban hevernek egymáson. Ez az oroszok által szolgáltatott világítás mellett nagyon lesújtó látvány volt.

Egy idős lengyel paraszt jön valahonnan elő. Valamit motyog és leül az egyik gerendára.

— Tvoj galupha? — (a te házad?) kérdem.

— Moj panye, moj. — (Enyém uram, enyém), feleli szomorúan és nagyot sóhajt mellé.

Egy kis szünet után elmondja, hogy tegnap egy gránát csapott a házba és egy gyermekét, meg a feleségét agyonütötte. Miközben ezt elmondta, az ingujját a kezefejére húzta és azzal törölgette a szemét. Csúnya, barázdás, szőrös arcát el-el néztem, a bánatát is megértettem, mégis — nem tudom miért — nem éreztem szánalmat iránta. Pedig annyi fájdalom volt a hangjában, mikor beszélt és olyan furcsa volt, ahogyan nagy, alakatlan kezével nehézkesen kalimpált ide-oda. Minden harmadik szavánál visszazuhant piszkos tenyere a térdére. A ház, a paraszt és az a fény... de már nem volt időm megkérdezni, hogy miért nem menekült el, mert már sorakoztunk. Olyan félelmesen hatott a suttogás, a szíjazatok és csattok zörgése.

Nagyon nehezen ment a fagyos földben a fedezék-ásás és bizony kimelegedtünk, mire elkészültünk vele.

Engem járőrségbe küldtek ötödmagammal. Egy nagy szakadék szélére értünk és hason fekve figyeltük a völgyet és a szemközti dombot. A hátunk mögött egy másik járőr közeledett, szintén lefeküdtek. Csak én tudtam velük beszélni. Mindegyikünknek nagy porcellán, vagy fapipa volt a szájában. Az eszvik felállott és egy embervastagságu fa mögé akart bújni, Egy lövést hallani és az öreg egy jajszó nélkül gurul az árokba. Odakúsztam melléje. Szóltam hozzá, de már nem felelt. Meghalt. Elvettem az értéktárgyait. Pipa, dohányzacskó, zsebkés, 2 drb ceruza, gyufa, erszény, benne 3 kor. 75 fillér és az igazoló jegye. Néhány levelezőlap és egy fénykép volt nála. A fényképen ő, a felesége, és öt gyermeke. Míg ezeket a dolgokat kiszedtem a zsebeiből, az ő járőr parancsnoka folyton azt hajtogatta:

— Oh te szegény Jóska.

Engem azután beosztottak a segélyhelyre.

Miután a segélyhelyen kellett jelentkeznem, a hátunk mögött lévő falu felé indultam.

Egy elég tágas uradalmi lakásban rendezkedtünk be. Az istállóban lovak voltak és ulánusok. A falu szélén lödörgött néhány fapipás katona. Ezek a rajvonálból „lógtak“ meg

Az egyik öregebb landwehr felmászott egy épület padlására és ott a szénában elaludt. A padlás alatti szobában pedig egy másik landwehr valami harapnivalót talált és ott maradt. Mikor az ablakon át észrevette, hogy egy tiszt közeledik a házhoz, hogy valamilyen képpen igazolja magát, hirtelen a fegyveréhez nyúlt és annak tisztogatását mímelte. A fegyvere valahogy elsült és a padláson alvó társát megsebesítette.

Neveltünk a szomorú, de mégis mulatságos eseten. A sebesültet a tiszt kétszer arculütötte, a másikat pedig két órára kiköttette.

Délután egy sebesült katonát vezetett az öccse. Mind a ketten sírtak. A sebesültnek a karját törte el egy dum-dum golyó.

— Mondd meg az anyámnak, hogy egészséges vagyok. Isten áldjon meg! — mondja könnyezve. — Azután írjál a kórházból. Itt van egy kis útravaló.

A kebeléből kihúzott egy piszkos zacskót, fekete ujjaival izgatottan kibontotta és egy papír kétkoronást adott át az öccsének.

Megsókolták egymást. A sebesült útnak indult a dombon lefelé, a bátyja pedig vállára vette fegyverét és vissza ment a lövészárokbá.

Kevés sebesült volt! reggeltől délutánig, talán hús. Így a sebesültvivőknek volt idejük a faluban körülnézni és ennivalót szerezni. Erősen égett a tűz a furcsa tűzhelyben, amelyen 4—5 főző kiskatlanból párolgott a leves. A megkopasztott tyúkok fekete lábaikkal kandikáltak ki a kiskatlanból. A másik lisztet talált és „strapacskát“ főzött.

Már sötétedett, mikor egy ezredes és egy alezredes lépett be a kötözőbe.

— Mi van itt? — kérdezte dühösen az ezredes.

— Kötözőhely. Ezredes úrnak jelentem alásan, — feleltem és erősen a szemébe néztem.

— Verfluchte bagázs! Ez az én lakásom.

— Alsó hinaus! — vágott közbe az alezredes.

— Ezredes úrnak alásan jelentem, mikor mi ide jöttünk üres volt a lakás. Most 15 súlyos sebesült fekszik itt és várja a továbbszállítást.

— Kuss!

— Igenis, ezredes úr!

— Kuss! — Ordította az alezredes és rám emelte a kezét.

— Alezredes úrnak alásan jelentem én császári és királyi katona vagyok, engem senkinek se szabad megérinteni, de különösen megütni, — mondtam elszántan.

Az alezredes dühösen nézett rám és lassan leeresztette a kezét.

Ekkor felém fordult az ezredes és azt mondta, hogy mi csak maradjunk itt, ő majd keres magának helyet. Indult kifelé. Az alezredes utána. Csend.

Még egyideig bámultuk egymást, majd nagyot neveltünk. Miért? Magam sem tudom. A többi nevetett én is nevettem.

Egy zászlós jött be.

— Hol van a doktor úr? — kérdi.

— A szobában.

Bement. Később szenvedélyes párbeszédet hallottam a szobából:

— De a teremtésit barátom! Én nem kínlódom ilyen nyavalyával kint.

— Nem tehetek róla. Ilyen kis aranyérrel nem küldhetlek haza. Különben maradj itt éjszakára, holnap majd megnézem.

— Mégis csak disznóság! Írják hazulról, hogy otthon annyi egészséges aktív tiszt csavarog, én meg itt nyavalyásán töröm magam. Jöjjenek azok, akik a kitüntetésekét kapják és fagyoskodjanak ők itt a

lövészárokban. Persze jobb otthon grasszálni és babérokat aratni.

— Igazad lehet.

— Igazam is van. De én sem leszek bolond azután

Nagy ágyúzásra ébredtünk. A fegyvertüz is erősödött. Kimentem az udvarra, de bizony hamar visszazaladtam. Úgy fűtyült a fegyvergolyó, mintha a házunkat lövöldözték volna. De csak céltévesztett, fáradt golyók voltak, amit a rajvonal feje fölött ellövöldöztek.

Egy sebesült jött egészen más irányból, mint ahol a rajvonalunk van.

— A fenébe, ide még jobban jön a golyótuss, mint hozzánk, — mondja nevetve, — muszáj volt nagy kerülőt tenni, hogy ide jussak.

— Mi újság?

— Semmi. A muszkák megbolondultak és úgy lövöldöznek, mintha fizetnének érte, — feleli jókedvűen.

A bal karja volt átlőve, örült neki.

— Adnék 50 pengőt annak a hülye muszkánaik amiért megszabadított. Olyan hideg van, hogy egész meggémberedett a lábam, — mondja kötözés közben.

— Iszol feketét? — kérdi egyik társam.

— Iszok-e? — Hogy ne innék, ha van, — és a sapkája mellől egy vékony cigarettát vett elő.

Nem volt sok dolgunk és így beszélhettünk vele.

— Amikor a fedezéket elkészítettem csend volt és lövést sem innen, sem onnan nem esett. Kihajoltam, hogy megnézzem, mit csinál a muszka? A mellettem levő katona valamit észre vett és lassan célozva lövésre készült. Figyeltem, hogy hová ló a társam, de nem

láttam semmit. A lövés már eldőrdült, én még mindig bámultam az ellenséges állások felé, mikor valami ütés-félét éreztem. Azt gondoltam, hogy valamelyik társam dobott meg viccből, még rá is szóltam. Amint behúzódtam, éreztem, hogy fáj a karom. Úgyanakkor észrevettem, hogy a kezem-feje véres. Közvetlen utána olyan örült tüzelésbe fogott az ellenség, amilyent csak rohamok alkalmával tapasztaltunk, őszintén bevaló, örültem, hogy megsebesültem.

Este felé szól a társam:

— Gyere pajtás vacsorázni, olyan vacsorát főztem, hogy még otthon sem ettél olyant.

— Majd meglátjuk.

Nagyon jó vacsoránk volt: tyúkleves, néhány krumpli benne. Azután sült kacsa, de az bizony megpörköldött egy kicsit. Végül tiszticvibak csokoládéval leöntve. Nagyon ízlett, jókor jött. A konyhánkra ugyan várhattunk volna.

Korán reggel az egyik lovász három jól megtermett tyúkot hozott.

— Hol loptad? — kérdeztem.

— Hol loptam? Nem loptam. Bementem a házba és láttam, hogy ott gubbaszkodnak szomorúan a tűzhely mellett. No — mondok — mivel hogy hát ti már a tűzhelyre kívánczotok: gyertek velem. A hónom alá kaptam és indultam kifelé. Eszembe jutott, hogy ki kellene fizetni az árát. Gazda! Gazda! De hiába kiabáltam, nem jött senki. A ház előtti fatökére tettem egy borítékba zárva 2 korona papírpénzt és odább álltam. Azután visszamentem és mielőtt valaki ellopta volna a pénzt, hát én találtam meg.

Olyan nyugodtan hazudott, hogy nem mertünk kételkedni a szavaiban.

— Ha kész, majd szólok, — mondta nevetve és elment.

Meglehetősen csend volt. A segédorvos a szalmán fekvve hallgatja két medikus veszekedését. Mind a kettő káplár és szanitész patrolvezető.

— Nincs jogod az én embereimnek parancsolni. Pláne a sütést-főzést megtiltani, mikor a te embereid is sütnék, főznek.

— De igenis van jogom, mert én vagyok a szolgálatvezető.

— Te nem vagy semmi. Az vagy, ami én: káplár. Pont. És ha még ugrálsz, olyan pofont kapsz, hogy a szemed kiugrik.

— Csend gyerekek — szólt közbe a segédorvos — a mai naptól kezdve te megszűntél szolgálatvezető lenni. Érted? Te veszed át a szolgálat vezetését — és a pofozkodó kedvűre mutatott.

— Igenis segédorvos úr.

— Nahát... Mehettek.

Elementek. Milyen jó is azoknak, akik ebben a nagy háborúban még ilyen ostobaságon is izgulni tudnak.

F É R G E K

Burgonyát kerestünk és több vermet felkutattunk. Az egyiknek az ajtaját, csak úgy volt betámasztva, hogy a szél is elfújhatta volna, kinyitottam. Legnagyobb ámulatomra egy nagyobb családot pillantottam meg a veremben.

Mint szardiniás dobozban, úgy vannak összeszorulva. Összesen nyolcán feküdtek ott. Utálatos bűz csapta meg az orromat. Nem vették észre hogy félrevontam a verem ajtaját és nyugodtan aludtak tovább. Mikor visszatettem az ajtót, suttogást hallottam a veremből. Újra kinyitottam.

— Ki van itt? — kérdeztem.

— Én vagyok itt a családommal, — feleli egy borzashajú öreg lengyel paraszt.

— Mit csináltok itt?

— Itt lakunk.

— Hát miért itt és nem a házban?

— Mert féltünk, hogy az oroszok megtalálnak ott...

— Hát itt is megtalálnak.

— Látod, mi is megtaláltunk.

— De ti nem fogtok bántani.

— És ők bántanának?

— Azt mondják, hogy igen.

— Mióta laktok itt?

— Már egy hete.

- Mit esztek?
- Burgonyát.
- Hol főztök?
- Éjszaka főzzük meg.
- Gyertek ki.

Most már a gyerekek is felébredtek. Rettenetes volt, amit a kézi villanylámpám fénye mellett láttam. Pizkos, rongyos, bűdös, sápadt porontyok, sebes, véles arccal, félig behúnyt szemmel bámultak reánk. Folyton vrkarództak és nyöszörögtek. Az anyjuk néha meg-megrázta őket és valamit motyogott nekik. A világért sem akartak kijönni.

— Hol lakik a többi civil?

Az ember vállat vont.

— Keresd meg! — mondta bosszúsan. — Este majd kijövök, akkor gyertek ide.

— Jó, majd hozok kenyeret.

Ott hagytuk ezt az emberféreg családot és szó nélkül mentünk vissza. Persze burgonyát sem vittünk.

Rettenetes!

Szegények, így menekülnek a veszedelem elől.

MOJBRAT

Egy küldönc érkezett és jelentette a segédorvosnak, hogy készüljünk nagyobb munkára, mert délután három órakor támadás lesz

Dolgaink teljesen rendben voltak és nyugodtan vártuk a délutánt. Délben megint tyúkhúst ebédeltem a társammal. Egy óra tájban a templomnál felállított ágyúk nagyon gyorsan tüzelni kezdtek. Kezdődik a támadás.

Csapataink megkezdték a támadást és ötös, hatos csoportokban mentek előre. Az oroszok nagyon erősen tüzeltek. Úgy ágyúval, mint fegyverrel örvült tüzet zúdítottak az előretörő katonákra.

Szállingóztak a sebesültek. Ezek már nem voltak olyan jókedvűek, mint a tegnapiak között néhány.

— Hej nagyon erős a muszka, — mondta az egyik sebesült és folyton jajgatott.

Nagyon sok sebesült jött. A sebesültvivők is sűrűn hozták hordágyon a jajgató sebesülteket. Rettenetes volt látni a sok gőzölgő vért. A ruhájukon megfagyott az elfolyt vér és csak a seb körül volt puha és meleg a ruha. A hevenyészett kötésen átszivárgó vért nem tudta megfagyasztani a piszkos, homokos mundurban a hideg. Akiknek súlyos fejlövésük volt és akiken az orvos véleménye szerint már segíteni úgy se lehetne, azt külön tettük és tízpercenként megmégéztük. Ezek legtöbbszörre már eszméletlenül hánykolódtak a szalmán. Borzalmas volt végignézni

ezt a haláltusát. Nem tudtunk segíteni. Láttuk, tudtuk, hogy meghalnak. A szemünk előtt pusztulnak el szegények. Ilyesmi lázadóvá tette a legbirkatürelműbb embert is, hogy bizony többször hangosan is kifakadtak. De nem hallotta meg senki sem.

Ez az új mesterségem csak most kezdett előttem borzalmaival kibontakozni. Bizony sokszor gondoltam nem volna-e jobb ott a raj vonalban?

Már öten feküdtek ott mellettünk, menthetetlenül.

Úgy hat óra felé hallottuk:

Hurrá!

Egy pillanatra a lélegzetem is elállt. Még erősebb lett a puskatűz, néhány percig, azután hirtelen, megszakadt és csak néha-néha erősödött meg. Végre teljesen elcsendesedett. Csak itt-ott volt hallható egy-egy fegyverdurranás.

Három orosz sebesült katonát hoztak a sebesültvívők. Ügy találta őket egyik járőrünk. Az egyik, mire a segélyhelyre értek vele, meghalt. Az átmentén letették.

Később mintegy 800 oroszfoglyot vezettek a mieink. Áttörték az oroszok rajvonalát és ennyit fogtak el.

Amint az úton négyesével jöttek az oroszok, elhaladtak az árok szélére fektetett hulla mellett. Az egyik hatalmas termetű orosz katona odaugrott és rámeresztette a szemét. Térdre ereszkedett és valami különös állati nyöszörgést hallatva, simogatta. A szeméből kövér könnycseppek gurultak végig szőrös, szurtos arcán. A foglyokat vezető káplár odalépett és intett neki, hogy induljon. A muszka felemelte fájdalmas arcát és csak ennyit mondott:

— Moj Brat, moj Brat! (bátyáin, a bátyáin),

Mi is meg a káplár is szó nélkül álltunk és néztük ennek a szerencsétlen orosznak a fájdalmas vergődését. Őszinte részvétet éreztünk iránta.

Lassan felemelkedett és nézte bátyja holttestét. Ki tudná leírni ezt a rettenetes érzést, ami ennek az embernek a lelkén végigviharzott. Mennyivel jobb lett volna, ha nem találkoznak. Ha elveszítették volna egymást, úgy, hogy egyik se tudott volna a másikról. És talán csak a világdrama lezajlása után, mikor a szereplők ismét visszatérnek, tudták volna meg, hogy hiányzik, hogy nincs, nem lesz többé. Vagy talán a rettenetesen nagy drámában felkorbácsolt idegzet jobban elbírja ezt a csapást is?

— Az anyám azt mondta, hogy vigyázzak reá. Vigyázzatok egymásra! — mondta az anyám. És most itt van!

Hirtelen elindult és zokogva futni kezdett a többi után. A káplár alig tudta követni.

Esteledett. A nap tüzes korongja ott bujkált messze a fák mögött. Jöttek a pionérek, ásó és csákány a hátukon. Megkezdték a temetést. A csendbe belezuhogott a csákány, mikor belevágott a fagyos anyaföldbe.

Később csörömpölés, zökkenés vegyült a tompa zuhanásokba. A párolgó konyhák megérkeztek.

Ma csodálatosképpen még meleg volt a vacsora, mikor megtalálták a csapatot.

EGY BRIGADÉROS

Elég nyugodt napunk volt. Úgyszólván egész nap magunkkal foglalkoztunk. Tisztogatás, mosás, főzés, alvás. A sok piszkos baka csoportokba verődve nagy tüzeket rakott. Vizet melegítve készültek a nagy mosakodáshoz. A tüzet körülülték és nagy szorgalommal szedték ki az ing gallérjából a szemtelenül fészkelődő férgeket. Bár hideg volt, félmesztelenre vetkőzve csak a mundurt dobták a vállukra. Némelyik egész délelőtt szedegette az apró állatokat, anélkül, hogy fázott volna. Volt olyan is, aki ott a tűz mellett megberetváltkozott. — Az egyik ilyen vígkedélyű pajtásunk kacagató megjegyzésekkel kísérte tetvezkedését, amin jókat nevtünk. A másik feketekávét főzött. Ezzel szemben pedig egy dézsán ülő baka haját nyírta egész rövidre, egy másik bajtársunk — civilben tanító — kesztyűs kézzel írta a tábori lapot s nem vette észre, hogy nagyon közei tolta bakancsát a tűzhöz. Csak akkor kapott észbe, mikor már kellemetlen szagot árasztott a megpörkölt bőr. Volt olyan is, aki lábszárát szabaddá téve nagy kéjjel vakarózkodott. A test, a ruházat, a fegyver és mindennemű felszerelés rendben tartásához szükséges összes elképzelhető eszközök használatban voltak. Mindenki foglalkozott valamivel. És egyik sem ügyetlenkedett. Aki mészáros legény volt békében, úgy megfoltozta a ruháját, mint egy szabó.

Egész nap meneteltünk. Estefelé egy kis város állomására értünk. Nagyon hideg volt. Vonatra rakták mindenünket. Festői látványt nyújtottak a tábortüzek és a körülötte mozgó árnyak képei. Minden rajvonalnak külön tüze volt. Látogatóba mentünk egymáshoz, ha más rajvonalbeli ült a tűz mellé, addig, vackolódtak, míg el nem marták. Nem szívesen látták az „idegent“. A meleget sajnálták egymástól, de a dohányt, rumot, cigarettát, kenyeret nem. Megkínálták egymást, kiki azzal, amije volt.

Egy fáradtarcu, sovány katona járt egyik tűztől a másikhoz, de mindenhol elkergették.

— Gyere pajtás! — szóltam hozzá és helyet szorítottam neki mellettem.

Szótlanul leült és meggémberedett, piszkos kezét a tűz felé nyújtotta. A tüzet nézte és valósággal falta a meleget.

— Éhes vagy? — kérdeztem.

— Nem, — felelte röviden, mintha bosszankodnék a kérdés miatt.

Nem zavartam tovább. Szótlanul bámulta a tüzet. Lassan megtelt a szeme könnyel, vastag csöppben csordult ki a pilláján és sietve gurult le szurtos, szőrös arcán.

— Csípi a szemedet a füst úgy-e?

— Dehogyan a szememet. A lelkemet pajtás.

— Mi vagy te civilben?

— Banktisztviselő.

— Hová vagy most beosztva.

— A brigádhoz.

— Nincs tüzetek?

— Nincs.

— Élhetetlen társaság vagytok.

— Rám nézett. Nem felelt.

— Régen itt vagy? — ostromoltam.

— Kezdetől. A brigadéros a nagybátyám, az anyja istenit. Telefonista vagyok ott.

— Akkor jó helyen vagy.

— Igen, ha épeszű volna a gazdám.

— Hogy hogy?

— Pairalitikus. Vérébajban döglött meg az egész famíliája.

— Úgy?

— Ha rájön a bolond óra, nem lehet mellette megmaradni. Tegnapelőtt egy napi böjtre ítélte a lovát, mert hangosan sóhajtott. Ezt rendes parancsban hirdette ki előtte. Ilyen hülyére bíznak annyi embert.

— Azért lehet jó hadvezér.

— Jó hadvezér? Mindig részeg. Én megdögölhetek tőle, de mindenki más is. Mária Terézia-rendről álmodozik folyton. Képes volna az egész brigádod feláldozni érte. Most megmondtam neki a magamét és ezért kirúgott a szobájából.

— Látod, most fagyoskodhatsz.

— Bánom is én. Talán megdögölöm, ha meg nem mondtam volna a magamét. Így most jobb. Apám mindig mesélte, hogy ez az ember volt a családban a legsemmirevalóbb. Egész fiatal kölyök korában már váltót hamisított és a cselédet is megfertőzte. Rossz kölyök volt és ezért azt mondta nagyapánk, hogy katonatisztnak jó lesz, beadták a katonaiskolába. Egy ronda, stréber természetű, erkölcs nélküli fráter. Nagyon haragszom rá.

— Jó, hogy most nekem ezt elmondhatod?

— Kiömlik belőlem a keserőség. Tegnap egy telefonistát kikötetett, mert egy gomb hiányzott a ka-

bátjáról. Engem meg akart botoztatni, mert nem parancsoltam meg, hogy varrja fel a gombot...

— No és megkegyelmezett?

— Megkegyelmezett? — mondta megsértődött.

— Ráíjesztettem, hogy megírom Regina nénémnek, a feleségének, hogy milyen jó madár és hogy nőzik itt. Ha meglát egy jóképű nőt a faluban, azt éjjelre magához hozatja feltűzött szuronyok között. Ráfogja, hogy kémkedett és szerelemért azután megkegyelmez neki...

— Hogy lehetsz hozzám ilyen bizalommal, hogy így elmondsz nekem mindent? Nem félsz, hogy felhasználom ellened?

— Nem félek, mert ott voltam, mikor a századparancsnok azt magyarázta, hogy milyen gyáva az orosz katona és te azt mondtad, hogy nincs mit védenie. Azóta sokszor gondoltam rád, meg arra a hülyére. Eszembe jutott, hogy minket, jó katonákat már hetek óta kergetnek a „gyáva“ oroszok. Nem félek hát tőled, te nem lehetsz olyan aljas...

— No jó, folytasd. Az érdekel, amit a nagybácsid csinál, — biztattam.

— Tudod, ha a legénység tudná, hogy mit csinálnak ezek a lelketlen disznók, hogy lopják ki a szájukból a falatot, hát felkoncolnák őket. Lesz még számolás. Érzem, hogy leszámolnak még ezekkel. De én is ott leszek ...

— Igen. A múltkor egy faluban két fiatal leányt meztelenre vetkőztetett és úgy mustrálta őket revolverral a kezében. Egyik félelmében bevizelt. Azt kirúgta, a másikkal a ruháját utána dobatta. Ezt azután csak reggel engedte ki. Szegény, úgy ment el, mint egy ázott verébfiók. Én adtam neki kávé, meg egy fél komisz kenyeret. Van egy gonosz szolgálja, aki civilbe valami lélekkufár, az hajtja fel neki az áldozat-

tokat. De azért azt is felpofozza. Hej tudnék én egész éjjel beszélni. De lesz még idő, amikor ezeket a világba kiabálhatom. Megyek, megnézem mit csinál. Szervusz!

— Szervusz! Legalább mondd meg ki vagy, hogy hívnak.

Megmondta a nevét.

— Hiszen mi iskolapajtások vagyunk, Jancsii

— Téged, hogy hívnak?

Megmondtam a nevem. Nem emlékezett rám. Felidéztem az iskolai időket.

— Lóháton jártál be az iskolába, egy lovász kísért mindig.

— Igaz.

— Hát miért nem lettél tiszt?

— Tönkrementünk. Apám föbelőtte magát. Annak is ez a bitang az oka. Ő miatta volt az egész tragédia. No majd elmesélem egyszer. Jó, hogy van egy pajtásom. Szervusz!

MIENN

A vonaton főztek; általában jól éltünk. Kártyázás, dalolás, alvás. Egy jelentéktelen állomáson a század parancsnok kikötette a számvivő altisztet, mert nem adott le neki a legénység részére vételezett rumból. Az altiszt elfelejtette. A százados végigélvezte a kikötést:

— A százados az semmi? Te kutya! A baka az minden? Te disznó! — kéjelgett a százados.

A bakák a tele sajkával kezükben haladtak el a pályaudvar korlátján lógó kikötött altiszt mellett. Néhány közkatona biztosan örült, hogy kikötve látott egy altisztet. Az altisztek fel voltak háborodva, hogy közülük valót így megszegyenítettek. De hallgattak.

Ezt a századost spirituszkondérnak csúfolták a katonák. A szolgájának minden kabátgombján egy kulacs rum lógott és folyton a százados sarkában kellett járnia, hogy kéznél legyen. Mikor leoldották az altisztet, ájultan esett össze. A százados lovaglóostorával végigvágott rajta és azt parancsolta, hogy egy csajka hideg vízzel öntsék le.

Az altiszt órákig sírt amikor magához tért és öngyilkos akart lenni.

Napokig mentünk, míg egy folyó mentén megállapodtunk. A parton táboroztunk, míg a hidászok hidat vertek. Derékig vízben állva verték a cölöpöket, mi pedig tábortűz mellett néztük. Két turnusban dolgoztak. Míg az egyik dolgozott, a másik melegedett,

majd felváltották egymást. Mikor a középre értek, egy hidász beleesett a vízbe és elmerült. Két pihenő hidászt kirendeltek, hogy csáklyával keressék. Nem találták meg. Estére elkészült a híd és átvonultunk rajta.

Gyönyörű holdvilágos este volt. Hatalmas ligetszerű erdőben meneteltünk egész éjjel. Hatalmas fák között végtelen útnak tűnt fel, amit megtettünk. Virradt, mikor azt vettük észre, hogy ott vagyunk, ahonnan elindultunk. Eltévedtünk. A tisztek megbeszélését tartották. Mi pihentünk. Azután erőltetett menetelés következett, hogy behozzuk a késedelmet. A katonák szidták a tiszteket — de azért erőltetett meneteléssel mentek egész nap.

Egy piszkos faluban háltunk. Virradatkor indulunk tovább. Egy fa alatti állva a fán tyúkot vettem észre. Lepiszkáltam, azonban egy kertbe esett, ahol egyik társam megfogta. Nem akarta nekem adni, hiába hivatkoztam arra, hogy én piszkáltam le.

— Én fogtam meg, tehát az enyém, — mondta.

Nem tudtuk eldönteni. Elindultunk, ő a hóna alá szorította a tyúkot és vitte. Egy pajtásom utána lopózott és a farkánál fogva kirántotta a hóna alól. Veszekedés volt miatta, de a tyúk a mienk lett. Felváltva vittük. Délben azután megsütöttük. Egyik combját a kárvallott társunknak adtuk. Kibékült.

Későn este egy falun mentünk keresztül. Az út mentén tűz mellett ültek más ezredbeli katonák. Mind-egyiknek egy tisztított liba volt a tomiszteréhez kötve. A pajtásom addig ólalkodott az egyik mellett, míg a zsineget el nem vágta és a libát elhozta. Éjfél tájban végre elszállásoltak bennünket.

Mi egy szétdúlt konyhába jutottunk, ahol már három ló volt. A tűzhelyet összeraktuk, valahonnan egy tejes köcsögöt szerzett a társam. A libát a saját zsírjában megsütöttük. Sokáig tartott, mert a tejes köcsög feneke szűk volt és folyton ügyelni kellett, hogy oda ne égjen. Jó vacsoránk volt. A lovak fáradtan bóbiskoltak és haragos durranással robbant ki belőlük a gáz. Nem törődtünk vele.

Aludni készültünk mikor riadóval ébresztettek.

Széles országúton mentünk. Nagy forgalom volt. Lovasok jöttek-mentek. Autók robogtak merész iramban. Csontos lovak cammogtak a megrakott kocsik előtt. Nehéz és könnyebb útegek vonultak fel. Végláthatatlan sora az embereknek, gépeknek, állatoknak gomolygott az úton. Itt-ott lemaradt katona mellett szanitész állott. Kidőlt nem bírta tovább. A hatalmas sereg alatt szinte nyögött az országút, amely egy erdő után egy még szélesebb országúiba torkollott.

Német katonák vonultak fel azon is. Úgyanolyan fegyvernemek, azonban tökéletesebbek. A katonák felszerelése is jobb.

Lármás köszöntésekkel telt meg a levegő. Egy-más mellett meneteltünk, ők a francia frontról jöttek. Nagyszájú hősöknek mutatkoztak rövid beszélgetés után. Igazat mondtak-e, vagy hazudtak, nem tudom, de úgy beszéltek, mintha szívük ügye volna a háború. Nem valami nagy tisztelettel, sőt semmi bajtársi érzéssel sem voltak irántunk. Mi csak osztrákok voltunk a szemükben és csodálkoztak, ha valamelyikünk nem tudott németül, viszont ők olyan német-séggel beszéltek hogy alig tudtuk megérteni. Dölyfös pökhendiséggel kezeltek bennünket, öntelt és fen-

hézázó érzés fűtötte még a tisztiszolgát is. Nem szeretők egymást, inkább csak elviseltük a „szövetséges“ viszonyt. Nem is tudott kifejlődni velük szemben olyan bajtársi szolidaritás, amilyen közöttünk volt.

Összetorlódtott a sok jármű és pihenőt kaptunk. Jobban elkeveredtünk velük, de így sem tudtunk felmelegedni egymás iránt. Tovább mentünk. Beszélgetésünk lassan elfáradt, míg végleg elült — már csak a felszerelésünk csörömpölése zuhogott egyenletesen lépéseink mellé.

Nagyon szép faluba szállásoltak el, ahol többedmagammal egy ágyban fekvő beteg ember házában helyezkedtem el. Az oroszok brutalitásáról beszélt ez a beteg ember szaggatott hangon és azzal a gyűlölettel, amit a lengyelektől már megszoktunk. Sok szentkép volt a falon. Talán ezért tudott így gyűlölni ez az ember, vagy mert beteg volt. Egyik pajtásom a szekrény tetején egy hegedűt vett észre. Cincogni kezdett. A beteg éktelen ordítással szidalmazni kezdte. Békítettük, de hiába. Végre megtudtuk, hogy böjt van és ilyenkor nem szabad muzsikálni. Isten verésétől félt. Egy német katona jött be nagy lármával. Lerántotta a betegről a dunyhát és el akarta vinni.

— Megőrültél? — kiáltottam rá magamból kikelve. — Nem látod, hogy beteg?

— Dögöljön meg! — kiáltja és indul kifelé.

— Te vadállat, — kitéptem kezéből a dunyhát és letakartam a megrémült beteget, miközben a német katona hátba vágott.

— Te az ellenséggel tartasz? — ordította.

Pofon vágtam. Nekem ugrót. A pajtásaim védelmemre keltek és kidobtuk a szobából.

CSATATÉR

Hajnalban tovább mentünk. Erős fegyverropogást hozott a reggeli hűvös szél. A közelben csata, folyt. Egy faluba értünk, ahol egyetlen civilt sem láttunk. A falun túl egy nagyobb dombon szétdúlt lövészárkok, a lövészárkok előtt drótakadályok voltak szétdobálva. Sok holttest és földbe szúrt fegyverek jelezték az emberek tragédiáját. Orosz és német katonák hullái borították a teret, amely fölött vérszagú pára terjengett. Egy orosz és német katona feküdt egymás mellett. Az orosz katona szuronya a német katona hasában, a német katona szuronya az orosz katona mellében. Egyszerre szúrhatták egymásba, A német katona hátán jött ki a szurony vége. Láruk körül fel volt túrva a föld. Az orosz egyik kezének ujjai a földbe mélyültek, mintha kapaszkodott volna, másik kezével a mellébe döfött fegyver csövét markolta görcsösen. A német szájából vastag alvadt vér lógott a földre. Mind a kettő arcán szörnyű kínok nyoma ült, mint egy ordító vádirat. Tovább egy orosz katona széttárt karokkal emberkeresztként a földhöz szegezve feküdt megbékélten, megváltva. Néhány lépésnyire egy nyitottszájú orosz ökölbe meredt kezével, mintha az eget fenyegetné, átkozná. Egy gránátlövés üregében egy

német katona üveges szemével a kezében tartott gyűrött fényképre nézve ül. Szemétől a bajuszig fehérre mosott szurtos arcán a könny. A fényképen egy aszszony mosolyogva, egy fiú lovon ülve kardosán, puskával a vállán, katonasapkával a fején, kis trombitát fúj, egy bodroshajú kisleányka babát szorongatva, pityergésre húzta piciny száját: mintha az anyjához húzódnék. Talán félt a fotografáló masinától. Így volt együtt egy család a gránátölesérben. Az út mentén egy ló beléből a varjak lakmároztak. A ló fején diadalmasan nyújtogatta nyakát egy jóllakott varjú. Nem messze onnan egy orosz katona hasonfekve kinyújtott összetett kézzel harapott bele a földbe. Mindenütt hulla: leölt élet, sok-sok száz, talán ezer. Ki tudja? Hideg volt, bűz volt, halálszag volt... Csatatér volt.

A TANÁCSOS LEÁNYA

Egy városba értünk. Szép, rendezett utcáin a lakosság kendőlobogtatással üdvözölt bennünket. A gyerekek a nyelvüket nyújtogatták felénk. Ez volt az őszintébb fogadtatás. A gyerekek még nem tudtak képmutatók lenni.

Öreg tanítónőhöz osztottak be. Az a hír kelt szárnyra, hogy ott maradunk helyőrségnek. A tanítónő nagyon zárkózott volt. Ha kértünk tőle valamit hosszú magyarázattal közölte, hogy nincs.

— Zabrali muszkali, — felelte mindenre. (Elvették az oroszok.)

Nagy tisztogatáshoz, mosáshoz fogtunk, mert már igen elleptek a tetvek. Napok óta nem vethettük le a bakancsot és a kapcánk valósággal elrohadt a lábunkon.

Hangos, öblös nevetés verte fel a ház folyosóját. Egy katonapajtásomat kerestem a házban, de amint a jókedv muzsikája megütötte a fületem, megálltam az ajtó előtt. Mintha keresett pajtásom hangját hallottam volna ki a zsvajjból.

Benyitottam. A szobában sötét volt.

— Kovács Péter szakaszvezetőt keresem, — harogtam bele a lármával tömött sötétségbe.

A lárma egy pillanatra elült. Nem tudták, hogy ki a jövevény? Hátha tiszt.

— Te vagy az komám? — kiáltja az egyik és ne-
vemen szólít. A hangomról megismert.

— Én vagyok. Hát Péter hol van?

— A mennyországban. Én is megyek utána mind-
járt, — nevetett hozzá.

— Megbolondultál?

— Meg az isten.

— Ne számárokodj! Hol van Péter?

— Mondom a mennyországban. Nem hallod, hogy
szuszog az angyalszárnyakon?

A bakák röhögtek. Egy-egy tűzpont ütött lyukat
a sötétbe. Cigarettaztak.

— Beszélj hát!

Csend. Beljebb húzódtam és gyufát gyújtottam.
Valaki elfujta. Az egy pillanatra támadt világosságnál
egy ágyat, az ágy szélén egy ülő katonát vettem észre.
Odahúzódtam. Leültem az ágy szélére. Üres sodrony-
ágy volt.

— Daloljatok! — hallom Kovács Péter hangját.

— Itt vagy Péter? — kérdeztem.

— Itt.

— Hát miért nem szólsz?

— Mert lány szája van a számon, — feleli és
nevet.

— Micsoda?

— Mondtam.

A katonák valami nótába kezdtek. Ültömben a
fal felé húzódtam és egy bakancs akadt a kezembe.
Tovább tapogatózdtam. Egy lábszár, mellette a másik,
aztán egy meztelen térd, női ruhaféle.

Ketten voltak az ágyban.

A katonák énekeltek.

Magam elé bámultam a sötétben. A katonák énekeltek.

Ki van soron? — kérdezte Péter és lemászott az ágyról.

Az ágy sarkában most egy tűzpont támadt, de nemsokára az egy tűzpontból kettő lett. A leány nagyokat fúj a cigaretta füstjéből.

— Daloljatok! — mondta a katona az ágyban.

— Megörültetek? — kiáltottam. Senki sem figyelt rám. A katonák daloltak. Aztán más valaki ment az ágyba, a katonák daloltak.

— Nem, elég volt — szólt bele a sötétbe egy női hang.

A lány lelökte az ágyról a katonát.

Pofon csattant. Még egy.

— Te még vissza mersz ütni? Te rohadt, — dühögött a katona és leteperte az ágyra a leányt.

— No daloljatok! — mondta a katona.

A katonák nem daloltak.

— Kikísérjük ezt a cápát — szólt Péter hozzám. Felálltam, kimentünk. Az utcalámpája világított. A lány a lámpa alá állva egy kis tükörben igazgatta a kalapját. Aztán egy cigarettára gyújtott.

— Nem fél a katonák közé jönni? — kérdeztem

— Miért félnék? — felelte.

— Hány éves?

— Húsz.

— Nem értem magát.

— Tudom.

Fürkészve nézett rám, ha lámpa alá értünk.

— Maga micsoda civilben? — kérdezte.

— Ügyvéd, — hazudtam.

— Akkor miért nem tiszt?

— Nem akartam az lenni.

— Nem igaz, — nevetett.

— És maga micsoda?

— Privát.

— Vannak szülei?

— Igen.

— Tudják?

— Nem.

— Pénzt keres?

— Nem.

— Hát miért teszi?

— Muszáj. A barátom is katona. De messze van. Minden valamire való fiú katona. De ismerőssel nem is tenném. Elhíresztelné. A szüleim szégyelnék. Meg is vernének. Apám városi tanácsos.

— Ő miért nem katona?

— Sánta. Nem kellett.

— Nem fél, hogy megbetegszik?

— Nem. És vannak szereim is.

— És holnap folytatja?

— Ha rám jön. Jogom van. Nem igaz? Anyámnak húsz éves korában már két gyermeke volt. Én és az öcsém. Ne jöjjenek tovább.

Kezet fogott, elment.

Lopva utána mentem. Az ajtón, ahol a leány eltűnt, egy névjegy volt. Másnap hazug ürüggyel bementem a lakásba. Egy sánta ember ijedten fogadott. A szobában a leány zongorázott, ő volt. Az apja tényleg sánta városi tanácsos.

A leány rámismert és úgy nézett rám, mintha arra kérne, hogy el ne áruljam. Hidegen néztem rá, hogy azt a tudatot ébresszem benne: nem ismertem meg.

Az anyja valamit mondott a leánynak, aki erre kiment. Azt mondtam, hogy valakit keresek, azután elmentem. A kapu alatt várt a leány.

— Úgye nem árult el? — kérdezte izgatottan.

— Nem.

— Köszönöm.

Elfutott. Nem láttam többet.

KAR

Este egy házból zongoraszót hallottam. Bementem. Idegenül fogadtak. Két leány és az anyjuk, értelmetlenül néztek rám. Megmondtam hogy nagyon szeretem a zenét, azért jöttem, hogy hallhassam. Még furcsábban néztek. Inkább félelemből játszottak lengyel népdalokat. Lejátszották azután a „Cigánybáró“ nyitányát. Megköszöntem és menni készültem. Marasztaltak. A falon Báthory István képét láttam. Amikor észrevették, hogy nézem, már jobban megbarátkoztak velem. Teát adtak és beszélgettünk. Elmondták, hogy nagyapjuk magyar mágnás volt.

Éjjel riadóval ébresztettek. Egész nap meneteltünk. Egy folyóhoz értünk. A hidat felégették az oroszok. Vártuk, míg a hidászok hidat vernek. A töltésről egy tiszt nagy lelkesítő beszédbe fogott. Azt magyarázta, hogy döntő csapást mértünk az oroszokra, akik vad futással menekülnek Moszkva felé. Most bekerítettük egész ágyúparkjukat és ha azt is elveszük tőlük, karácsonyra otthon leszünk. Mikor erényeinkről kezdett beszélni, elaludtam. A társam rázott fel. A híd még nem volt készen. Elkanyarodtunk egy vasúti hídhöz, azon libasorban mentünk át. Már majdnem túl voltunk valamennyien, mikor elkezdtek kiabálni:

— Vissza! Gyorsan vissza!

Futólépésben szaladtunk vissza. Arra gondoltam, hogy az oroszok lerakták a fegyvert és csakugyan haza szaladunk.

— No pajtás, csakugyan otthon leszünk karácsonyra, ha így megyünk.

— Fogd be a pofádat! — kiáltotta a tiszt

A bakák röhögtek, de futólépésben. Megálltunk. Később kisült, hogy vaklárma volt, csak rossz parancsot kaptunk. Azt gondolták, hogy az oroszok „megnyomlak“ és szaladni kell. Közben a híd elkészült és tovább mentünk. A szónoklás után valami eddig nem tapasztalt közvetlenség fejlődött ki a tisztek és a legénység között. Menet közben egy főhadnagy és még két társam huszonegyest játszottunk. Nyertem. Bankos lettem. Sokat nyertem.

— Nem játszom tovább, — mondtam nevetve.

— Akkor felosztjuk a bankot, — kiabálták.

— Nem osztunk fel semmit és nem játszom.

— Parancsolom! — kiáltotta a főhadnagy.

— A parancsot nem teljesítem. Ilyen nincs a reglamában, — mondtam sértődve.

Egy hadnagy jött közénk, aki valamelyik miniszternek volt a rokona.

— Úgy-e hadnagy úr, a közember nem köteles kártyázni? — szólítottam meg.

— Mi az, hogy nem köteles? Aki kártyázik, azt ki kell kötni, — mondta nyafogó hangján és helyeslést várva nézett a főhadnagra.

— Látja főhadnagy úr?

— A főhadnagy úr is játszott? — kérdezte megszeppenve a hadnagy.

— Ő parancsolta.

— Akkor a parancsot teljesíteni kell.

Tovább játszottunk, most már öten. Nyertem. Megálltunk, a tiszteket megbeszélésre hívták össze. Három társammal megosztottam a nyereséget.

INFERNO

Egész éjjel meneteltünk. Reggel egy erdő szélén rajvonalba fejlődtünk és úgy másztunk fel egy dombra. A dombtól nem messze egy kis falu volt, ott egy házban segélyhelyet rendeztünk be. Az ezredorvos idegesen vizsgálta a kötszerállományt és különböző rendelkezéseket adott ki. Egy pajtában szalmát hintettünk szét. Alig kúszott fel a rajvonal a domb derekáig, dühös ágyútüzet zúdítottak rá az oroszok.

Nagy jajgatva jött egy huszár lovon, leemelték. Bevittük a házba.

— Egy lövészárokban lovagoltam ... jaj, a kutyaistenit de fáj... Azt kérdeztem, hogy hányasok vagytok? Hát egy nagy sapkás orosz dugja ki a fejét és rám lőtt... egy kis vizet... Megfordítottam a lovat és rohantam vissza ... megdöglök, úgy fáj...

Míg ezeket mondta, leszedték a ruháját.

— Te bevizeltél, hallod-e, — mondja neki az egyik orvos.

— Jaj, Istenem! De fáj.

Comblövés volt.

— Ne ordíts, mert olyan pofont kapsz! — rivalt rá az ezredorvos.

— Örülj, hogy haza mehatsz, — vigasztaltam, de nem használt.

— Vigyék a pajtába úgy mocskosan a disznót! — parancsolta az ezredorvos.

Az ágyútűz folyton erősödött. Már a fegyverek is dühösen feleseltek. A mi tüzérségünk sehol sem volt. Sebesültvivők hoztak egy katonát. Nagyon jajgatott. Jó pajtások voltunk. Civilben tanító volt. Bekötöttük. Két morfiumot adtam be neki és a pajtába vittük. A huszár eltűnt. Körülnéztem. A pajták mellett bicegett egy karóra támaszkodva. Meg-megállt és hátra nézett. Újabb sebesülteket hoztak. Egy a maga lábán jött. Fekvőhelyzetben érte a golyó. A vállán ment be. Bekötöttük.

— Menj a pajtába!

Még egy lyuknak kell lenni rajtam, — mondja.

— Hol?

— Tudom is én. A nadrágomból vettem ki ezt a golyót, — és mutatja.

Orosz fegyvergolyó volt.

— Hát hol jött ki? — kérdeztem.

— A frász tudja.

— Told le a nadrágodat!

Kerestük rajta, hol jött ki a golyó, hol van rajta a másik lyuk!

A végbeléből egy csöp vér buggyant ki. A golyó a vállán ment be és a végbeléből jött ki.

Már nagy sietéssel kellett kötözni, mert nagyon szaporodtak a sebesültek.

Halomszámra feküdtek a sebesültek az udvaron. Borzasztó jajgatás közben kínlódtak. Mindannyian csupa vér voltunk, mint a mészáros legények. A pajta megtelt. A szomszédpajtába és csűrbe kellett helyet csinálni.

— Tüdőlövés, — diktálta az orvos.

Beírták.

— Bal felső lábszártörés, — mondta a másik orvos.

Beírták.

— Orcimpa hiányzik, beírták.

— Átlőtt sebek a bal alszárán, beírták.

— Ballábfej hiányzik, beírták.

— Jobb szeme kilöve, beírták.

— Kétszeres haslövés, különteni.

— Gránátszilánk a nyakon. — Fejlövés. Külön tenni!

— Jaj-jaj-jaj — ordította az egyik sebesült, amint lenyírták róla a kabátja ujját.

A karja benne maradt.

— Morfiumot!

Őrült lövöldözés. A gépfegyverek is szünet nélkül ropogtak. Egy telefonistát hoztak. Szónélkül tűri, amint a füle üregéből a telefon hallgatójának egy darbját cibálja ki az orvos.

A pajtából, csúrból szörnyű nyöszörgés és jajgatás vonaglott felénk. Morfiummal csillapítottuk a fájdalomat.. Az átvérzett kötéseket átkötöttük.

Egy sebesült jön.

— Tinktúrát rá és vissza a lövészárokba, — adja ki a parancsot az egyik orvos.

— De főorvos úr kérem ...

— Ne beszélj! Mars!

— Doktor úr! Ez itt meghal mellettem! — kiáltja egyik sebesült.

— Vigyék a ház mögé! — adta a parancsot az orvos.

Egy hadnagy jön.

— Kösse be a hadnagy urat! Horzsolás!

Bekötötték.

— Hé szanitész, szerezz nekem egy rendes szállást! — nyafogta a hadnagy.

— Talán az „Arany Bikába“? — szaladt el mellette a szanitész.

— Kihallgatásra viszem, ha szemtelenkedik.

— Mi az? — ordította az ezredorvos.

— Ezredorvos úr kérlek alássan azt parancsoltam a szanitészsegédnek, hogy egy rendes szállást szerezz nekem és szemtelenül azt mondta, hogy az „Arany Biká“-ban jó lesz-e.

— Jól tette. Menj a pokolba!

Küldönc jön futva.

— Ezredorvos úrnak alásan jelentem. Menekülni! — lihegi a küldönc.

— Mindent összepakolni! — adta ki a parancsot az ezredorvos.

Sietve kapkodtunk össze mindent. A sebesültek kórusba ordítottak, jajgattak, nyöszörögtek. Senki sem törődött már velük. A pajták és csűrök mögött menekültünk az erdő felé. A domb felől csapatostul szaladtak a bakák, örült össze-visszaságban menekült mindenki. Egy gépfegyver kétségbeesetten lövöldözi az oroszokat, akik már a domb tetején bukdácsolnak. Valósággal kaszálja őket a gépfegyver oldalról.

— Utánam! — kiáltja az egyik főorvos.

Én másfelé szaladtam. Egy menekülő baka a főorvos után futott vagy ötven lépést és összeesett. Meglőtték. Mellettem az ezredírnok szaladt. Utána sapka nélkül futott a brigadéros.

Elesett.

— Jaj segíts! — kiáltotta az ezredírnok.

Odafutottam és lábánál fogva a pajta mellé húztam. Comblövést kapott. Letéptem róla a nadrágot. Magasra szökött a vére. Bekötöztem. Porzott a golyó mellettünk. A társam, Vilmos valósággal a testével fedett, míg készen lettem. Az ezred irattárát lekapsoltam az írnok hátáról és a torniszteremre kaptam. A fegyverére ültettük, kétfelől vittük az Írnokot és úgy futottunk vele. Mellettünk futás közben megsebesült katonák jajgatva vonaglottak. Teljesen beszórták golyóval az oroszok azt a tisztást, amelyik a kis erdőtől elválasztott. Mint a méhraj zizegett, süvített mellettünk a golyó. Az oroszok állva lövöldöztek utánunk. Beértünk az erdőbe. Bezuhantunk egy szakadékba. Ahogy feltápáskodtam a torkomban éreztem a szívemet dobogni.

— Megsebesültél? — ölelt magához Jancsi pajtásom.

— Nem. Adj egy cigarettát.

Az erdő szélén egyszerre megszólaltak a gépfegyverek. Dühös csaholással szórták a halált az oroszok felé, akik vastag hullámban rajzoltak a dombon lefelé. Sűrű embertömegük ritkulni kezdett és a földön halomszámra feküdtek halottak, sebesültek. Lomhán nyüzsögtek a földön egymáson, mint dögökön szoktak a kukacok. De újabb és újabb hullámvonalban fűzték rá a halált osztó acélzáporra az életet. Megdagadt az egymásra hullott emberakadály, amely mögött az újabb és újabb hullám megbújt és szórta felénk a golyózáport.

Mohón szívtam el egy cigarettát, azután a másikat, harmadikat. Nyöszörgést hallottam. Egy pajtásunk vívta haláltusáját a bokor alatt. Lefogtam a sze-

mét. De már ráznuhant egy másik pajtásom és vastag meleg vért köpött a nyakamba.

— Seegíts! — fröcsögte véres könyörgését az arcomba.

A szemem tele lett vérrel. Görcsösen szorította a karomat. Rányomtam a kezemet véres szájára. Ujjam között csurgott a forró vére. Állati hang tört ki belőle és hanyatt esett már haldokló társamra. Meghalt.

Az erdőben összegyűjtötték a szétszórt katonákat és rajvonalakat formáltak belőlük. Fölhúzódtak a szakadék szélére és gyorstüzelésbe fogtak. Egyik lekúszott a hullához, elszedte a töltényeit és visszamászott a szakadék szélére.

A szakadékban egy fa mögött ült az a tiszta, aki a visszavonuláskor megkorbácsolta az egyik katonát.

— Előre! — ordította revolverével hadonászva a rajvonálnak.

— Be kell várni a mellettünk lévő rajvonalat, hogy fedezve legyünk! — mondta egy szakaszvezető.

— Előre! Az anyátok istenit! — és a szakaszvezetőre lőtt.

— Nincs fedezet jobbról.

— Ne pofázz! — mégegyszer rálőtt.

A szakaszvezető lekapta a fejét, megfordult és célba vette a tisztet. A tiszt egyet jайдult és legurult a szakadékba.

Újabb rajvonalunk kúszott fel a szakadék szélére.

Ész nélkül gyilkolták egymást az oroszok és a mieink és egyik sem jutott előbbre. Az oroszok a hullák mögül szórták tele a kis erdőt, a mieink pedig a

szakadék széléről lövöldözték őket. A domb jobboldali hajlásán nyomultak előre a mieink és oldalról is tűz alá fogták az oroszokat. Vérszaggal és ordítással telt meg a leveli. Már nem győztük a sebesülteket kötözni, a kötszerünk is elfogyott. Csupa vér voltunk minti a ketten. A könnyebb sebesültek segítettek. Letéptük a sebesültek gatyáját és az elesettek ingét és azzal kötöttük be az újabb sebesülteket. Sem orvos, sem pedig sebesültvivő nem volt sehol. A kötszervivő lovainkat sem láttuk. A sebesültvivőkre nem volt nagy szükség, mert a szakadék széléről a meglőtt katona legurult és nem kellett vinni.

Az oroszok teljesen felmorzsolódtak, a tüzelést beszüntették. Az akcióra szánt emberanyaguk elfogyott. Az ágyúkat megmentették. A mieink lassan előrenyomultak és maguk mögött hagyták a sok halottat és sebesültet.

Csend lett. Az egész környék fájdalmasan nyugott, jajgatott, hörgött mintha a föld sírt volna.

Visszamentünk a helyünkre, ahonnan elfutottunk. A pajtákból eltűntek a sebesültek. Csak egy magával tehetetlen katona vergődött a szalmán, akinek egyik lába hiányzott.

— Hol vannak a többiek?

— Elszaladtak. Valaki bekiáltott, hogy jönnek az oroszok, erre elszaladtak, — nyögte.

Újra kiraktuk a kötszereket, a mi tomisztereinket is megraktuk újra. Az orvosok is visszajöttek.

— Vigyen kötszert magával és menjen a kiserdön túli faluba, ott vannak sebesültek. Maradjon velük. Ha valamelyiken átvérzik a kötés, kösse, át. Morphint is vigyen magával. Ott várja be a többi parancsot. Ha besötétedik, induljon el.

Elindultam. Néma csend volt az erdőben. Már régen mentem és úgy tűnt fel, hogy ki kellett volna már érnem belőle. Eltévedtem. Egész éjszaka bolyongtam és nem találtam ki. Kétségbeesetten kerestem az utat. Hiába. Leültem pihenni. Nehéz volt a tomiszterem és az ezred irattára. A fák között úgy rémlett, mintha világosság villant volna. Sietve indultam abban az irányban. Egy tisztásra értem. Egy bokorcsoport felől: Állj! Ki vagy? — robbant felém.

Megmondtam.

— Előre.

Táborórs volt. Egy tiszt elé vezettek, aki kihallgatott. Útbaigazított.

— Szerencséd, hogy belénk szaladtál. Kétszáz lépésnyire vannak az oroszok beásva, a fejükre léphetél volna, — tréfálkozott egy katona, aki hátra vitt.

Vastag, sötét pontokat mutattak a házak. A falu szélén egy katona nyögött. Feléje tartottam. A fáradtság és izgalom teljesen kimerített. Lekuporogtam én is melléje.

— Mi bajod van pajtás? — kérdeztem a nyögő katonát.

— Jaj, meghalok! — nyögte.

— Mi baj?

— Jaj, meghalok!

— Persze, hogy meg. Örökké egyikünk sem él.

— Beteg vagyok.

— Gyere, bemegyünk egy házba.

— Nem tudok.

— No, próbáld meg!

— Jaj.

Feltápászkodott. Fegyverére támaszkodva bicegett. A sűrű sötétségben csak tapogatódzva jutottunk előbbre. A házak közé értünk. Sötét árnyakként su-

hantak el mellettünk a civilek. Nem törődünk velük. Nyugtalan voltam, mert nem jutottam oda, ahová elindultam. Egy civiltől kérdeztem, hogy hol van az a falu, ahová mennem kellett volna. Kivirradt.

— Gyere velem komám a másik faluba — hívtam a beteg katonát

— Jaj nem bírok, — nyögte.

— Majd szerzünk kocsit, jó?

— Jó.

Bementünk egy udvarba. A ház mögött kocsi volt.

— Maradj itt. Én majd szerzek lovat.

Végig jártam a falut, de lovat sehohol sem találtam. Már civil is alig volt a faluban. Elmentünk. Vissza-indultam, mikor egyik udvarból egy megrakott szekér fordult ki.

— Állj! Hová mentek? — kiáltottam egy öreg emberre, aki a kocsi mellett nógatta a lovát.

— Menekülünk, uram, mert itt agyon lövöldöznek bennünket és ránk gyűjtják a házat, — felelte félve.

A kocsi meg volt rakva bútorokkal, ágyneművel és a tetejében egy asszony és egy kisgyermek szepegett. Az öreg csak nógatta a lovat, amely nem bírta a terhes szekeret. Oda ugrottam a ló elé és megrántottam a kantárt, szügyön rúgtam és a ló nagy nekiiramodással dőlt előre. Elindult. Az öreg a kalapjához emelte a kezét és esetlenül szaladt a kocsi mellett.

Visszamentem.

— Nincs ló. Megyünk gyalog.

— Nem bírok.

— Akkor maradj itt. Én megyek.

Ijedten nézett rám.

— Szervusz, — mondtam.

— Várj, én is megyek.

A vállamra támaszkodva bicegett.

— Hallod-e, úgy-e te iszonyú frontitisben szenvedsz?

— Mi az?

— Iszonyodsz a fronttól.

— Talán te lakodalomnak tartod?

— Nem én. De nem támaszkodom rád. Nem elég nekem ez a két torniszter?

— Igazad van, de már olyan gyenge vagyok, mint egy légy. Napok óta¹ nem eszem, hogy lázam legyen, mert az ezredorvos azt mondta, hogy mit akarok, hiszen lázam sincs. Haza akarok menni. Már nem bírom.

— Mi vagy civilben?

— Asztalos.

— Hol dolgoztál?

— Pesten. Egy muszkának az arca van előttem, akibe beledöftem a szuronyomat és majd megbolondulok. Mindig a fülembé zug „Brat moj“. Nem bírom már. Poszton álltam, és folyton magam előtt látom, hallok a hangját. Érted, nem bírom tovább.

Belemarkolt a vállamba és sírt.

— Lőjj agyon, mert megőrülök! Nem bírom.

Beértünk a faluba. Megtaláltam a házat, ahol a sebesültek voltak. Borzalmas látvány volt. Tizennégyen egymáson hemperegve vonaglottak. Egyik vizet akart adni a másiknak, de nem volt annyi ereje, hogy a szájához emelje a kulacsát és úgy feküdt rajta keresztben, a víz pedig lassan az alatta levő sebesült nyakába folyt. Az alatta levő sebesült félig nyitott szájjal várta a vizet, s a szeméből kövér könnycseppek gurultak végig az arcán. Mindakettő haláltusáját vívta. Egyik

súlyos fejlövéses letépte magáról a ruhát és a fejről a kötést. Vadul dörzsölte szét arcán és haján a sebéből kiszivárgó vért. A fejét mintha vérbe mártották volna. Fülében vastag alvadt vér dugult. Ez is utolsó óráját vergődte. Az egyik törött lábú sebesült ordítva nézte hátrafordult lábfejét. A poklok minden kínja volt itt halomra hányva ebben a vérrel ázott földes paraszt szobában.

— Elment az ezred, — nyögte felém egy magával tehetetlen haslövéses. — Itt volt egy szanitész és bekiáltotta, hogy meneküljön mindenki, mert jönnek a muszkák.

— De ez még az este volt, úgy-e?

— Nem. Nemrégén. Mindenki elszaladt, aki tudott, én is akartam, de nem tudok.

Megijedtem. Visszavonultak volna? Mi történhetett? Beteg társam eltűnt. Mihez kezdjek?

Nekivágtam a falunak és a civileket felvertem. Kocsit és lovat követeltem. Nagy kinnal összeállítottam négy parasztszekeret, lovakat szereztem eléjük. A civilek sírva könyörögtek a lovakért. Azt mondtam, hogy jöjjenek velem, visszahozhatják a lovakat is meg a kocsit is. Felraktam a sebesülteket. Egyik kútnál megtöltöttem a kulacsokat vízzel. Amint végimentem az udvaron, láttam, hogy az én beteg pajtásom az istállóban levő tehenet feji.

— Mit csinálsz?

— Tejes kávé, — mondja vigyorogva — gyere, már készen van, igyál. Egy nagy fazék fenekén csakugyan kávé főtt. Már nem akartam megvárni és így csak beletöltöttük a tejet és sietve megittuk.

Rohanó lovon jött egy ulánus.

— Menekülj, a falu végén vannak az oroszok — ordított rám.

A kocsihoz rohantunk. Nagy nógatás után megindultak a lovak és a sebesültek jajgatása közben lassan döcögött az úton a szomorú, hörgő menet. Beteg társam lövéskészen tartott fegyverrel ült a saroglyában.

— Megőrültél! Tedd el a fegyveredet, mert felkoncolnak, ha így elfognak bennünket.

— Ne félj! Én vagyok a hátvéd és fedezem a visszavonulást.

Most láttam csak, hogy társam megbomlott idegzetű ember.

Fejünk fölött egy gránát korcsolyázott és nagy robbanással csapott be egy házba. Néhány pillanat múlva a házból vastag füstgomolyag emelkedett tétovázva, utána bátortalanul nyújtogatta a tűz lángnyelvét, aztán még egy gránát és egyszerre magasra tört a vastag lángoszlop. A lovak közé vertünk. Egy pillanatra szaporábban lépkedtek, majd mintha ellenünk esküdtek volna, megint csak lassan camogtak.

Egy útkanyarodó feletti dombon rajvonalba huszárok feküdtek, lovaik az útmenti árokban voltak a fákhöz kötve. A szemközti domb felé tüzeltek. Minket leparancsolták az útról az út melletti hajlásba, ahol a felborulás veszedelmével bukdácsoltak a kocsik. A szemközti dombon egy kozák patrull jelent meg. A mieink szapora puskatúzzal fogadták, mire elvágattak. Ez egy örökkévalóságnak tűnt, mert ez alatt nekünk meg kellett lapulni a hajtásban. Végre intettek, hogy felmehetünk az útra és a lovakat karókkal ütve akartunk menekülni. Nem törődünk a sebesültek jajgatásával.

Már jó messze jártunk, mikor a huszárok utolértek.

— Gyorsan, mert a nyakatokba lesz a muszka!

A huszárok eltűntek. Egy dombra, kapaszkodott a mi szomorú menetünk. Már ketten meghaltak. Letettük őket az út mentén. Mi mást tehattünk velük?

Estefelé beértünk egy faluba. A sebesülteket átkötöttem és élelem után néztem. A civilek nem akartak semmit se adni. Beteg társammal együtt végigjártuk aiz istállókat és az utolsó csöpp tejet isi kifejtük a tehenekből. Tejet kaptak a sebesültek, más nem volt. Másnap tovább mentünk. Az oroszok nem jöttek utánunk. Pedig titokban arra gondoltam, hogy az éjjel fogságba esünk, örültem volna,. Már nagyon terhes volt a háború. Ezzel legalább befejeződött volna az én részemre. Ez különben is titkos vágya volt a katonáknak. Hiába rémitgettek azzal bennünket, rogy az oroszok megölik a foglyokat, nem hittük el; hiszen mi se bántottuk őket. Ott lappangott tehát valamennyi lelkében a fogságajutás vágya, mint a háború befejezése.

Útközben megint egy halott. Azt is letettük az út mentén. Utolértük néhány társunkat, akik gyalog indultak el, köztük a huszárt is, aki egy magacsinálta mankón bicegett. Mikor meglátott, elkezdett jajgatni.

— Már nem bírok, végy fel a kocsira.

— Nincs hely.

— Mit nyavalyogsz? — szólt rá egy törött karú.

— Eddig minket unszoltál, hogy siessünk. Most meg nem bírsz?

— Könnyű neked. Nem a kezeden jársz. Ha nekem a lábam jó volna, fel se vennén.

— De nekem törésem van. Neked pedig csak a húsdod van átlóve. *

— Hát melyik súlyosabb? — fordult hozzám a huszár.

— Mind a kettő, — feleltem.

— No látod?

— A csizmámba már nem fér bele, úgy megdagadt a lábam.

— Húzd le.

— Nem megy ám.

— Vágd fel a szárát.

— Dehogy vágom. Jól fog az nekem szolgálni otthon.

Estére egy kis városba értünk. Ott átadtam egy tábori kórháznak a sebesülteket és az útközben meghaltak dolgait s „dögcéduláit“. Így nevezték a katonák egymásközt az igazolványokat, ami rézfoglalatosult a ruhájukba volt bevarrva.

Jelentkezniem kellett egy irodában, ahol jegyzőkönyvet vettek fel velem. Mikor bemondtam a falut, ahonnan a sebesülteket hoztam, nem hitték el, mert szerintük az az oroszok birtokában van. Elmondtam mindent. Megígérték, hogy kitüntetésre terjesztenek fel.

Német katonák közé osztottak be éjjeli szállásra. Fáradt voltam, hamar elaludtam. Reggel az ablakon keresztül láttam, hogy a mi ezredünkhöz tartozó társzerekerek sora vonul végig az utcán. Előtte lóháton egyik kapitányunk, aki trainkomandánsa volt az ezrednek és arról volt nevezetes, hogy soha sem tudta, hol van az ezred train-ja.

— Nem látta az ezred-train-t? — kérdezte, ha valamelyik ezredbelijével találkozott.

Jelentkeztem nála és elmondtam, hogy kerültem oda. Két nap múlva ismét az ezrednél voltam.

KARÁCSONY

Az ezrednél azt hitték, hogy fogságba estem. Az ezredorvosnál jelentkeztem, aki nagyon meglepődött. Elmondtam mindent. Megdicsért.

— Mondja csak, nem tudja hová lett az ezredirnok tornisztere? Fontos ezrediratok voltak benne.

— Nálam van, ezredorvos úr.

Örömeben megölelt.

— Jöjjön most velem az ezredes úrhoz!

Az ezredes éppen vacsorázott. Szalonnát evett és bort ivott hozzá. Átadtam az irattárt és visszamentem a segélyhelyre. Társaim éppen karácsonyfát díszítettek. Kilőtt patronokba fonott gyertyát dugtak és azt akasztották a fára, vattából „havat“ hintettek rá. Színes papírba kockacukrot csomagoltak, a papír szélét fodrosra nyírták. Régi kalendárium lapjaiból láncot fűztek, amit jódtinktúrával festettek színesre. A fa egy gránát hüvelyébe volt beállítva. A fa alatt annyi kulacs, ahányan voltunk. Rum volt bennük. Német szivarok, cigaretták (színes dobozokban).

Meggyújtottak a gyertyákat és körülálltuk a karácsonyfát. Az orvosok és a tábori pap, a sebesültvivők és néhány sebesült, a ház gazdája, felesége, gyermekek.

Kalaplevéve énekeltek:

Mennyből az angyal
Lejött hozzátok, Pásztorok,
Hogy Betlehembe ...

Hirtelen nagy robajjal feltépték az ajtót.

Küldönc jött.

— Ezredorvos úrnak aláslan jelentem, a civileket azonnal össze kell fogdosni és kihajtani a faluból, mert jeleket adnak az oroszoknak.

Nekirontott a civileknek és tuszkolta őket kifelé.

— Hajde, hajde! — lökdöste őket kifelé. Azok értelmetlenül néztek ránk. A gyermekek az anyjukhoz bújtak. Az apjuk védelmet kért, hiába. Elvitték őket.

— Folytassuk! — szólt a pap.

... sietve menve lássátok.

Istennek fia, aki született...

De az ének már nem volt olyan hangos és erős. A pap beszélt.

Kedves keresztény híveim!

„Az Isten leküldte egyszülött fiát a bűnös Embert megváltani...”

Elmondott egy kuszáit modatokból összeállított karácsonyesti beszédet. Maga is érezte talán, hogy a helyzet és környezet és maga a nap jelentősége valahogy idegen egymástól és nem tudta megfogni a témát. Hamar befejezte, letérdelt és imádkozott.

Az orvos kiosztotta a fa alatt levő „ajándékokat”. Mindenki megkapta a maga kulacsát. Néhányunknak könnyben úszott a szeme, amit iparkodott visszaparancsolni: resteltük az elérzékenyülést.

— Vigyenek minden századnál levő szanitészpatrulnak egy-egy kulacs rumot és cigarettát! — adta ki a parancsot az ezredorvos.

Én is egyik századhoz mentem. Ahhoz, ahol az én halálát érző társam volt, hogy beszélgessek vele.

Fel kellett kapaszkodni egy dombra, ott voltak beásva. Az oroszok szemben kb. 600 lépésnyire foglaltak állást. Vastag sötétség nyújtózkodott az éjszakában.

Zöld fény robbant és tüzes meteor jelent meg a fejem fölött. Lány világosságod lehelt magából. Libegve, imbolyogva tévovázott néhány pillanatig, mint ha keresne valamit, vagy valakit. Lassan lefelé ereszkedett, majd alázuhant. Hirtelen tüzes szivarrá válva, ívelve, rohanvást zuhant és eltűnt. Egy világító patron befejezte háborús feladatát. Elhasznált anyaggá vált. A front más részén is így robbant bele a sötét éjszakába egy-egy izzó csillag. Ezek voltak a fegyveres emberlánc éjszakai szemei.

Már ott voltam a lövészárokból és kiosztottam a karácsonyi ajándékokat.

Beszélgünk.

— Mire lehullnak a fák levelei, otthon leszünk — morogta magában az egyik katona, aki vén rezervista és civilben esztergályos volt.

— Igen, már lehulltak az emberlevelei a világnak és még nem vagyunk otthon, — felelte egy nagy bajuszú, torzonborz szakállú altiszt.

— A múlt karácsonyhoz — mesélte az egyik — a gyermekemet kiküldtem a szobából és feldíszítettem a karácsonyfát. A feleségem vacsorát készített. Mikor készen voltam, kinyitottam az ablakot és egy kis csengetyűvel csengettem. A gyerekek bejöttek és körülállták a ragyogó karácsonyfát. Láttad volna azt az örömet. Apuka! Úgye az ablakon hozta be a Jézuska a karácsonyfát? kérdezte a kis leányom. Az anyjuk sírt örömeiben, nekem is el kellett fordulnom, hogy elpalástoljam könnyeimet. Körülálltuk és egymást átölelve énekeltük:

Karácsony szent éjszakáján,
 Jézus születése napján,
 örüljetek, örvendjetek,
 Hogy a Béke megszületett.

Az utolsó akkordokat már a fedezék valamennyi lakója énekelte. Heten ültünk ott a fedezékben és színes, piszkos zsebkendőkkel törölgettük nedves szemünket.

— Jó lesz csendben lenni, — kiáltotta be egyik századküldönc.

— Te vagy az?

Meghalni készülő pajtásom hangjára ismertem.

— Te itt vagy?

— Gyere be!

— A századparancsnok ide küldött, hogy mondjam meg a „dögészek“-nek, fogják be a pofájukat, mert hátba rüg benneteket.

— Mi újság? Hogy vagy?

— Sehogy. Most ordinánc vagyok. De az még rosszabb, mintha svarmba lennék. Mindig lótok-futok, akár lőnek, akár nem. Egyszer csak belém akad egy golyó.

— Úgyan ne gondolj erre!

— Dehogy ne. Itt mindenkinek gondolnia kell erre. Levelet kaptam. Elküldték a fiam fényképét, már három hónapos.

A zsebéből gyűrött iratokat kotort elő. Egy párnan hasonfekvő, ijedt kis poronty látszik. Elolvalsta a levelet.

— Én már válaszoltam is. Ide nézz! Verset Írtam és megzenésítettem. — A notesz lapjából dúdolta a zenekölteményt. A kottáján elmosódott, felázott hangjegyek. — Esett az eső, mikor írtam, — mondta és

begyúrte zsebébe a noteszt, amelybe nem az eső, hanem könnyei hulltak. — No de megyek. Arra kérlek, légy szíves, ha bajom esne ezt elküldeni a feleségemnek.

— Jól van.

Alig tette ki lábát a fedezékből, mikor vad gépfegyvertűz ropogott a mi oldalunkról az ellenség felé. Szörnyű ordítás és jajgatás töltötte meg az éjszakát. Az oroszok meg nem állpítható okból zárt sorokban vonultak fel lövészárkainkkal párhuzamosan alig százötven lépésnyire tőlünk. Egy világító löveg fényénél vették észre és fogták őket fegyvertűz alá. Valósággal lekaszálták őket a gépfegyvergyolyó zápora. A csendesnek ígérkező karácsony este véres mészárlásba fűlt.

Lihegve ugrott be a fedezékünkbe egy fegyvertelen orosz katona. Vértett. Bekötöttem. Elült a fegyvertűz. Vérszagot és halálhörgést hozott a szél felénk. Mintha a föld nyögött volna sírva.

Reggel egy fél napi fegyverszünetben állapotok meg, amit a sebesültek és halottak eltakarítására használtak fel. Az oroszok hozták a kötszereket és mi segítettünk kötözni a sebesülteket. Azt mondták, hogy felváltásra vonultak fel, de eltévedtek. Kétkedéssel fogadtuk ezt a magyarázatot.

Az első emberies cselekedet, hogy mi is kötöttük a megsebesült oroszokat, — miután, mint ketrecbe szorult vadakat lelövöldöztük őket.

Ilyen volt karácsony napja, a béke napja.

DISZNÓ ÉS TRAGÉDIA

Több napi menetelés után éjszaka egy csodálatosan épségben maradt faluba értünk. Civilek is voltak a faluban. Egy üres házban helyezkedtünk el.

— Disznóröfögést hallok, — mondja az egyik társunk, aki mindig kutatott ennivaló után.

— Nézzük meg! — feleltünk kórusban.

Az udvaron egy tüzer kerülgette az ólat.

— Egy kövér disznó van az ólban — mondta a tüzer. Nem bírok vele.

— Majd segítünk.

— Nekem csak egyik sonkája kell, — kötötte ki a tüzer.

Valóságos haditervet gondoltak ki az éhes katonák. Megszállták az ólat. A disznó kitört és nekünk rohant. Legvitézebb társunkat fellökte és átgázolt rajta. Elfogtuk a disznót, valamennyien belékapaszkodtunk. Ki a fülébe, ki a farkába és a szőrébe. A tüzer szembe állt a disznóval, nekiirányította régimódi hullámos kardját.

— Most eresszétek el! — kiáltotta

Eleresztettük, mire beleszaladt a tüzer kardjába, úgy, hogy markolatig döfődött bele. Aztán nekirohant a tüzernek, felborította és eltűnt. Sokáig kerestük a sötétben, míg megtaláltuk. Hatalmas vértócsában fetrengett. A tüzer kihúzta belőle a kardját és nagy szakértelemmel esett neki a hátsó sonkájának, amit ki-

faragott belőle. Megpörköltük és annyi részre osztottuk, ahányan voltunk. Vágótökének leakasztottuk az egyik ajtót. Napokon át ettük a jó disznóhúst. A bakancsainkat is megkentük hájjal. Jól éltünk. Csend volt. Tetvezkedtünk és zabáltunk. Evésnek nem lehetett nevezni. Néhány nap múlva jelentkezett a házigazda és a disznóját kereste. Eleinte tagadtuk, hogy láttuk volna, de egyszer rajtakapott, amint éppen karmonádlit sütöttünk. Nagy lármát csapott és azzal fenyegetődzött, hogy panaszt emel ellenünk a kommandón.

Egyikünknek pokoli ötlete támadt. írást adott a gazdának:

„120 — Kemény botot a fenekére ennek a marhának. Adja ki az Intendantura.

1915. I./6-án.

Flamós.“

A gazda elvitte az egyik őrmesterhez, aki szintén evett a jó falatból, ő is aláírta és elküldte az élelmezési tiszthez, aki rabiátus ember volt és minden civil felakasztatott volna. A gazda azt hitte, hogy az íráson lévő számok pénzt jelentenek és kérte a kifizetést. A tiszt 25-öt veretett a gazdára, aki sírva jött haza. Napokon át sírt az öreg ember. Már nem is a disznóját siratta, hanem az a megaláztatás és szégyen bántotta, ami a megbotozással érte. Hiába vigasztalták, kedveskedtek neki, nem használt. Egy hét alatt teljesen összetört és egyik reggel felakasztotta magát. Mindnyájunkat megdöbbenett az öreg tragikus vége. Egymást hibáztatuk az ostoba csínyből származó tragédiáért.

Ezredünk tartalékban volt és ide-oda tologatták. Közben újabb zászlóalj érkezett, amivel „felfrissítettek“. Az újonnan érkeztek azt a hírt hozták magukkal, hogy megindultak a béketárgyalások és már úgy volt, hogy őket is visszairányítják, azonban a Lovesén birtoka miatt differenciák támadtak a tárgyaló felek között és nyomatéknak őket is kihozták. Így akarnak nyomást gyakorolni az ellenségre. Mosolyogtunk ezen a híreken, de voltak, akik elhitték és tovább terjesztették. Mindenki hozzáfűzte még a maga fantáziájában élő lehetőségeket. Néha visszatért az ilyen hír. Egy esetben egyik baka komolyan beszélt a társainak, hogy a szerb király térden állva, kérte Ferenc Jóskát, hogy csak annyit hagyjon meg Szerbiából, amekkora darabon hányát fekvé kinyújtózkozhat. De Ferenc Jóska azt mondta neki, hogy drága egy komám, én már hagynék nagyobb darabot is, de Tisza Pista már a te országodnak minden darabját elosztotta a hősiessen harcoló magyar fiúk között.

Az új zászlóaljjal egy kálvinista táborig pap is érkezett. Szépen kipucoltam hosszuszárú tajtékipával a szájában járt-kelt a katonák között. Bátorította a fáradt, vén katonákat. Egyik reggel kiállt az udvarra és vastag füstgomolyagot pöfékelt a levegőbe. Szép bajuszkötővel pányvázott bajusza alól osztogatta a lelki és testi tisztaságról szóló tanácsait a körülötte álló bakatársaságnak, miközben színes érmelegítője alatt meg-megvakarta a csuklóját.

— Mi ez? — kérdezte az egyik bakát és érmelegítőjét mutatta neki.

— Regimentspáter úrnak jelentem alásan tetü.

— Tetü?

— Igenis!

— No hát jól nézek ki.

— Igenis!

— Andris! — hívta a puceljét a pap.

— Parancs.

— Mi ez?

— Tetvezkedni kell, főtiszteletes úr. Én minden reggel tetvezkedem imádkozás közben.

— No, rajta csak. Gyerünk tetvezkedni.

— Nem baj az tiszteletes úr! — mondta az egyik katona vígasztalban.

— Az ember vakarószik és legalább nem fázik úgy, — nevetett egy másik.

A papot lesújtotta az az egy tetű s egész nap nézegette az érmelegítőt.

Ebéd után kiültünk a ház mögé a napos oldalra és ingünket levetve kerestük, pusztítottuk a tetűt.

Hirtelen éles korcsolyázás után nagy robbanással csapott be egy gránát néhány lépésnyire tőlünk. A bakák egy pillanatra nyakukba húzták a fejüket, azután tovább tetvezkedtek. A pap rémulten szaladt ki a házból:

— Emberek! Mi volt az? — kiáltja a bakák felé.

— Egy csomag, tiszteletes úr.

— Micsoda csomag?

— Gránát.

— Ejnye, hát ide is lőnek?

— Néha.

Néhány perc múlva újabb lövés, de távolabb. Az új katonák is riadtan nézték és idegesen mozgolódtak. Csak a vén bakák tetvezkedtek tovább. Ez némileg megnyugtatóan hatott a jövevényekre. Mindig szaporábban esett egy-egy gránát, hol közelebb, hol pedig távolabb.

— Andris! Pakolni! — kiabálta a pap. — Elme-
gyünk a Irénekhez.

— Rükzugot csinál a.szentatya, — mondja ne-
vetve az egyik baka.

— Nem bízik az isten oltalmába, — duplázta rá
a másik.

— Fogjátok be a pofátokat! szólt rájuk a káp-
lár, aki félig meztelenül tetvezkedett. A blúzat pa-
nyokára csapta a vállára, a nyakába piszkos madza-
gon egy Szüz-Mária kép lógott.

Semmi baj sem történt. Este a pap is visszajött.

Éjjel elvezényeltek másfelé.

Hajnalban egy faluba értünk, ahol szétosztottak
bennünket a házakba. Az új zászlóaljat is felosztot-
ták. A tiszta ruhások elkeveredtek a piszkos munda-
ros katonákkal. Úgy nézett ki az ezred, mint a meg-
foltozott rossz gúnya.

Új helyünkön a tisztek valósággal megrohanták
a katonákat és minduntalan újabb és újabb szekatú-
rát találtak ki. Már mondurvizitet is tartottak. Ha
egy gomb hiányzott valakinek a mondurjáról, meg-
pofozták. Fegyvervizitet tartottak és ha nem volt
tiszt a fegyvere, kikötötték. Kaszárnyai gyakorlato-
kat végeztek és hazamenet énekelni kellett. Ebből
a bakák arra következtettek, hogy csakúgyan vége
lesz a háborúnak és készülnek a békebeli katonai
életre. Az élelmezés megromlott. Sok marindádét
etettek velünk, amihez nem voltunk hozzászokva. A
régii kaszárnyái életre emlékeztető drill láthatólag el-
keserítette a bakákat és inkább a háborút, mint a bé-

két kívánták. Sokan beteget jelentettek, de ha nem találtak betegnek, megbüntették. Sok volt a venerikus. A botozás napirenden volt. Ezzel a bánásmóddal a még megmaradt jókedv morzsáját is kirázták a katonákból.

Egyik nap összefogdostatták az összes nőket a faluban és az iskolához vezették. Nem tudtuk mi történt, de csakhamar rájöttünk.

— Készítsen szublimátoldatot! — adta ki a parancsot az ezredorvos.

Az iskolaházhoz mentünk. Egy nagy terembe tereltek be az asszonyokat, lányokat; fiataalt, öreget. Azok ijedten bámultak ránk. Megkezdődött az orvosi vizsgálat. Egymás után kellett az asztalra felfeküdniök. Borzasztó sikongással és lármával telt meg a terem. Nem akarták magukat a vizsgálatnak alávetni. Úgyszólván erőszakkal kellett őket az asztalra felfektetni. Sok anya a lányával, sőt nagyanya az unokájával kapaszkodott össze. Minden kímélet nélkül tették le őket egymásról és húzták fel az asztalra.

Undort keltő brutalitással ment végbe ez az egészségügyi aktus. Ijesztő látványt nyújtott a sok piszok és betegség, amit ez a vizsgálat felszínre hozott. Több venerikus beteget találtunk, akiket azután hátra szállítottak valamelyik kórházba. Néhány nap múlva, mintha a föld nyelte volna el a nőket; egyet sem lehetett látni. Elmenekültek.

Azt mondták a tiszték, hogy megfertőzték a légységet.

Ezredorvosunkat elhelyezték a divízióhoz. A segélyhelyen már szolgálatvezető lettem, de a főorvos,

aki az ezredorvos helyébe lépett, nem szívlelt és folyton szekírozott.

Ő volt, aki az asszonyok megvizsgálását tanácsolta. Egy délután erről beszélgettünk, és azt találtam mondani, hogy hátha a katonák fertőzték meg ezeket a szerendsétleneket?

Ezt egyik orvostanhallgató besúgta a főorvosnak, aki lehordott és megígérte, hogy ha még egyszer panasz merül fel ellenem, a rajvonalba fog bevonultatni. Dühös voltam. De már régóta láttam, hogy büntetés-számba megy a rajvonalba való beosztás. így lepleződött le a hősokról való legenda!

Maródivizitet tartottunk.

— Gonorrhéa — mondta a főorvos és pofonütötte a bakát. — Kórházba! — adta ki a parancsot.

Már vagy nyolcán voltak, mikor egy önkéntesre került a sor. Az is letolta a ruháját és a főorvos elé állt. A vizsgálatnál kiderült, hogy az önkéntes egy darabka szappant dugott a húgycsővébe, hogy úgy tüntesse föl a dolgot, mintha gonorrhéás váladéka lenne.

— Mi az? — rivalt rá a főorvos az önkéntesre, aki nagyon megijedt.

— Szappant dugtam bele főorvos úr kérem. Nem bírom a frontot. Meg kell örülnöm. Ne tessék megbüntetni.

— Te hülye! — kiáltott rá a főorvos. — Itt maradsz!

— Igenis.

Később, mikor befejeződött a vizit, a főorvos maga elé állította az önkéntest:

- Te barom, hát hogy lehettél ilyen ügyetlen?
- A fiuk mondták.
- Ők is ezzel mentek haza?
- Igen.
- Legalább ne vallottad volna be.
- Megijedtem.
- Szamár. Most mit csináljak veled?

Az önkéntes még aznap este tüdőcsúcshúrtal elment.

Másik faluba vezényeltek bennünket. Ott is folytatódott a kaszánya-élet. Nagy meglepetés ért bennünket. Csomagokat, szeretetadományokat hozott a trén. Századonként szétosztották. Majdnem mindenki kapott hazait. Mikor kibontottuk a csomagokat, láttuk, hogy megdézsmálták. Megromlott sütemények, penészes, bűdös hús-küldemények, cigaretta, pipadohány, némelyiknek szentkép, vagy imakönyv. De minden csomagban levél is volt. Azt nem lopták el. Örömmel is, keserúséggel is fogadták a katonák a küldeményt. A szeretetadományok érmelegítőkből, meleg harisnyákból és alsóruhákból állottak. Abból legelőbb az ezredtörzsnél levők vették el a javát, azután a zászlóalj, végül a század irodánál levők. Azután a szakasz- és rajvonalphancsnokok, a bakáknak már alig jutott valami. A trénereknél hónapokon át szeretetadományként küldött cigarettákat lehetett jó pénzért kapni. Voltak olyan tiszték és altiszték, akik még annak is módját ejtették, hogy betegekkel és sebesültekkel küldtek haza meleg harisnyákat. Persze nem jutott haza az ilyen küldemény, a kórházakban

elszedték a sebesültektől és betegektől. Egyik baka a haditörvénytörvények elé került, mert nem hitték el neki hogy a kommandánsa küldte haza a holmit és ráfogták, hogy úgy lopta. A kommandánsa pedig letagadta, hogy ő küldte.

A hazulról jött levelek tele voltak panasszal.

— Ide nézz pajtás! — fogott meg egyik társam, aki nagyon értelmes falusi embert volt és akivel nagyon megbarátkoztam. — Ezt írja apám:

Kedves Gyerekem fiam Sándor!

Kívánom, hogy levelem egészségbe találjon én hála istennek egészséges vagyok, amit neked is tiszta szívből kívánok. — Lószorozás volt és Julist besorozták, elég jól fizettek érte. A pénzt bevitettem a bankba. Az egyik tehenet, a tarkát is eladtam és annak árát is a bankba vittem. Csak már haza jönnél, nem sokára kezdődik a dolog idő hát nagyon kellenél. Rozik a tisztelt menyemet elkergettem, mert úgy jártad rá a legények, mint a búcsúsok a szentkútra. Ne edd magad érte, kapsz majd rendesebb nőszemélyt asszonyodnak. Mindig mondtam, hogy annak igen nyugtalan a vére. A Bodrit megtaposta a Vitéz és megdöglött. Kár érte, rendes hűséges állat volt különb, mint Rozi, törje ki a nyavalya. Mihók Pista elesett. A ragyás sánta Jóiska megsebesült spítálba van. Zárom levelem az isten áldja meg fiam, Apád.

Pajtásom teljesen lesújtva nézett maga elé és a bajuszát rágta.

— Szeretted az asszonyt?

— Hát rendes asszony volt.

Vigasztaltam, azonban ő csak csóválta a fejét

— Nem igen kerülök én elevenen haza pajtás, meglásd, — tört ki belőle és ott hagyott.

Bevitték az ezredet a rajvonalba. Olyan csendes, álló harc volt Legfőképpen foglyok ejtésére fektették a fősúlyt hogy megtudják, készülnek-e valar mire az oroszok. Csak néha esett lövés. Elég, hogy kiépített fedezékek voltak, amit állandóan tökéletesítettek. Maródivizitre jött egy őrmester, akinek 39 fok láza volt. Azonnal kórházba irányították.

— Nem akarok kórházba menni! — mondta.

Nem értették. Mindenki boldog volt, ha kórházba mehetett.

— Miért? — kérdeztem.

— Csak.

— Mégis.

— Itt most jó beosztásom van, a regimenttrénnél vagyok. Ha elmegyek, más jön a helyemre és soha sem kapnám vissza ezt a beosztást. Menjek a rajvonalba? Inkább itt döglök meg, de nem megyek. Teleszívom magam rummal és jobban leszek.

Ott maradt és meggyógyult.

LEMÉSZÁROLT EZRED

Hirtelen támadásba mentünk át és egy kora hajnalban ezredünk rajta ütött az oroszokon. Órák-ho&szat tartott a viaskodás és rengeteg halottunk és jsebesültünk volt. A régiekből alig maradt egy pár ember minden századnál, de az újakból még nagyobb volt a vesztség. Valósággal lemészárolták az ezredet. Csodálatos, hogy az oroszok nem mentek át el-lentámadásba. A nagy zűrzavarban elfoghatták volna ezredünk maradékát. A kötözőhelyeken százával fe-feküdtek a sebesültek, nem győzték elszállítani őket. Dél felé a tartalékot bevonták a rajvonalba, hogy sű-rűbb legyen a csatárlánc. Meglepő csend volt utána: Az oroszok megelégedtek a támadás visszaverésével. Éjjel kivontak bennünket és csakúgyan pihenésre irányították egy nagyobb városba. A zászlóaljok va-lósággal egy-egy századnyira zsugorodtak össze. Szomorú, szótlán volt mindenki. Hiszen olyan sok ember halt meg közülünk. Ha azt mondtuk: „Lemészárolták az ezredet“ — tulajdonképpen azt mondták, hogy baj-társaink százait és százait mészárolták le.

És miért? Egy támadásért, mely néhány fogoly-nál egyebet nem hozott.

Pihenésre hoztak bennünket egy nagy városba. Békében lehetett vagy negyvenezer lakosa. Különbö-ző német kommandó volt benne elhelyezve. A német

katonák pihenő helye volt. Egy-egy brigád pihent ott tizennégy napon át. A pihenés tulajdonképpen csak azt jelentette, hogy kivonták a tűzvonalból a hadosztályt, de a legénység naponta úgy gyakorlatozott, mint békében a kaszárnyákban. Ezredünket egy textilgyár épületében helyezték el, amelyből az összes gépeket hadizsákmányképpen elvitték a németek. A második napon zsoldfizetés volt és egy-egy katona egy csomó pénzt kapott. Az üzletekben német árút lehetett kapni. Egy kirakat előtt elmenet láttam, hogy vén szakállas és mocskos katona vagyok. Szakállat eresztettünk legfőképpen azért, mert azt hittük, hogy hamar vége lesz a háborúnak és mint érdekes „hősök“ kerülünk haza. De azért is, mert nem igen volt módunkban beretválkozni. Végre megberetválkoztam borbélynál.

Másodmagammal lakást rekviráltunk és rendes életre rendezkedtünk be. Éjszaka nagy tüzet raktunk egy tartály alá és kifőztük a mondurjainkat. Tiszta alsóruhát vettünk magunkra. Esténként a szomszédban lévő öreg családhoz jártunk beszélgetni. Barátkoztunk velük. Mikor látták, hogy nincs okuk félni tőlünk, egyik lányukat is behívták, akinek a férje az orosz hadseregben tiszt volt és elesett. A fiatal özvegy zongorázott, énekelt.

— Ha a férje halála miatt nehezebbre esik játszani, ne játszó! — mondtuk neki.

— Szerettem a férjemet. Jó ember volt. Zenében siratom. Senkisé tudna kényszeríteni, hogy játszani. Az ő dolgait játszom, — felelte szomorúan.

— Zeneszerző volt?

— Igen.

— Fiatal volt?

— Harminc éves.

— Kár érte.

— Hát maguk sajnálják? — lepődött meg asszony.

— Mindenkit sajnálunk, aki elpusztult de legjobban az értékes, alkotó embert.

— A németek ölték meg. Azok vadállatok, — tört ki az asszonyból.

— Mindnyájan állatok vagyunk ma, — mondtam szégyenkezve.

KIS GOLDA

Másnap berendezték a konyhánkat, nagy főzéshez fogtunk. Egy nagyon szomorú sovány leánygyermek állított be.

— Mi kell kisleány?

— No beszélj! Éhes vagy?

Nem beszélt. Intgettünk. Értelmetlenül nézett. Kenyeret nyújtottunk feléje. Elfogadta.

Egyszerre csak megszólalt, elkezdett motyogni.

— Akarnak nő? — kérdezte félve és óvatosan.

— Mit?

— Akarnak nő?

— Hány éves vagy?

— Tíz.

— Hallod!

— Nem engem. Majd hozok.

Tanáctalanul néztünk egymásra. Tíz éves!

A kisleány elment. Már meg is feledkeztünk róla, mikor egy piszkos, tépett ruhájú, korán elhasznált asszony jött be.

— Mit akar?

— Maga tudja,.

— Mit?

— Én vagyok az a nő, akit...

— Milyen nő?

— Akit a kisleány ajánlott.

Elmondta, hogy a férje az orosz hadseregben katoná. Négy gyermeke van. Az a legidősebb, aki itt volt

Abból élnek, hogy a leánya elszerzi őt a katonáknak. Máskülönben éhenhalnának.

Valami pénzt adtunk neki és kenyeret.

— Minden délben küldje ide a kisleányt egy fazék-
zékkel — mondtuk neki.

— Engem nem akarnak?

— Nem.

— A Goldát úgy-e nem bántják? Még fiatal.

— Nem bántjuk.

— Maguk jó emberek, — búgyogott ki belőle és
sírt. — Csak abból tudom eltartani a gyermekeimet,
amit a testemért adnak a katonák.

Jó ebédet főztünk, de nem ízlett.

Megfürödtünk a városi fürdőben. Már késő dél-
után volt, mikor hazafelé mentem. Részeg német ka-
tonák dülöngtek az uccákon. Éltették a császárt. Név-
napja, vagy születésnapja volt.

— Kiáltsd velem: éljen a császár! — állott elé-
m egy ilyen részeg katona.

— Szégyeld magad, te disznó, — rivaltam rá.

Meghökkenve nézett rám.

— Kamerád ...

— Nem vagyok részeg embernek kamerádja.
Takarodj!

Egy pár lépést ment és torkaszakadtából kiabálta:
„Éljen a császár!”

Két menetzászlóaljat kaptunk és megint meg-
fejelték és kifoldozták az ezredet. Kétségbeesett ta-
lálkozás volt. Az új jövevények híreket, csomagokat,
leveleket hoztak hazulról. De nem volt kinek átadni.
A címzettek már halottak voltak. De a csomag- és
levélhozók nem sokáig kesereghettek, mert minden

nap olyan „foglalkozást” találtak ki, amivel teljesen kifulladásztották a katonákat. Be kell törni az új anyagot, mint a lovakat a nyeregbe, ez volt az elgondolás és ezt irgalmatlanul végrehajtották.

A szomszédunknál, ahol a fiatal özvegy zongorázott, találkoztunk a gyár tulajdonosával, aki teljesen beleőszült gyára elpusztulásába.

— Örülne-e a központi hatalmak győzelmének? — kérdeztem.

— Szabad őszintén felelnem?

— Kérem. Ne féljen tőlem. Nem vagyok rajongója a háborúnak.

— Nos, nem örülnék, bár német származású vagyok.

— Miért?

— Mostanáig jelentettem valamit az én gyárammal, ebben az ipar nélkül való országban. De mit jelentenek én a fejlett iparú Németországban? Semmit.

— Ön zsidó?

— Igen.

— Az állandó pogromok és üldözések megszűnének. Több szabadság, kultúra stb. lenne. Szabadabb levegő. Ezt ön nem értékeli?

— De igen. Én jó zsidó vagyok és felháborít a pogrom és az üldözés. De ez csak a vagyontalan és egészen jelentéktelen vagyonú hitsorsosaimat sújtja. Nekem eddig nem volt bajom. Sőt a hadseregnek is szállítottam. Szabadság? Ez nekem megvolt. Vagyonom volt és mindent megszerezhettem, ami kellett. Tekintélyes ember voltam. A mi iparunk nem bírná el azokat a bérvizonyokat, amik ott vannak. Azt a szabadságot sem, amellyel a munkások rendelkeznek.

— Ön miért nem katona?

— Fel vagyok mentve. Posztót szállítottam a hadsereg részére.

— Zongorázom. Jó? — kérdezte a fiatal özvegy.

— Jó.

Jancsi pajtásom, aki a brigadéros rokona, ezt a hírt hozta:

— Az egyik tábornok arra vállalkozott, hogy felszabadítja Przemyslt, ha azokat a brigádokat rendelik a kommandója alá, amelyeket ő választ ki, — mesélte Jancsi. — Mi is a kiválasztottak között vagyunk. Holnap indulunk.

Másnap menetkészen állt az utcán a regiment. A trének már mentek az állomás felé. Délre járt az idő, de még ott álltunk, ahol reggel.

Akkor jött a kis Golda a fazékkal és mit sem törődve az uccán álló csapattal ment az udvarba az ebédjükért. Vidám volt. Nemsokára szomorúan jött vissza. Látszott rajta: nem tudja, hogy mit csináljon.

— Golda! kiáltottam rá.

Megtalált a sok ember között.

— Mi már elmegyünk. Itt van pénz és egy komiszkenyér.

— Ki fog nekünk enni adni? — tört ki belőle a sírás.

A körülöttem állók is adtak neki valami pénzt és egy-egy kenyeret. Olyan sok kenyere volt, hogy alig bírta. Rám emelte könnyes szemét és lassan elindult.

— Ki fog nekünk enni adni? — csengett a fülembe a kis Golda sírása.

Golda még egyszer visszanezett. Megállt. A ház falához támaszkodva pihent, a kenyereket tartotta két karjában.

A KÁRPÁTOKBA

Lengyel- és Németországon keresztül hazahoztak bennünket Magyarországra. A katonák valósággal Örjöngtek örömben. Mindenki szeretett volna egy kicsit hazaugrani. Ahol megállt a vonat, szuronyos katonák örködtek a vagonok mellett, nehogy valaki megszökhesen. Azért mégis megszöktek néhányan.

Az utazás alatt kártyázás és ivás folyt. A mi vonatonkon szállították a rumot, amit éjszaka megdézsmáltak. Soha olyan sok részeg embert nem láttam egy csomóba, mint itt. De amikor már Magyarországra értünk, a viláért sem lehetett rávenni a katonákat, hogy igyanak. Lesték az útirányt és a hazaszökés gondolata foglalta le őket.

Az úton megtudtuk, hogy nagy kerülővel úgyan, de tulajdonképpen a Kárpátokba visznek bennünket.

Debrecen körül már kórházvonatokkal találkozunk. A Kárpátokban megsebesült és megfagyott lábú embereket szállították a kórházba.

— Nem lesz kedvetek dalolni! — kiáltották át a kórházvonatról, ha véletlenül valahol találoztunk.

Debrecenben felszereltek bennünket meleg ruhákkal. Hegymászó botokat osztottak ki. Zöld szemüveget faszolt mindenki. Meglepő újdonságot is kaptunk. Papírlepedőket, amelyeknek közepén akkora lyuk volt, hogy a fejünk átfért rajta és az ing alá kellett felvennünk, hogy a hátunkat és a mellünket befedje. Találgatták a bakák, hogy mi ellen jó. Végre kisütötték, hogy a tetvek ellen adták. Mások meg azt ma-

gyarázták, hogy miután a papír rossz hővezető, a test melegét tartja meg. Elnevezték bakakályhának, amit kenyérgőzzel fűtenek.

A legnagyobb meglepetést azonban mégis a hosszú fehér ingek keltették.

— No komám, van szemfedő is, — évődött, az egyik baka.

— Én hazaküldöm az asszonyoknak, — mondta a másik.

— Nehogy mellém feküdj! — nevetett a harmadik.

Sziporkázott az akasztófahumor. Még senkisémet sejtette, hogy milyen sors vár a fehér ingekben mindenkire.

— Szakaszevető! — kiáltotta az egyik századparancsnok-főhadnagy.

— Parancs főhadnagy úr, — jelentkezett a szolgálatvezető.

— A század két hosszú bundát kapott. Az egyiket adja oda a pucceremnek. Azon én fogok aludni. Megértette?

— Meg, főhadnagy úr. Csakhogy olyan instrukciót kaptunk a zászlóaljnál, hogy a bundát azok a bakák kapják, akik a poszton állnak ...

— Ne pofázz, az anyád istenit! — rivalt rá a főhadnagy és pofonfágt a szakaszevetőt, aki egy pillanatra megtántorodott. De aztán vérbenforgó szemekkel a főhadnagy elé állt.

— Engem, három gyereknek az apját ütöttél pofon. te taknyos? — ordította magából kikelve.

A főhadnagy a revolveréhez kapott, de a következő pillanatban a szakaszevető úgy vágta pofon a főhadnagyot, hogy elterült a vagonban.

— Te rongy! Te gyáva kutya! A dekungból nem

mered kidugni a pofádat és itt hős vagy? — dühöngött, mint aki eszét vesztette.

A főhadnagy föltápáskodott. Senkisé sem segítette fel. Mindenki a szakaszvezetővel érzett és aggódtak érte, mert tudták, hogy milyen következménye lesz az esetnek.

— Fogják le! — sziszegte a főhadnagy.

— Nem kell, — állt eléje a szakaszvezető és a szeme tüzelt, fogait csikorgatta.

— Főbelövetlek, gazember!

— Gazember vagy te!

— Fogják le! Kötözzék meg! Majd ellátom a bajod.

A főhadnagy kiugrott a vagonból.

A szakaszvezető, mint egy tigris járt fel és alá a vagonban. Hirtelen görcsös sírással esett a padra

— Mit tettél te szerencsétlen? — szólt hozzá a káplár, aki a lármára beugrott a vagonba. — Mi lesz most veled?

— Ami veletek. Megdöglöm, mint ti. Úgyis mind egy.

— Főbe lőnek, te szerencsétlen, — szánakozott a káplár.

— Halálra vagyunk ítélve. Egyik előbb, másik később...

— Szakaszvezető Tímár! — kiáltotta a kapitányzászlóaljparancsnok.

A szakaszvezető megállt a kapitány előtt.

A főhadnagy is ott állt.

— Parancs kapitány úr!

— Tudod-e mit tettél?

— Tudom, kapitány úr. Visszaadtam azt a pontot, amit a kapitány úr parancsának a teljesítéséért kaptam.

— Micsoda?

— Elmondhatom az esetet kapitány úr?

— El.

— Alig, hogy visszajöttem a helyemre a zászlóaljhoz, az adjutáns úr közölte valamennyi szolgálatvezetővel a kapitány úr szigorú parancsát, hogy a bundákat csak az őrszemek használhatják. Egyik köteles a másiknak átadni.

— Helyes.

— A főhadnagy úr azt parancsolta, hogy az egyik bundát adjam oda pucerjének, mert azon ő fog aludni. Én azt mondtam, hogy azt azok a bakák kapják, akik poszton állnak. Ilyen instrukciót kaptunk a zászlóaljnál. Erre a főhadnagy úr rám kiáltott: „Ne pofázz! Az anyád istenit!” — és pofon vágott. Elborult előttem a világ és visszaütöttem. Nem tehetek róla, kapitány úr!

— Így volt főhadnagy úr?

— Igen. De azt ordította: „Engem, három gyerek apját ütöttél pofon, te taknyos!” — Azt mondta reám: taknyos.

— Igaz, szakaszvezető?

— Igaz, kapitány úr.

— Katonák, ki látta és hallotta, ki volt jelen? — kérdezte a kapitány felénk fordulva.

— Én is. Én is, — jelentkeztünk hatan.

— Így volt?

— Így kapitány úr — mondtuk szinte kórusban.

— Főhadnagy úr átveszi a hatodik századot. Ha ott is pofon üt valakit, akkor nagy baj lesz. — Timár, te a szolgálatvezetést átadod Perjés szakaszvezetőnek. Az új századparancsnok úr majd intézkedik a beosztásodról. Abtreden!

Nagy kő esett le a szívünkről. Féltettük Timárt.

— Mégis igazságos ember a kapitány, — mondta a káplár elégedetten.

A kapitány felesége Tímár falujából való volt és Timárék látták el a háború kitörése óta a kapitány családját odahaza étellel, tojással, baromfival.

Így kezdődött az, hogy megyünk a Kárpátokba.

Magyarország!

Otthon.

Ha nem is a családnál, otthon.

Kiraktak bennünket a vonatból.

Szép tavaszi napos időben meneteltünk egy pár napig. Azután megeredt az eső és térdig gázoltunk a sárban. A trén elakadt a nagy sárban. Se előre, se hátra. A hegy oldala lassú méltósággal csúszott alá, mint valami pép. Elborította az utakat. A lovak sügyéig ért a sár. A sátorlapokat, amelyekhez minden baka úgy jutott hozzá, hogy az elesettektől és a sebessültektől elszedte, magunkra terítettük, de még így is csurronvizes lett minden ruha rajtunk. Olyan falvakon mentünk át, ahol orosz csapatok jártak. Borzalmas pusztítás képe tárult elénk. Egyetlen ép ház sem találtunk. Ablak, ajtó sehol sem volt. A palánkoknak, kerítéseknek nyoma sem maradt. A házakon se tető, se padlás nem volt. Mind eltűzelték. Ami megmaradt, azt mi tüzeltük el. Elszállásolásról szó sem lehetett. Ha megálltunk éjszakára valahol, legtöbb esetben egy házat szedtünk szét, amit téglából, vagy vályogból építettek és három-négy téglát raktunk egymásra egy fedetlen házban és ülve szundikáltunk

a sátorlap alatt. Folyton szakadt az eső. Szalmát, szénát sehol sem találtunk. Fáradtan, piszkosan ramogtunk a sárban.

Egy csodálatosan épségben maradt kutyaólat találtam és napokig cipeltük egy társammal. Éjszakára felváltva húzódtunk meg benne. Azt is eldobtuk, mert úgy teleszívta magát vízzel, hogy nem bírtuk cipelni.

— No, pajtás, eddig lakodalomban voltunk, — mondta az egyik baka elkeseredve.

— Csöbörből vödörbe estünk, — vigasztalta a másik.

Volt rá eset, hogy egy fél nap alatt hat kilométert se tettünk meg. Néha kórusban káromkodtunk, néha meg órák hosszát hallgattak, úgy vonszolták magukat az emberek. Mindenki visszavágyott a szép széles orosz- és lengyelországi utakra, falvakba. Szerpentin utakon kapaszkodtunk fel és csúsztunk le. Néha-néha felbukkant egy-egy fehértarajú hegy, majd eltűnt a szemünk elől. A konyhák, trének lemaradtak, nem kaptunk rendes ennivalót

Azok a lelkes és hangos katonák is elhallgattak, akik Oroszországban jártunkkor elkeseredve emlegették, hogy miért nem visznek bennünket hazai földre, ha oda az oroszok betörték.

— Mégis csak disznóság volt így elhanyagolni ezt a határvidéket és nem gondolni utakkal, vasutakkal a sikeres határvédelemre, — méltatlankodott egy-egy lelkes honfíú.

— Ne félj, a Tátrában olyan utak vannak, mint a billiárdasztal, — duplázott rá a másik.

— Hiszen, ha jó utak lettek volna, az oroszok már az Alföldön volnának, — vetette ellen a harmadik.

— Bizony, azért tudtunk olyan messze behatolni Oroszországba, mert jó utak vannak, — erősítgette a negyedik.

Így és ehhez hasonló módon tárgyalták az országpolitikát a bakák, ha beszédes kedvükben voltak. Ez tette valahogy elviselhetővé szomorú sorsunkat. De szörnyű volt, amikor órák teltek el és senki se beszélt. Mikor hang nélkül kúszott az ezerlábú, végtelennek látszó emberkukac. Ez a hangtalan és már a beszélgetésre is fáradt embertömeg fásultsága, a „mindenmindegy“-be való belenyugvása úgy hatott — hacsak időnként is — a még gondolkozni és érezni tudó emberre, mint a halálraitélt és az ítéletbe megnyugvó, rengeteg bűnnel terhelt ember halál-nosztalgiaja. Ilyenkor talán mindenki önmagával beszélgetett. Talán evvel a hallgatással beszéltek egymással a katonák a legértelmelesebben; így mondták talán a legtöbbet egymásnak. Eszembe jutott az a hangos nótázás a vonaton, ha így hallgatni láttam a sok-sok embert. Most nagyobbnak, fényesebbnek tűnt fel előttem mindenki, aki velem együtt ilyen ordítóan tudott hallgatni, ilyen némán: — olyan hatalmasan tudott beszélni.

Hatalmas hegynek vezetett az utunk. Lomhán terpeszkedett el a völgyben, mintha akadálnak nőtt volna utunkba. Nem láttuk az ormát, amin úgy feküdt a köd, mint a báránybőrsüveg a hegyi pásztor fején, ha fülíg ráhúzza. Körülötte sártenger és benne lubickolt sok ezernyi ember és állat. Szerpentinül vezetett fel a hegyre, helyenkint farönkökkel volt ki-

rakva. Néhol több kilométer hosszúságban volt így feljavítva. Meg-megálltunk és az útmenti fáknek támaszkodva pihentünk egy pár percig. Magam elé bámulva egyszer csak a fa kérgébe vésett betűk ötltek a szemembe.

*Inft. Kovács Gábor, Árokszállásról
itt szenvedett mint hadifogoly 1914.*

Tovább kutattam a fákon.

*Inft. Török Barnabás hadifogoly
utat épített 1914.*

Ilyen emléksorok voltak belevésve a fák kérgébe, amikből megtudtuk, hogy orosz fogságba esett bajtársaink építették ezt az utat, amelyet mi taposunk. Vájjon mi hol fogunk utat építeni?

Minél magasabbra értünk, annál hidegebb lett. Csurronvizesre ázott ruhánkban dideregtünk, ha egy rövid pihenőt tartottunk. Türelmetlenül vártuk a továbbmenésre kiadott parancsot. Jobb volt, ha mentünk, bár a fáradság szörnyen kínozott bennünket. Minden olyan nehézre ázott. Bakancsunk is tele volt vízzel és sárral. A köpenyünk széle keményre fagyott, menésközben verte a térdünket. Elcsigázottan még a hegy derekáig sem értünk. Mi lesz, ha még feljebb kell menni? Az éhség, fáradság mellé a hideg, azután az eső jött, mint új inkvizitora a menetelő bakáknak.

Esteledett A köd feljebb húzódott és még hidegebb szél kezdett fújni. Néha olyan élesen csapott ránk, hogy a csontjainkig hatott. A sapkánk hajtókáját a fülünkre vontuk, a köpeny gallérját a nyakunkra húztuk, de nem használt. Fáztunk.

Egészen sötét lett. Az orrunkat sem láttuk. Csak az égő cigaretták tűzpontjai és a felszerelés csörömpölése jelezte, hogy jönnek utánunk a többiek. Azon gondolkoztam: lemaradok. De sehol egy ház, csűr, vagy fedeles alkalmatosság, ahol meghúzódhatnék. Kint nem lehet maradni, mert megfagyok meg aztán az utánam jövők is észre vennének. Szigorú paranccsal tiltották a megállást.

— Előre! — hangzott néha a sötétben.

— El kell valamit intéznem.

— Majd ha megállunk.

— De most kell!

— Előre! — kiabálta a tiszta.

Ez így ment folyton. Mintha egy nagy állatsor-
dát hajtottak volna a sötétben:

— Előre!

— Előre!

— Előre!

Hogyha valaki lemaradt, vagy megállt, hogy a leg-
természetesebb dolgát elvégezze:

— Előre!

És mentünk, mentünk, mentünk. Végtelennek
tűnt az út. Még a nagy visszavonulás sem volt ilyen
terhes.

Már virradt, de mi még mindig mentünk. Aztán
egy kőoszlop mellett haladtunk el.

— Most értünk a határra, — bökte ki az egyik
baka.

— A határon vagyunk, — morajlott végig a fá-
radt menetelők során. Egy pillanatra mintha feléb-
redtünk volna, de megint csak visszaestünk fásult-
ságunkba.

— Az istenit, de messze van az a Moszkva! — tört ki a keserűség az egyik bakából.

— Sokkal messzebb van, mint gondolod, — vigasztalta a másik.

Mosoly kényszerült egyik-másik arcra, de nem volt kedve senkinek sem tovább fűzni a megkezdett beszélgetést.

— Adj egy kis bagót, hallod-e! — kiáltotta az előttem menetelő társam. A másik szó nélkül belenyúlt a szájába, kikotorta a bagó felét és odaadta. Belegyúrte a fél pofájába, pár pillanat múlva nagyot köpött. — De sokat érti egy ilyen köpés békében. Úgy ragyogott tőle a subick, mint Krisztus balszeme, — röhögte hozzá.

De senki sem nevetett. Inkább bosszankodtunk, hogy van valaki közöttünk, akinek kedve van még ilyenkor is tréfálkozni. Szótlanul mentünk. Már a nap is megpróbált átvergődni az ólomszürkés felhők között, de nem sikerült. Egy-egy baka nagyokat káromkodott, de csak ment, ment.

Fölértünk a hegy tetejére. Még hatalmasabb és zordabb hegyek sora tárult szemünk elé. Valamennyit hó borította. A kárpáti havasok borzalmasan gyönyörű és fenséges gyomra felé tört a mi fáradt seregünk. Most már a völgy felé gyorsabban haladtunk.

Egy fűrésztelep romjai között álltunk meg az úton. A megmaradt házakban, különböző komandók, raktárak, kórházak voltak elhelyezve. Az úton ácsorogtunk már vagy egy órája. Akkor egy laposan levő deszkaraktár felé, házak mellé vezényeltek, ahol pihenőt kaptunk. Ledobáltuk magunkról a felszerelést

és káromkodva nyújtózkodtunk. Nem tudtuk mi lesz. A tiszték elmentek.

Rongyos, égett ruhájú, elcsigázott katonák jártak eltek az úton.

— Lehet-e itt valami ennivalót szerezni? — kérdeztem az egyiket.

— Ha hoztál magaddal, — felelte lemondóan.

Egy sebesült bicegett felém a fegyverére támaszkodva. Kétségbeejtő vad tekintettel szállított meg.

— Adj egy kis kenyeret, komám! Már három napja nem ettem.

— Bár csak volna több, — és megfelezttem a fél porciót vele.

— Köszönöm pajtás, — kapott utána és valósággal egyszerre lenyelte.

— Hol sebesültél meg?

— Beteg vagyok, fagyos.

— Honnan jössz?

— A frász tudja, hogy hívják azt a hegyet, ahol stellungba vagyunk.

— Messze van?

— Nem is olyan nagyon, de én már három napja jövök ezen a döglött csikón, — és a lábára mutatott

— Ti honnan jöttök?

— Varsó alól.

— Ott is ilyen hideg van?

— Nincs.

— Nem lehet kibírni. Sok a fagyás. Majd megtudjátok.

Megérkeztek a konyhák. Türelmetlenül vártuk míg kiosztják a menázsit. Nem laktunk jól. Teljes volt a létszám és csak egy sajkára való jutott mindenkinek. Hiába kerülgettük a szakácsokat, még a földieket sem intették egy kis ráadásra magukhoz. A nagy

kondérokát újra megtöltötték vízzel és hozzáfogtak a kávéfőzéshez.

— Ogye a tegnap esti és a ma reggeli kávé is kiosztjátok? — kérdeztük a szakácsokat.

— A fenét. Tegnap este is, meg ma reggel is megfőztük, de ki kellett önteni, különben nem lett volna ebéd, — felelték a szakácsok.

— Hát miért nem osztottátok ki?

— Nem is tudtuk, merre vagytok.

A bakák káromkodtak, egyebet nem tehettek.

Egy óra múlva kávé kaptunk. Aztán hozták a kenyeret. Rumot is kaptunk és szalonnát. Volt, aki mindent megevett, megivott, nem törődve a holnappal.

A fáradtság, álmatlanság, de meg a menázs utáni elemyedtség összefogott, hogy legyűrjön. Helyet kerestem, ahol alhatnék, de nem találtam. Egyik ajtó és ablak nélküli házból menteni a másikba. Már amint a házak mellett elmentem, kiéreztem az ablakon kidugott fejű lovak tekintetéből, hogy ott sincs hely. Egy-egy házban sűrűn egymás mellett álltak a lovak — de csak állni volt helyük. Vájjon szerettek volna-e leheveredni egy pár órára? Azt hiszem, igen. Némelyiknek már egészen lelógott a feje. Még rosszabb bőrben voltak, mint mi. Egy ház tövében téglából priccset raktam és lefeküdtem rá. Már sötét volt, mire felébredtem. A felszerelésem mellettem volt, a csapatom elment. Tanácstalanul bámultam magam elé. Cigaretára akartam gyűjtani, a pléhskatulyában egy papírlap volt, amelyen a társam közölte, hogy melyik irányba ment az ezred. Nehezemre esett elindulni. A cigarettát elszívtam és visszafeküdtem. Néztem az eget, amit kezdett kiverni a csillagragya. Hirtelen

felugrottam és felcihelődtem. Éjszaka utolértem az ezredet.

Katonasággal tömött falvakon át vonulva, majdnem mindenhol lehetett valamit drágán vásárolni. Cigarettát, ennivalót és lányt egy negyed komisz kenyérért lehetett kapni. Nagyon szegény parasztházban aludtam a társammal. Reggel a szállásadónő egy koronát kért az éjjeli szállásért mindegyikünkötől. Mikor elmenni készültünk, nagyon mustrálgatott.

— Még valamit kapok, úgy-e? — bújt ki belőle bátortalanul.

— Miért? — kérdezte a társam.

— Hát nem tudja?

— Nem én.

— Ejnye, ejnye! Maga huncút egy vitéz.

— Hát mit akar néném?

— Hiszen én fektettem maga mellé azt a lányt, no.

— A lány meg is kapta, amit kért.

— Mit kapott?

— Mi köze hozzá?

— Nekem azt tudnom kell, mert osztozkodunk ám. De azért külön jár, hogy hoztam.

— Itt egy fél korona és menjen a pokolba!

— Hátha ez mind csak az első részlet, amit most fizettél, — riasztottam meg a pajtásomat, aki elég könnyelmű volt élni az ilyen kockázatos szerelemmel.

— Ugyan kérlek, ez mind az intendatúra költségére megy. Még a kezelés is. Bele van kalkulálva a háborús büdzsébe. Meg azután inkább a szerelem harcmezején sebesüljek meg, mint a fejemet kapja le a nyakamról egy ágyúgolyó. Bár bevásároltam volna valamit. De amilyen peches vagyok, rajtam még ez sem fog.

— Ugyan ne beszélj már — szólt közbe a másik bajtársunk, aki mint boldog vőlegény jött ki a frontra és nagyon féltékenyen gondolt a menyasszonyára.

— Talán te nem csalod meg a menyasszonyodat?

— Nem hát.

— Ne beszélj! Hallottam már, hogy lihegtél a takaró alatt — önmagaddal.

— No és? Ez még mindig veszélytelenebb, mint egy ilyen.

A faluban lázas munka folyt. Kocsikat javítottak, nyerget varrtak, lovat patkoltak, a puskaműves fegyvereket javított. Olyan kopácsolás zuhogott a völgy csöndjébe, mintha komoly békebeli gyár adná tudtál, hogy sok munka van.

Még nagyobb sár is van, mint amin átvergődtünk? — tolakodott elénk a kérdés, amint valósággal bele ragadtunk az út agyagos sarába. Az eddigi legalább híg sár volt és ha nehezen is, de lehetett benne lubickolni. Most azonban olyan sárra bukkantunk, amelyikből a fazekasok vagyont kereshetnének. Rendes, sűrű, barnás sárga, cuppogó sár volt. Ha a tetejére ráléptünk, nem tudtuk, hogy meddig tart a méltóságteljes süllyedés, ami utána következett. Szakadt rólunk az iz zadság, meggörnyedve nyomtuk magunkat előre, de mintha a föld lefogta és mágneses erejével tartotta volna a testünket. A kocsik nem tengelyig, hanem azon felül, a kocsialjáig szinte ültek a sártengeren, a lovak szenvedtek talán a legtöbbet.

Óraszámra vesztegelt a trén, míg meg nem eredt az eső és fel nem hígült a vastag sár. Belubickoltunk egy faluba, illetve egy falu szomorú emlékébe. A há-

zaknak csak a nyomuk maradt meg. Felperzselt, lerombolt házak körül szomorú civilek álldogáltak lerongyoltan, kiéhezetten. Ijedt arcukból könyörgő tekintetük kért oltalmait, segítséget, .le ott villogott a vád, a (szemrehányás is mindenért, ami történt. Mint egy megtépett, megkorbácsolt világ ölelkezett össze fájdalmában a tönkretett Ember és az elpusztult Anyag.

Kétoldalt az út mentén fakareszt-erdő húzódott, közöttte sok kettős kereszt, vagy egyszerű fejfa. Ez a hadsereg, amelynek a néma garnizónját jelezte így a végtisztességes kegyelet, már elintézte a háborút, lerakta a fegyvert. Hullával dúsan bevetett földnek milyen termése lesz? Kinő-e belőle az emberiség békeséges birodalma?

Mikor odaért a mi zászlóaljunk, a parancsnok élénk állt.

— Állj! — vezényelte. — Vigyázz! Imára!

Letérdeltünk, sapkákat levettük.

Imádkoztak-e, nem-e, nem tudom. Olyan fájdalmasan komollyá vált a sok katona szurtos arcai, abban a nagy sártengerben, amelyből most testvéri érzésünk szólt át a halottak felé — és saját magunk, holnapi sorsunk felé.

Sokáig mentünk szótlantul. Senkinek sem volt kedve beszélni. Egy ló fájdalmasan felnyerített.

— Mi a nyavalyának vezetnek végig ilyen temetőn? — tört ki a bakákból a keserűség.

GULYÁS PRZEMYSLIÉRT

Tovább mentünk. Lerongyolt és agyongyötört sebesültek, betegek jöttek velünk szemben. Nyöszörögve, jajgatva haladtak el mellettünk. Kérdéseinkre nem feleltek.

A hegyoldalban falu épült, amit hol mi, hol az oroszok lőttek és közös erővel el is pusztítottuk. Azt híresztelték a mindenbe beavatottnak látszani szerető bakák, hogy a lakóságot ruszofil érzelmük miatt a mieink teljesen felkoncolták és kardélre hányták. Igaz-e, nem-e senki sem tudta biztosan, de azért úgy tárgyalták, mintha ez valóban megtörtént volna. Egyik másik azt is tudni vélte, hogy titkos telefonösszeköttetést tartottak fenn az oroszokkal. Ezt megerősíteni látszott az a tény, hogy leparancsoltak bennünket az országúiról, mert lövik az oroszok. Kisebb csoportokban és futólépésekben kellett vagy egy kilométernyi utat az út mellett levő árokban megtenni. Még így is észre vehettek, mert mire a harmadik csoport nekiiramodott, sűrűn egymást követve csapott le a gránát és srappell vegyesen. Hét sebesült és két halott árán átjutottunk ezen a veszedelmes zónán.

Utánunk egy kocsis dőcögött, mit sem törődve a veszedelemmel. Előtte — utána csapódott a gránát, a lovak azonban egykedvűen cammogtak. Hiába kiabáltak a kocsis felé, hogy gyorsabban hajtson. Végre ért a kocsis hozzánk. Egyik tiszt dühösen, lovaglól-

ostorával hadonászva rohant a kocsi felé és végigvágott a kocsiban hanyatfekvő kocsis-katonán.

— Te bitang! — ordította a tiszt.

A katona halott volt. Gránátszilánk érte a fején és megölte. A mi katonáink elrekvirálták a kocsit. Néhányan a torniszterületet rakták rá és úgy ballagtak a kocsi után. Örültek, hogy komótosan és teher nélkül jöhettek tovább.

Nagy, hóvalborított magaslaton mentünk át. Folyton fütyültek a fegyvergolyók a fejünk fölött, de senkiben sem tettek kárt. Leértünk a völgybe, ahol egy megduzzadt patakon kellett átgázolnunk. Újabb magas hegy meredt elénk, amely nagyon meredek volt. Szerpentin út volt kitaposva a vastag agyagos sárban. Néhol szakadék, híd vezetett át rajta. A hegyet derekától felfelé keményre fagyott hóréteg borította. Volt olyan rész, hogy a fejünk sem látszott ki a hóba ázott út oldalára hányt hóból. Biztosabban éreztük magunkat az ilyen részen. Az élelmet ezen az úton hordták és egy-egy helyen kitérőt vágtak, ami olyan széles volt néhol, hogy két szekér is elhaladhatott volna egymás mellett.

Előre küldtek, hogy a pár kilométernyire levő faluban foglalják le egy-két' házat segélyhelynek. A hegyen átérve, láttam a falut. A legszebb házat néztem ki, de az már le volt foglalva az ezredparancsnokság számára.

Két ház ajtajára kitűztem a vöröskeresztes zászlókat. örültem, mert széna is volt a padláson és tűzhely a házban. Egy főhadnagy állt meg az ajtóban.

— Itt csinálj nekem helyett és főzz rögtön teát, — adta ki a parancsot a pucérjának. — Én mindjárt lefekszem. Beteg vagyok. Érted?

— Igenis.

— No, mars!

Ezt a főhadnagyot igen jól ismertem. Mindig meg-
lógott, ha az ezred veszélyesebb helyre került. De ha
csend volt, ő volt a legnagyobb hős. Hangos, brutális
és gyáva. Tényleges tiszt, akit nem egy tisztársa utált.
Leült a fal mellett levő padra és nagyokat nyögött.

— Főhadnagy úrnak alázatosan jelentem, ezt a
házat én az ezredorvos úr parancsára segélyhelynek
foglaltam le

— Kuss! — ordított rám. — Fogd be a pofádat.

Befogtam. Nem is mérgelődtem. Mikor már lát-
tam, hogy jön az ezredorvos, eléje siettem és jelentet-
tem, hogy lefoglaltam ugyan két házat, de Rótt fő-
hadnagy úr dacára, hogy jelentettem neki, az egyikbe
beköltözött. Az ezredorvos kikergette a főhadnagyot.

Elhelyezkedtünk. Nagy kerülővel a konyhák is
megérkeztek és feketekávé t kaptunk. Később megjöt-
tek a faszungot hozó társaink is. Kenyeret, szalonnát,
cigaretta t, rumot kaptunk. Estére egy konyhát állítot-
tak a ház mögé. Ezt a kötözöhely kapta, azon fognak
főzni a betegeknek és sebesülteknek. Ez vigasztaló
volt, mert konyha mellet nem lehet éhezni. Komoly
barátságot kötöttem a szakáccsal, amit neki is érdeke
volt fenntartani, mert nős ember volt s egy jólmenő
cukrászda tulajdonosa, de nemibajt kapott és az én
segítségemmel akart tőle szabadulni.

A padláson a szénában ágyaztunk. Itt volt a háló.
A szobát alaposan kitakarítottuk, ott rendes kötö-
zőt rendeztünk be.

— Gyere csak velem! — rohant be az egyik tár-
sam. A legkiválóbb „felderítő” volt, akit kutató ter-
mészete folyton üzött, aminek igen sokszor nagy hasz-

nát vettük. Mindig talált valamit, ami jól jött. — Gyere még ilyent nem láttál!

Egy verembe vezetett, amelyről azt hitte, hogy krumplit rejteget magában. Amint a verem ajtaját felrántotta, szörnyű búz csapta meg az orromat. Három katona volt a veremben. Mocskosak, бүдөсек, a ruhájuk lerongyolt. Az arcukat alig lehetett megkülönböztetni piszkos cafataiktól. Saját piszkukban, magukkal tehetetlenül, állati hangokat nyöszörögve, félig fekvő, félig ülő helyzetben fegyverszíjukat majszolták és vakaródtak. Tele volt a testük sebbel, gennyel és vérrel.

Elevenen rothadásnak indult három ember бүjt meg ott a föld alatt. Nagy kínnal tudtuk csak kicibálni ezeket a szomorú eleven hullákat önként választott sírjukból, amelybe a háború szörnyűségéi elől menekültek. Jární, beszélni nem volt erejük Kérdéseinkre bután bámultak maguk elé. A világosság bánatóan hatott a szemükre és folyton hunyorgattak. Leszedtük róluk a ruhát, vizet melegítettünk és megmoccuktuk őket. Teát adtunk nekik, amit vad szemvillogással ittak. Az egyik hirtelen üvölneni kezdett, majd nevetett és hangos, elcsukló sírással sírt. Levetette magát a földre és véresre marcangolta testét. Nehezen tudtuk megfékezni. A másik apatikusan bámult maga elé és meztelen lábszárát vakarta. A harmadik vigyorogva nyalta az üres sajkája külsejét..

A legitimációjukból tudtuk meg, hogy kicsodák és melyik ezredből valók. Ezredük napokkal előbb elment. Azért maradhattak vissza, hogy fogságba jussanak, vagy már akkor betegek voltak és abban a veremben бүjtak meg, ahol rájuk akadtunk. Az orvosok megállapították, hogy a testük tele van fekélyvel, súlyosan betegek és meghülyültek. Kórházba irányították őket.

— Felmennek az ezreddel az állásba. Vigyenek magukkal egy kötszervívő lovat és a bőrröndjüket is lássák el mindennel. Addig maradnak fenn, míg le nem váltom, — mondta az ezredorvos. — Maga vén róka már tudja, hogy mi a tennivaló, legyen segítségére a segédorvos úrnak, aki még nem volt a fronton. Vigyázzon, hogy minden rendben legyen, — magyarázta felém fordulva

Nem örültem ennek a nagy bizalomnak, de kénytelen voltam szó nélkül elfogadni.

Szép holdvilágos éjszaka volt. Liba»orhan ment az ezred hegyen, völgyön át. Jól kitaposott út vezetett a nagy hóban fel az állásba. Néha-néha meg kellett állni és ilyenkor éreztük a hideget. Úgy néztünk ki abban a fehér ingben, amit útközben kiosztottak, mint a kísértetek.

Egész úton nem volt szabad cigarettázní, ami büntetésszámba ment. Ez a tilalom rossz sejtelmeket ébresztett a bakákban. Nagyon messziről néha lövés volt hallható, egyébként félelmetes csend ülte meg a végtelennek látszó erdőt. Senkinek sem volt kedve beszélgetni. Mintha a kötszervívő ló is megérezte volna, hogy hangtalanul kell mennünk a halál elé, csendesen baktatott vezetője után. Hegymászó botokkal segítettük magunkat felfelé és már nem találtuk olyan feleslegesnek, mint mikor kiosztották. Voltak helyek, melyekről végig lehetett látni a terepet, már — amenynyire holdvilágos éjjel ez lehetséges volt. A végtelen emberlánc teljesen összeolvadtan mosódott bele a hótengerbe. A fehér inggel a környezet színét vette fel az a sok ember.

Öt óraker értünk fel az állásba. Állásba?

Az állás abból állt, hogy a hóban vájt és fenyőfagakkal befedett lyukakban három-négy baka fagyos-

kodott egy nyers faágakkal megtömött és langyos füstöt árasztó kályha mellett. A lyuknak ott, ahol a gályák voltak rárakva, tenyérszerű nyílása volt az ellenséges vonal felé, annyi lyuk, ahány katona volt benne, mert ott kellett a fegyverüket kidugni. A faágakat hó fedte, hogy az ellenség ne vegye észre az állásokat, de a hó a langyos füsttől megolvadt és a bakák nyakába csöpögött. A lyukakba négykézláb lehetett bejutni és térdén állva kellett ellenséges támadásoknál lövöldözni. Az állások előtt szöges spanyollosok álltak, melyek keresztül-kasúl voltak fűzve szöges dróttal.

Nagyon szidtuk az elődeinket, amiért nem építették ki jobban az állásokat. Vakartuk a fejünket a ránk váró munka miatt. Mi ott, ahol voltunk, már fejlettebb és jobb berendezkedésű lövészárkokat építettünk. Igpz, hogy ezt az oroszoktól tanultuk, akik a japánoktól tanulták.

A segélyhely egy szakadékban volt. Egy fa gyökerei alá rendeztük be. A barlangszerű mélyedés védelmet nyújtott a fegyvergolyók ellen. .

Nagyon hideg volt és szívesen dolgoztunk, aminek két nap múlva egy rendes priccsekkkel és asztallal ellátott fedezék lett az eredménye. A bejáratot befedtük és tomácszerűvé építettük ki. Vastagon körülraktuk fenyőágakkal. Ablaknyílást is hagytunk, amin keresztül gyertya nélkül is elég világosságot kaptunk. Alig hús lépésnyire az állástól egész biztonságban éreztük magunkat és vígan tüzeltünk.

Két nap alatt a fedezékek teljesen kiépültek, a kályhák azonban csak füstöltek és nem melegítettek. Szemünket vörösre marta a füst és mindenki füstszagú lett.

Míg mi így dolgoztunk, szakadatlanul jöttek az újabb és újabb csapatok. Valamennyi a mi hadosztá-

lyunkból való volt és valószínűnek tűnt, hogy csakúgyan nagyobb akcióra készülünk. Tüzérség is vonult fel. Könnyebb ágyúival közvetlen mellettünk helyezkedtek el. Ezeket ugató ágyúknak hívtuk és haragudtunk rájuk, mert közelségük azt jelentette, hogy az ellenséges tüzérség figyelmét és lövegeit csalják felénk.

A bakák zöldszemüveggel védekeztek a hó vakító fehérsége ellen. Némelyik szemüveggel a szemén aludt, ha volt rá egy kis ideje.

— Nem látsz aludni? — kérdeztem az egyiket.

— Dehogy is nem. De ha hirtelen felébredek, a fehérség majd megvakít.

A harmadik nap estéjén fejedelmi vacsorát kaptunk. Gulyáslevest és hús is volt benne, az étel hideg volt, de mi, segélyhelyesek megmelegíthettük. Dupla porció kenyeret, szalonnát, sajtot, cigarettát és egy kulacs rumot is kaptunk. Nagyon megörültünk ennek. Nekiestünk az evésnek, de nem sokáig élvezhettük, mert jött a parancs, hogy az egyik porciót el kell tenni rezervába.

Sokan már nem tudták ezt a parancsot teljesíteni, mert elfogyasztották az egészet.

- Szervusz komám! — kiáltott rám Jancsi pajtásom

— Szervusz Jancsi! Hogy kerülsz te ide?

— Van-e egy kis „lelkesítőd“?

— Van pajtás. Igyál. — Megkínáltam. Gyorsan járt a nyeldekölője.

— Hogy kerülsz ide?

Karonfogott, körülnézett.

— Mindjárt jön a brigadéros. Mi előre jöttünk. Reggel hét órakor kezdődik a támadás. Számítanak

rá, hogy áttörjük a frontot és felszabadítjuk Przemyslit. ahonnan nagyon szomorú hírek jönnek.

— Ezért volt hát ez a lakodalmas vacsora?

— Arra gondoltak, hogy olyan gyors lesz az előnyomás, hogy nehéz lesz az élelmezés, így kiadták több napra a porciókat.

— Több napra?

— Igen.

— De hiszen mi csak két napra valót kaptunk.

— Úgy? A parancs az volt, hogy négy napi porciót kell kiadni.

— Hát akkor a két napi?

— A fene tudja, eltűnt valahol. Szervusz!

— Szervusz!

Elment.

Szomorú volt a hír, amit hozott. Przemyslt szabadjára bocsátották — de két nap élelmét ellopták.

Nagy ágyútűz nyitotta meg a támadást Csak akkor láttuk, hogy milyen sok ágyút vontak fel a hegyre. A lövegeknek rettenetes tömegét zúdították az orosz állásokra. Szinte összeolvadt az a rengeteg dörrenés, amit még fokozott a hegyek közé szorult háromszor is visszatérő visszhang-zuhatag.

Alig pár lépésnyire egymás mögött fejlődtek fel a rajvonalak egész sorai. Valamennyi katona kézigrántással volt felszerelve és szuronyos fegyverét kézben tartotta.

Az oroszok az ágyútűzet nem viszonzták. Fegyverlövés sem esett felénk. Az ellenségnek ez a némasága csak fokozta az idegességünket. Arra gondolni sem mertünk, hogy megsemmisült volna, mert napközben egészen jól láttuk, hogy hol vannak és milyen jól kiépített állásaik vannak.

Pont hét óraker kezdődött a gyalogság támadása. Egyik rajvonal a másik után öt percenként követte egymást. Ugyanakkor megindult az oroszok tüzelése is. Ágyúk, gépfegyverek, puskák szórták a halált a mieinkre. Meg-megújuló hurrázással vetették bele egyik zászlóalj a másik után.

Kétségbeesett sírással jött egyik katonánk vissza. Kabátjáról csöpögő vér jelezte útját. Nehezen lehetett lebontani róla a ruhát. A bal felsőkarját dum-dum golyó érte és teljesen szétroncsolta. Nemsokára jött a második, harmadik és a többi, tizen, százan. A borzalmak és kínok, szenvedések tragédiájának özöne pergett le abban a kis fedezékben és a fedezék körül, amelyről azt hittük, hogy a körülményekhez képest nyugodt tanyánk lesz. Egyikünk állandóan főzte a teát és a kávé, hogy valami meleget adhassunk a sebesülteknek.

Nem győztük kötözni és elszállítani őket.

örült ordítással rohant egy sebesült felénk és hasravágódott a tűzön. Az állkapcsa hiányzott. Lemeltük a tűzről, mire bekötöttük meghalt. A másiknak teljesen hiányzott a balkarja és vastag sugárban szökött testéből a vére.

Félig meztelenre vetköztetve kötöttünk egy sebesültet, akinek a jobb mellbimbója alatt ment be és a hátán tenyéryi nagy sebet szakított a dum-dum golyó. Belső szerve tisztán látható volt Mikor rátettük a kötést a hátán kiszakadó levegő valósággal lesodorta.

A vérrel ázott havat sárrá taposták a sebesültek a fedezék körül.

Egy főhadnagyot hoztak a sebesültvivők akit szívtá vá lőttek és porcokra volt törve keze-lába. Még volt élet benne és revolverét görcsösen szorította. Nem sokáig vívta haláltusáját.

— Doktor úr! Doktor úr! Varja vissza a kezem! A kezem, a kezem, — rohant ordítva egyik sebesült és balkezevel a jobb karját szorította a vállához. Nem lehetett rajta segíteni. Ott maradt a karja a fedezék mellett a többi elhalt testrészek között.

Egészen maradt hullák és hullá darabok között csetlettünk-botlottunk. Valósággal letiportak a sebesültek türelmetlenségükben és fájdalmukban. Eleinte még beírtuk a sebesültek nevét a könyvbe, de később már nem volt rá időnk, úgy hogy egy könnyebb sebesült vezette a névsort. A sebesültvivők egymásután sebesültek meg és nem volt, aki a sebesülteket hordja. Hiába nyöszörögtek, kiabáltak szanitész után.

— Disznóság! — dühöngött egy kapitány, amint oda ért — egy bitang szanitész sincs sehol.

— Megsebesültek, — vetette oda az orvos kötözés közben.

— Nyavalyát! — Elbújtak. Kösd be kérlek! — szólt az orvoshoz és a balkeze tenyerét nyújtotta feleje, amin egészen hevenyészett kötés volt.

Az orvos éppen egy töréssel volt elfoglalva.

— Kösse csak be a kapitány urat! — mondta és fejével intett nekem.

— Engem nem köthet be egy szanitész, — vágta oda sértődötten.

— Akkor várj, amíg készen leszek.

— Nem várok.

— Itt nincs kapitány és közember, itt csak sebesült van, — kiabálta magából kikelve az orvos.

Megmarkoltam a karját, lebontottam a kötést

— Önlövés, — mondtam.

— Micsoda? — kérdezte az orvos

— Önlövés a baltenyéren, a golyó átment.

— A kapitány úr várjon!

Ijedten nézett rám a kapitány. Másik sebesült kötéséhez fogtam, akinek a balkarja volt átlőve.

— Hogyan történt? — kérdezte az orvos.

— Szaladtam előre és a fegyverem elsült és bele lőttem a kezembe.

— Ezt nem hiszik ám el neked.

— Pedig így történt, — felelte nyugodtan

Az orvos elkészült és a kapitány került sorra. A kapitány mögött állt a pucerte szepegve. Attól félt, hogy elveszti a jó beosztást.

— Kapitány úr! Remélem tudod mi az, — mondta az orvos, mikor meglátta a lőtt sebet.

— Tudom. Kérlek, az úgy volt, hogy én revolverrel a kezemben rohantam előre, megbotlottam és leestem, közben a revolverem elsült.

Míg ezt magyarázta, az orvos bekötötte a kezét.

— Tessék az ezredorvos úrnál jelentkezni, kapitány úr!

Három nap és három éjjel állandóan támadtunk, de alig jutottunk néhány száz méternyit előre.

Már több mint hétszáz sebesültet kötöztünk be azon a kis helyen. Ezredünknek négy ilyen kötözőhelye volt, ötödik a faluban levő ezredkötözőhely. Ha azok egyenkint annyi sebesültet kötöztek be, úgy nem maradt az ezredünkből senki.

Új menetzászlóaljat kaptunk. Csupa fiatal és tapasztalatlan katonából áll. Köztük néhány időközben meggyógyult beteg és sebesült, akik már megjárták

egyszer a frontot. Útközben a sebesültekkel, betegekkel, fagyosakkal találkoztak.

Lehangoltan értek fel. Sötétedett. Készültek az állásokba. Idegesen kérdezősködtek a helyzet iránt. Idegességüket csak fokozta a vezetők megjelenése, akiknek az állásokba kellett az újonnan érkezetteket vezetni.

Az oroszok mindig fokozódó fegyvertűzet zúdítottak ránk. Észrevehették az új menetzászlóalj érkezését. Dum-dum golyókkal lövöldöztek, amik a fák ágaiba ütődve robbantak.

Pánik tört ki az újonnan érkezettek között és minden parancs nélkül lövöldözni kezdtek saját állásaink felé, majd pedig hátra. Ordítottak egymásnak.

— Hátul az ellenség!

— Tűzet szüntess!

— Ne lőjj! Ti marhák!

A nagy fegyvertűzben és zavarban senki sem hallotta és tudta, hogy mit kell tenni. Az állásokban lévők azt hitték, hogy a hátuk mögé került az ellenség és vad tüzelésbe fogtak.

Egymást lövöldözték — a saját katonáink. Fedezékünk mellett tehetetlenül állott az új zászlóaljparancsnok. Hiába ordította:

— Tűzet szüntess!

— Kapitány úr! Jajj!... Jönnek az oroszok! ... Jajj! ... Mit csináljak? ... Megőrülök! ... Kapitány úr!... Én nem akarok meghalni! ... Én nem bírom! ... Engedjete haza! ... Nem akarok háborút! ... Élni! Élni!... Jaj! — ordította magából kikelve egy fiatal katona.

Alig tudtuk megfékezni. Hárman fogtuk le, de alig bírtunk vele. Kitért rajta a frontláz. Dobálta ma-

gát, habzott a szája, villogott a szeme, ajkait véresre harapdálta.

— Menj a hatodik századhoz — adta ki a parancsot a kapitány — az ordonáncnak és mond ott meg, hogy tüzet szüntetni! Érted!

— Igenis.

Tétovázva nézett abba az irányba, merre mennie kellett volna.

— Mars! Rögtön lelőlek! — ordította a kapitány.

— Nem tudom, hol a század.

— Keresd meg te kutya! Mars!

A katona elment .

— Te menj az ötödik századhoz! Te pedig a hetedikhez! — Értitek?

— Igenis.

A nyolcadik század ordonánca szepegeve állt és várt.

A tüzelés nem szűnt, sőt fokozódott

Már jött vissza a hatodik század ordonánca.

— Megsebesültem. Jajj!

— Ott voltál?

— Nem, kapitány úr! Útközben megsebesültem.

— Disznó!

— Vállforgó átlőve, — diktálta az orvos

— Nyolcadik század!

— Parancs, kapitány úri

— Menj a hatodik századhoz!

— Igenis

Elment.

A tüzelés enyhült

Az egyik ordonánc visszajött:

— A parancsot végrehajtottam, jelentem alásan!

— Kapitány úrnak jelentem alásan, a parancsot végrehajtottam, — oktatta ki a kapitány. — Hogy jutottál oda?

— Hason csúszva. Az egyik embernek megmondtam és azt is, hogy adja tovább

— Bravó fiam!

A katonának jól esett a dicséret, talán arra is gondolt, hogy kitüntetést kap érte.

Teljesen elült a fegyvertűz. Kisült, hogy idegesség és félreértés szülte. A fák ágain robbant dum-dum golyók tévesztették meg a harcteret nem ismerő fiatal katonákat, akik azt hitték, hogy őket bekerítették és hátulról jövő támadást sejtettek. Az állásokban levők ugyanennek a tévedésnek estek áldozatul.

Másnap reggel magtaláltuk a halottakat és tehetlenségükben megfagyott sebesülteket, közöttük az ötödik század ordonáncát is, akik a félreértés áldozatai lettek.

Mi is pótlást kaptunk a faluban hagyott szanitészekből. akik egy cseppet sem örültek az új helynek.

— Mihelyst csendesebb lesz, — össze kell szedni és el kell temetni a hullákat, — adta ki a parancsba az orvos. — A pionéreket kell megkeresni, akik majd gödröt ásnak.

— Menj és keresd meg a pionérokat! — mondtam az egyik szanitésznek.

Az orvos egy szolgálati lapon kért pionérokat.

— A főhadnagy úr azt üzente, hogy most nem érnek rá, mert az állásokat kell rendbe hozni és spanyol-lovasokat kell készíteniük, — jött vissza a szanitész a pionérektől.

Lassan szállingózva esni kezdett a hó Mindinkább kövérebb pihék libegtek a nagy hidegben és rakódtak egymásra.

— Nem kell temetni, — vigasztalták egymást a szanitészek.

— Az Úristen nem tudja nézni és az ég pelyhével szórja be őket, — folytatta a másik.

Az akció nem sikerült. Nem tudtuk áttörni az ellenséges vonalat és Przemyslt felszabadítani.

A NEGYVENHÁROM

Önként jelentkezőket kerestek egy vállalkozáshoz, amit a saját felelősségére akart végrehajtani az egyik főhadnagy. Egy baka sem jelentkezett. Erre az egyik szakaszt, amely 43 emberből állott, egy este kézigránátkkal és több munícióval szerelték fel és útnak indították. Az volt a feladatuk, hogy egy veszedelmes magaslaton lévő, jól elhelyezkedett gépfegyverosztágot elfogjanak. Mély szakadék nagyon meredek oldalán kellett az oroszok háta mögé kerülniük és meglepetésszerűen rajtuk ütni. Papíron és térképen ki is dolgozták az egész akciót

Két nap múlva csak a főhadnagy és a káplár került vissza, a többi elesett és megfagyott. A káplár is súlyos fagyással, teljesen kiéhezve és lerongyoltan került vissza.

— Erre jól ráfizettünk, — mondta kötözés közben. — Csuda, hogy én is ott nem maradtam. A térkép szerint egy hídnak kellett azon a szakadékon átvezetni A hidat nem találtuk. Fától, fához ugrálva ereszkedtünk le a szakadékba és azután pedig egymást húzva kapaszkodtunk fel.

— Miért nem jöttetek vissza?

— Tudom is én? Egész éjszaka tartott a dolog. Mikor ránk virradt, kutyaszorítóban találtuk magunkat, ahonnan se előre, se hátra. Meg se mozdulhatunk, nehogy észre vegyenek. Hasoncsúszva próbáltunk nagyon lassan visszaereszkedni, azonban a fa-

ágak ropogása elárult volna. Hallottuk, de nem láttuk az oroszokat, ők azonban mégis észrevehettek és anélkül, hogy mi tudtuk volna, melyik irányból jön a golyó, egymás után lőtték fejen társainkat. Még voltunk vagy huszonkettőn és a szakaszvezető azt tanácsolta, hogy próbáljuk meg a menekülést. Vagy megfagyunk, vagy agyon lövöldöznek, ha itt maradunk. De csak a főhadnagy úrnak, meg nekem sikerült. A többi ott maradt. Menekülés közben úgy szedtek le bennünket, mint a verebeket

Míg ezeket elmondta, mohón ette a kenyeret és itta hozzá a feketekávé, ami állandóan főtt a segélyhelyen.

— Most csend van, — mondta az orvos, — elme-
gyünk megkeresni a másik segélyhelyünket.

Nekiindultunk hosszú botunkkal a hegynek éB azon átérve néhány métert csúsztunk. Hogy megrövidítsük utunkat, letértünk a kitaposott útról. Alig tettünk néhány lépést a nagy hóban, egy „vigyázz“ állásban álló katonát láttam egy fa mellett.

— Mozogj testvér, mert megfagysz! — kiáltottam rá.

Nem válaszolt. Közelebb megyek hozzá és hátulról megveregetem a vállát. Eldült. Meg volt fagyva.

— Doktor úr! Egy fagyott katona.

Az orvos odajött, megnézte.

Már néhány napja fagyott.

— Vegye el a legitimációját.

Olyan helyeken haladtunk át, ahol az oroszok állásai voltak és amelyekből kiszorították őket. Ezek az állások jobban ki voltak építve, mint a mieink. For-

mális lövészárkok, cikk-cakkosan, rendes törésekkel, néhol deszkával kifoltozva. Egymáson sok hullta kőkeményre fagyva és hóval belepve. Átugráltunk a hullákon és tanulmányoztuk az ilyen jól kiépített fedezékeket. ahonnan nagyobb biztonsággal lehetett az ellenfelet gyilkolni. Itt-ott hóval fedett spanyollosok szédülve heverték, néhol azonban teljesen megrongálatlanul. Már elhaladtunk egyik ilyen épségben maradt spanyollos mellett és úgy rémlett, hogy valami ki-látszik a hó alól. Elpiszkáltam botommal a havat: kézfej volt. Tovább túrtam, míg teljesen le nem piszkáltam a havat, mert a mi bajtársaink egyikét gyanítottam a hullában. Úgy akadt fenn a spanyollovason, mint a pókhálóban a légy, a fejéből vastag vércsafatok lógtak megfagyottan a spanyollos keresztfájára. Szuronya a hóna aljába volt fúródva, fegyvertusa eltörve hevert melllette. Rettenetes látvány volt.

Elvettem a legitimációját. Ismertem. írásait, leveleit kiszedtem a zsebeiből. Vastag imakönyve félig kifordult a blúza felső zsebéből.

— Doktor úr nem ismerte?

— Nem emlékszem rá.

— Jókedvű, eleven fiú volt, kár érte.

— Mindenkiért kár, — felelte az orvos.

Ez a megjegyzése meglepett, mert nagyon morózus és zárkózott embernek ismertem és azt gondoltam, hogy szívtelen ember. Lélekben közelebb került hozzám és restelkedve tettem magamnak szemrehányást, amiért rossz embernek tartottam.

— Doktor úr! Ne haragudjék, de eddig nem olyan embernek tartottam, amilyennek ezután fogom tartani

— Miért?

— Azt mondta az imént, hogy mindenkiért kár. Még sohasem láttam elérékenyülni, azt hittem, hogy fáradt, fásult lelkű ember.

— Nem vagyok fáradt, sem fásult. Gyűlölöm a háborút, érti?

— Én is.

— Azért merem ezt maga előtt kimondani.

— A legénység előtt nem mutathatjuk meg az igazi énünket, ha az nem háborús.

Beszélgelve mentünk tovább. Nagyon sok hulla akadt az utunkba, orosz is, a miénk is.

Már nem szedtük el az igazolványokat. Nem győztük volna.

Az őrmester, aki annak a századnak a manipulánsa volt, amelyikből olyan szomorú sorsra jutott az egyik szakasz, nálunk kereste a századparancsnokságot. Elkísértem. A fedezékben a századparancsnokhadnagy és a manipuláns között ez a beszélgetés folyt le.

— Azt a 42 embert ne egyszerre vegye ki az álmányból, hanem minden napra ossza fel úgy, hogy naponta hármat-négyet vegyen fogyatékbá!

— Igenis.

— Nem akarom, hogy baj legyen belőle, érti?

— Igenis. Kár volt az egész akciót megcsinálni. Főhadnagy úr is ráfizethetett volna

— Dühös voltam. A géppuskás főhadnagy a fedezékben ült velem, az emberei zsákmányoltak négy orosz gépfegyvert és vaskoronarendet kapott. Hát nem disznóság?

— Mit lehet termi?

— Mit lehet tenni? Majd én megmutatom, mit lehet tenni. Nem nyugszom, míg nem sikerül valami, amiről fent beszélni fognak.

— Még ott hagyja a fogát.

— Haza küldte a pénzt a bevásárlóval?

— Igen, de még nem jött vissza és még nincs nyugtám önnagyságától.

— Maga mennyit tartott meg?

— A felét.

— Az hol van?

— Hazaküldtem. Mikor lesz zsoldfizetés?

— Ha leváltak. A negyvenkét embert addigra fokozatosan el kell könyvelni.

— Tovább nem lehet a dolgot vinni.

— Persze! Ami marad, megint felesbe megy, érti?

— Igen.

Most új oldaláról láttam meg a katonai rendszer szörnyű képét. Ez a lopás és csalás sorozata mellett a hullafosztogatást, sőt még a hullák elsikkasztását is. Pénzt csináltak abból, hogy fölverték olyan katonák zsoldját is, akik már halottak voltak.

Német tiszték jöttek. Tudtuk, hogy az nem udvariassági látogatás, hanem valami nagyobb szabású akció előhíre. Már előre borzongva gondoltunk ennek a látogatásnak a jelentőségére. Megint rengeteg ember fog elpusztulni.

Német utászok jöttek, akik az utakat kiszélesítették, farönkökkel kirakták. Nagyon gyorsan folyt a munka. Utánuk ágyúkat vontak fel kötelekkel. Egy csomó ember nekifeszülten húzta a kötelet és ahányan csak hozzáfértek, tolták az ágyút. A mi ugató ágyúink is megszapordtak.

Az orvosnak megküldték a hadosztály-szanitész-állomás parancsnokságának sokszorosított parancsát, amelyben szigorúan meghagyják, hogy 38 fokos lázzal senkit sem szabad a frontról betegként elküldeni és a hádtápbba továbbítani. Ez annál lesújtóbb volt, mert az utóbbi napokban mind gyakrabban jelentkeztek hasmenéssel katonák, akiknek lázuk volt. De a fagyottak száma is folyton növekedett. Első és másodfokú fagyással már egy előbb kiadott parancs értelmében, csak frontkezelést kaphattak a katonák. Ez azt jelentette, hogy a faluban lévő ezredsegélyhelyen maradnak egy pár napig és azután visszakerülnek a lövészárokba. Igaz, hogy nem gyógyultan, de nem ez a fontos, hanem az, hogy a fegyvernek folytatása legyen.

Fiatalkatonát kísért a kötözőhelyre egy idősebb.

— No mi baj? — kérdezte az orvos.

— Főorvos úrnak jelentem aláslsan, nem bírunk vele.

— Hogy, hogy?

— Mindig rájön a roham, ordít, sír nevet, dühöng és a fedezék tetejéről kiabál az oroszok felé.

— Mérjék meg!

Lázmérőt dugtam a hóna alá.

— Mi bajod van öcsém? — kérdeztem és erősen a szemébe néztem. Üveges, meredt szemét rám emelte és zavartan, félénken, idegesen nézett rám.

— Semmi, — felelte alig halhatóan

— Fáj valamid?

— Nem.

Már nyugodtnak látszott. Néhány perc alatt teljesen visszanyerte nyugalmát és értelmesen felelgetett a hozzá intézett! kérdésekre.

— Nem fáj semmim, de félek, néha nagyon félek, — felelte.

Hirtelen megint zavarossá vált a tekintete, idegesen tépte a köpenye gombját.

— Ne félj! Itt nem hal meg mindenki, — vigasztaltam meggyőző szándék nélkül.

— Mutasd a nyelved! — szólt rá az orvos. — Lázad nincs, mehetsz vissza.

— Nem! Én nem akarok! Doktor úr, mentsen meg! — ordította magából kikelve. A földre vetette magát, görcsös sírásban tört ki. Hánykolódott, tépte a ruháját, haját, rugdalózott. Hárman alig bírtunk vele.

— Éljen a háború! ordítottad valamikor, te taknyos, — rivalt rá a kísérője és leszorította a földre.

Hirtelen felszegte a fejét és szinte állati hangon kiabálta.

— Én nem éljeneztem! Nem igaz! Én nem akarom idejönni.

— No nyugodj meg! Bátorság! Valami hősiességért még ki is tüntetnek, — veregette a vállát az orvos.

— Nem akarok hős lenni! Nem akarok hős lenni!

Kövér könnyeket sírt és összetett kezekkel könnyörgött.

— Menj szépen a helyedre és holnap eljössz -vizitre.

— Igenis

Lassan összeszedte magát és elvánszorgott. A zokogás csak úgy rázta.

VADÁSZAT HULLÁKRA

Bakancsot, ruhaneműt hoztak. Nem rendes katonai bakancsok voltak, hanem civil fűzőcipők, aminek nagy keletje volt. Azt gondolták, hogy azok jobbak lesznek a bakancsnál. Két nap múlva kiszült, hogy papírból voltak és teljesen leáztak a katonák lábáról. Visszakivánták a levetett bakancsokat, amiket a cipők átvételekor eldobáltak. De már híre-hamva sem volt, valamennyit eltűzelték a rajvonal kályhákban. Nagyon sok katonának megfagyott a lába.

Egyszerre elkezdtek nagy értéket jelenteni a hullák. Valóságos vadászat indult meg a hó alatt konzerválódó hullák után. Éjszaka, amikor csendesebb órák voltak, még a drótkadályok körül is hullákat kerestek. Nem törődtek azzal, hogy világítópatronok kilövésénél meglátja őket az ellenség, mely a frontvonal cikk-cakkos hajlásai mellett néhol alig 150 lépésnyire volt.

Némelyik bakának két jobblábra való bakancsa volt, vagy felemás, ha véletlenül ellőtt fél lábú hullára talált. A hullakeresés nem volt könnyű feladat, mert a folytonos hófúvások és néha napokig szakadatlanul tartó havazás teljesen eltemette a mi halottainkat, mint az ellenség soraiból elesett katonákat is.

Zsákdarabokból, elesettek ruháiból csavartak bocskorszerű bakancspótlást lábukra a bakák.

Többször magam is elmentem bakancsvadászatra, de nem találtam. Lemondtam arról, hogy jó bakancsom lesz.

Nagy hófúvás volt és a másik kötözőhelyre kellett mennem. Dühösen indultam útnak. A csontjaimban éreztem az éles, hideg szelet, A szemembe húztam a sapkám és majd hogy az orrommal nem túrtam a havat, annyira meggörnyedten feszültem a szélnek

— Gyere már ide! Segíts már komám! — ütötte meg a fülemet egy ismerős hang.

Körülnéztem, de nem láttam senkit

— Ide, ide!

Egy vastag fa mögött állt az ismerősöm.

— Mit csinálsz?

— Segíts már no!

Odamentem. Az egyik század ordonánca volt, egy hulla lábáról cibálta a csizmát. Egy fa mögé húztuk a hullát, hogy a fa a két lába közé kerüljön. Nekirugaszkodtunk. előbb az egyik csizmának, de mindig körbe fordult a hulla. Rájöttünk, hogy egyszerre kell húzni mind a két lábáról a csizmát. Nem ment. Újra meg újra nekirugaszkodtunk, már egészen belemelegedtünk, a csizma azonban meg sem mozdult. A társam dühösen káromkodott és a fejét vakarta.

— De hiszen neked úgyis kicsi volna ez a csizma, — próbáltam vigasztalni, legfőképp azonban arra szerettem volna rávenni, hogy mondjon le a jó csizmáról, mikor úgy sem lehet lehúzni.

Nem hitte és lefeküdt hányát a hóban, a lábát a hulla csizmájához mérte. Rongyokba bűgylőlt lába óriás volt a csizmához képest.

— Úgye, hogy kicsi?

— Dehogyan kicsi

Felült és körültapogatta a lábát és a csizmát, hogy tapintással mérje össze a két lábat

— Pont jó lesz, — állapította meg.

Újra nekifogtunk. Nem bírtuk lehúzni.

— Nem jöhet le, hiszen kőkeményre fagyott. A lábunk pedig hajtania kell, ha a csizmát le akarja vetni az ember.

— Ejj, ne beszélj!

— Én itt hagyok. Nem kínlódom tovább

— Akkor lefejem a bicskámmal.

Ott hagytam.

Még egyszer végig jártam azt az orosz fedezéket, amelyiket az orvossal együtt láttunk. Nagy szerencse ért Egy pár hatalmas szőrmamuszt találtam, aminek vastag bőrtalpa és bőrrel bevont feje volt. A poszton álló katonák húzták a lábukra felváltva éjszaka, hogy meg ne fagyjon a lábuk. Vagyont jelentő zsákmány volt ez, de ugyanolyan gondot okozott, mint örömet. Félttem, hogy elveszik tőlem. A vállamra dobtam és folytattam az utamat.

Már nem ott volt a kötözőhely és ezért nehezen találtam oda. Éppen lakomához érkeztem. A társamnak egy földijét büntetésből, egyedül küldték ki a harctérre, mert a jegyzővel összeveszett és alaposan helyben hagyta, amiért a felesége hadisegélyét nem akarta kifizetni. A jövevény jól megpakolva ért ki. Meghalni küldték büntetésből, de disznótorosán akart a halálba menni. Jóféle hazai körül ülve el is felejtettük a háborút. Nem nagyon kínáltattuk magunkat. Nagyokat szeltünk a kenyérből, szalonnából, kolbászból. Közben egyet-egyet nyeltünk a finom kisüstön főtt szilvóriumból.

— Van-e még otthon katonának való ember?

— Volna. De már nem éljeneznek ám. Sokan rínak. Nagy baj is lesz ám ebből, mert már igen lá-

zonganak, de csak úgy titokban. De folyton soroznak. Alig marad otthon valaki a tavaszi munkákra, hacsak addig vége nem lesz

- Nem lesz annak vége tán soha
- Egyszer csak vége lesz.
- Emberfia akkorára nem marad belőlünk
- Eszünk-e még?
- Elég volt.
- Akkor elteszem holnapra.

Összepakolta az elemózsia maradványait és a hátizsák fenekét még megsimogatta. Mi is boldogan néztünk a hátizsákra és arra gondoltunk, hogy bárcsak minden nap jönne egy-egy ilyen büntetésből kiküldött és jó hazaival megpakolt hullajelölt közénk.

Olyanféle érzés alakult ki bennünk, néhányunkban, akik még éltünk, hogy mi már megmaradunk magnak, talán azért, hogy elmondhassuk ma jd, milyen is volt a háború. Szinte természetesnek tartottuk, hogy csak az új jövevényeket eszi meg ez a nagy étvágyú és telhetetlen halál, amelyiknek még soha ilyen és ennyi felszolgáló pincérje nem volt, mint most.

Ha azután mégis a hóba harapott valamelyikünk, sokkal nagyobb megdöbbenést okozott, mintha új ember dsett el. Hiszen már alig voltunk „régiek“. Ezek közé számítottuk azokat is, akik bár később jöttek utánunk valamelyik menetzászlóaljjal, amelyiknek azonban a legnagyobb része már elpusztult. Ezekből összeverődött egy törzs, amelyiknek szintén meg volt a maga folytonos apadása és növekedése, — sajnos, az apadás nagyobb volt. Tudtuk, láttuk, mi történik és mégis valamennyiünk azt hitte, hogy ő marad meg. Valamennyiünknek külön-külön és egymástól teljesen

elütő módszere volt az életbenmaradáshoz. Külön filozófiája, amellyel az eddigi életsikerét magyarázta. Csudálatos ösztöne, amely kivezette a legnagyobb veszedelmekből is. Soha sem a véletlennek tulajdonította, hogy él, hanem ennek az ő külön módszerének, ösztönének, vagy filozófiájának.

Hazafelé menet megnéztem a hullát, amely odamenet úgy megizzasztott. A csizma már nem volt a lábán.

HALÁLHEGY

Nagy támadásra készültünk. Egy hegyet, amely veszedelmes fészke volt az oroszoknak, katonáink megfúrták és rengeteg robbanó anyagot halmoztak össze benne. A támadás úgy volt tervezve, hogy felrobbantják a hegyet és a zűrzavarban megrohamozzák a meglepett oroszokat. A támadás reggel hét órakor kezdődött. Előzőleg egy-egy kulacs rumot osztottak ki a katonáknak, hogy lelkesedés legyen bennük. Egész éjjel jöttek-mentek az ordonáncok és különböző alakulatok emberei. Reggel felé alábbhagyott ez a nagy sürgés-forgás. Mindenki tudta a szerepét.

Másodmagammal már hajnalban egy előretölt tüzérserégi megfigyelőben helyezkedtem el. Borzasztó hideg volt. Csodálkoztam, hogy társam, akinek nem volt olyan jó meleg mamusza, kibírja és még nem fagyott meg. Nem volt szabad cigarettázni és ez szörnyű tilalom volt. Egészen belébujtam a köpenyegembe, úgy gyújtottam rá és a füstöt a köpenyegeim ujjába fűjtam. Miért nem szabad itt cigarettázni, — vettem fel a kérdést. — Hiszen a kutya sem lát ide? A társam megmagyarázta, hogy a megfigyelőkben nem szabad cigarettázni. Nem hittem el., ostobaságnak tartottam. De fülsiketítő detonáció vágott ketté minden vitakozást.

Hirtelen sötét lett. Robbanást robbanás követte és dörgések a világ összeomlás morajlásába ol-

vadtak össze. Még fel sem ocsúdtunk, máris őrijítő ágyútűz zúdult az orosz állásokra.

Lassan világosodott és egészen új táj kezdett kibontakozni a szemünk előtt.

A hegy, melynek megvívásáért olyan sok katona pusztult el eddig, nem volt sehol. Mintha valami láthatatlan kéz egy suhintással leütötte volna.

Ez a robbanás legnagyobb teljesítménye volt itt a németeknek. Emberek tömege tartotta a hegyet meg szálva, egy pillanat alatt szétroncsolt hulla cafatokká váltak. A háborúnak mindenféle berendezkedési tárgyainak megsemmisült darabjai halomszámra hevertek. Fegyver, ágyú, gépfegyver, főzőedény, töltényláda, drótakadály, spanyol lovas, felszerelés, csattok, szíjzatok, cigaretta, kenyér, szalma, kulacs, ló és ember maradványai.

Aki életben maradt, őrijöngve menekült. Az oroszok hol hátra, hol előre futottak, összevissza, véresen, sebesülten. Ha felénk rohantak a gépfegyver kaszálta, ha hátra felé menekültek, az ágyútűz ölte őket halomra, Embertestekkel együtt fatörzsek kalimpáltak a levegőben és recsegve hulltak vissza. Nagy kődarabok repültek bűgva, süvítve.

Vágj: fél óráig tartott ez, amikor a hátunk mögül „hurrái ordítással rohantak elő rohamesapataink. Ellenállás nélkül jutottak a hegy lábához. Ott nem maradt életben senki. Egy-egy gránáttölcsérben, vagy fa tövében halálra rémülten lapult meg egy két orosz. Már fegyver nem volt náluk és felemelt kézzel várták a megváltást, amit a fogságbajutás jelentett,

— Hajde! Hajde! — terelték őket hátra.

A mieink még mindig rohamoztak. Egyre hangzott a „hurrá“. A első hullámvonal nagyon hangos

volt, valami győzelmi érzés elektrizálta őket, ami az elfogyasztott rumból párolgott.

De aztán egy zászlós ráordított a raj vonalra:

— Feküdj! — Hason csúszva előre!

Szemben egy orosz rajvonal látszott. Emberei mind hasralapulva feküdtek a földön és várták, hogy támadunk. Ez nagyon meglepő volt, mert hisz az oroszok vagy levegőbe repültek, vagy elpusztultak az irtózatós ágyú és fegyver-tűzben. Hogy jut ezeknek eszébe, hogy ellenálljanak?

Lassan vonaglott előre a rajvonal az oroszok felé. Katonáink a fejüket is a földbe szerették volna dugni. Lihegve kúsztak közelebb és közelebb. Aztán hirtelen felugráltak.

— Hurrá! Hurrá!

Szuronyt szegezve rohantak előre. De hirtelen megtorpant az egész rajvonal. Amit megrohmoztak: halottak rajvonala volt. Orosz katonák hullái feküdtek sorba rakva. Az eltemetésükre készültek, mikor a robbanás történt) és ijedtükben ott hagyták őket a hosszú árok szélén.

ORDONÁNC HAZAMEGY

Nem ástunk fedezéket a kötözőhely számára, hanem az egyik rozoga házat javítottuk ki a többi házak törmelékeiből. Tetőt az ágyúk vágta fákból rakunk rá, arra fenyőgalyakat tettünk jó vastagon. Jó helynek látszott, csak attól kellett félni, hogy a tető súlya alatt az oldalai szétdőlnek. Ezen úgy segítettünk, hogy a négy sarkát megtámasztottuk. A deszkafalak nem nyújtottak elég védelmet a hideg ellen, de a bent rakott szabad tűz mellett nem lehetett megfagyani. Ez pedig már valami volt abban a rettenetes hidegben, amely éjszakánként már szinte elviselhetlenné vált. Biztonságban érezhettük magunkat, mert jobbról, báliról és elől a mieink voltak. Az ide-oda röpködő puskagolyókat nem vettük komolyan — mindaddig, amíg valamelyikünkben meg nem akadt. A ház mellett egy kis patak csobogott és ez valami regényes hangulatot hozott ebbe a mi komor és szomorú életünkbe. Kristálytisza jégvártyák csipkésen szegélyezték a patakot, amelynek vize fűgén és fáradhatatlanul sietett, miközben édesen csacsogott, muzsikált.

A tűzön két nagy tábori fazékban kávé és tea főtt. Felváltva tápláltuk a tüzet és hordtuk a házak megmaradt gerendáit.

Beszélgettünk.

Miről?

Otthonról, a békéről, arról, hogy mi lesz, ha vége lesz a háborúnak. Kedves otthoni hangulat ülte meg azt a rozoga házat.

— Látod pajtás, ez a két kis cserebogár vár engem mindennap, — mondja az egyik pajtásunk és egy verejtékben ázott, foltos, foszlott szélű fényképet tartott a tűzhöz, hogy lássuk.

Két kis leány. Göndörfürtü baba. Egyik az anyja ölében, a másik hozzá bújva. A nagyobb szája körül kedvesen pajkos mosoly játszott, a kisebbik komolyan, mélyen nézett a semmiségbe. Ügy nézett, mint amikor semmit sem lát az ember. A magaméra gondoltam. Visszaadtam a képet, mert éreztem, hogy el-sírom magam.

— Pont ilyenek az én rajkóim is. Vájjon mit csinálnak?

— Mit? Azt, amit az enyémeim. Azt írja a feleségem, hogy mindig az állomásra akarnak menni, mert „apuka jön“.

Könny gurult végig szőrös arcán.

— Vájjon mit csinálnának, ha holnap betoppannál?

A kötözőhely ordonánca volt, aki a batailon komandóval tartotta fenn az összeköttetést. Abba kellett hagyni az édes és fájó emlékezést, mert hívta a szolgálat. Eltette a fényképet

— No én megyek.

Aludni mentünk. A ház falát mind sűrűbben csapkodták a fegyvergolyók. Néha a deszka nyílásai között mérgesen süvített át a fejünk fölött. Kezdünk rosszul érezni magunkat. Már a tűzbe is bele csapott.

— Vigyázz a tűzre! — mondta az orvos az inspekciósnek.

— A fejedre is! — toldotta meg az orvos pucérje.

Mélyen a takaró alá húzta a fejét.

Ritkábban süvített végig a szállásunkon a fegyvergolyó, ami alvásra bátorította a fáradt baka társaságot.

— Jaj! Segítsetek! Megsebesültem — toltá be magát puskájára támaszkodva az ordonánc.

— Csendesen! Alszanak, — csitította az inspekciós és a tűz mellé segítette

— Mi az?

— Megsebesültem.

— Hol?

— A lábamon.

— Bekötöm.

Irigylésre méltó szép seb volt a bal alsó lábszárán. Rendes be- és kilövés, ami bakák taksája szerint megért testvérek között ezer koronát.

— Szerencséd, hogy nem dum-dum volt. így legalább elintézted a háborút. Most meglátod azokat, akiket eddig csak fényképről láttál.

— Legjobb volna, ha még most a sötétben elindulnál, hogy reggelre hátra éj!

— Megyek is mindjárt, csak rágyújtok. Adj még egy kis feketét.

— Adok pajtás, akár egy kondérral is, ha elviszel egy levelet. Már meg van írva a tyúkomnak, — töltötte a feketét az inspekciós.

— Elviszem hát.

A deszkák között megint golyók röpködtek be.

Csendesen beszélgettek. Otthonról beszélgettek.

— Jajj! — buggyant ki az ordonáncból, s arccal a tűzre esett.

— Mi az? — felugrottam, hogy segítsek.

A halántékából vér szivárgott. Meghalt.

ÜZEMKÉPESSÉG

Leváltottak bennünket. Mások jöttek a helyünkre.

— Milyen idő van lent?

— Már tavaszodik.

Örömmel mentünk a faluba és már előre kéjlegtünk a jó mosdóvízben. Hetek óta nem mosakodtunk. A pizok vagy a tetvek kínoztak-e bennünket jobban, nem tudom. Ahogy útközben a vízre, tisztálkodásra gondoltam, sokkal jobban viszkedett a testem, mint a fedezékben. Ott az izgalom, a folytonos rettegés annyira lefoglalta minden gondolatát az embernek, hogy nem is érezte a víz és a tisztálkodás hiányát úgy.

Virradt, mikor a hegyről leértünk. Akkor láttuk csak, hogy milyen nagy változások történtek feljövételünk óta. Széles utakat vágtak, farönkkel kirakták. Valóságos uccákat építettek, amelyek az állásokba vezettek szerte ágazva. Jelzőtáblákkal voltak az utak megjelölve, hogy melyik lágerbe lehet rajtuk jutni. A lágerek városok neveiről voltak elkeresztelve. S így tudtam meg, hogy mi „Abbáziából” jövünk. Rendes korlátokkal ellátott hidak voltak az árkok, patakok és mélyebb szakadékok fölött. Olyan volt a hegy oldala, mint egy szépen kiépített park. Csak a pihenő padok hiányoztak, amin a szerelmes párok megpihenhettek volna, ha ilyenek akadtak volna. Ámbár csak vonagló betegek és kilyukasztott testű sebesültek pihenhettek volna meg az ilyen padokon. Azonban itt

senki sem gondolhatott az emberi kényelemre. Az útiak nem ilyesmiért épültek ki ilyen gyors tempóban, hanem hogy gyorsan és minden fennakadás nélkül szolgálhassák ki az állásokban lévő ágyúkat és fegyvereket. Hogy az ember nem sokat számított, az kitűnt abból is, hogy az egyes századok erősségét nem az emberek, de a fegyverek száma szerint tartották nyilván. Az ember csak a fegyverek mögé helyezett üzemerő volt, amely működésben tartotta a háború gépeit, mint a tüzelőanyag a gőzkazánt. A legolcsóbb „anyag“ volt, aminek az előállítása az államnak nem került semmibe, míg a fegyverek, ágyúk és egyéb az ember által kiszolgált gépek előállítása, gyártása milliárdokat emésztett fel. Fegyver és mundurvizit elmaradhatatlan volt, ezekre vigyáztak, hogy a katonák rendbentartsák és tisztogassák. Nagy kár lett volna, ha elrontanák őket. A katonákat azonban megehették a tetvek, sebesre marhatta őket a pizsok. Nem emlékszem olyan vizitre, amelynél a bakák üzemképességét vizsgálták volna. A patron pontosan beillett a fegyverbe, de ki törődött avval, hogy jó-e a bakancs a katona lábára?

A falu meg volt tömve különböző fegyvernemekhez tartozó katonával. Ügy nyüzsögtek az emberek egymás hegyén-hátán, mint a háború kezdetén a kaszárnyákban. Honnan jön az a rengeteg ember? Hiszen mire ezeket is megzabálja a háború, évek telnek el?

Jobb lett volna fönt maradni az állásban, legalább ezek a gondolatok nem kínoztak volna. A fizikai szenvedést, a pizskot, tetvet, vért, haláltusát, halált könnyebben lehet elviselni, mint ezeket a lelki gyötrődéseket, mint a kízó gondolatokat.

A ház, amit felmenetelünk előtt még én néztem ki segélyhelynek, egészen megváltozott. Mintha tisztább lett volna. Talán nem is volt, csak a mi odúnkhoz szokott szemünkben tűnt annak.

— Ezredorvos úrnak alázatosan jelentem, megjöttünk, — jelentkeztem.

— Hála istennek, csak hogy nem történt semmi bajuk, — fogadott. — Pihenjék ki magukat és tisztálkodjanak meg, hogy valami emberi ábrázatuk legyen. Nagyon sok a vérhasas és maga fogja megleletelni őket. Meg kell nézni a székletüket és akiknek véresgennyes a széklete, elküldjük. Akiknek egyelőre csak közönséges hasmenésük van, azokat figyelni fogjuk egy pár napig. Minden reggel jelentést tesz nekem.

Csakúgyan tavaszodott. Sütött a nap és érezni lehetett a melegét. A ház tövében előbújtak a föld vékony zöld sortéi, amikkel a lágy szellő játszadozott. Új élet fakadt a földből.

Otthon molst indult meg a tavaszi munka. Életes illatot áraszt, lehel az anyaföld, amelynek a hátán itt vékony földrácokat húznak az emberek és ezekből küldik egymás felé a halált. Elnéztem egy fűszálat, hogyan hajlongott, bókolt a nap sugarának, ez meg egyre simogatta

A patakban kövekből gátat raktam és megfürödtem. A társaim körül álltak és csípős megjegyzéseket tettek. Ezeknek a lényege az volt, hogy nem tartanak épeszűnek.

— Olyan nyavalyát kaphat, hogy egész életén át koldus lesz, — mondta egyik a másinak.

— Ki is látott ilyen hidegben fürödni, — kiáltotta felém a másik.

— Megbolondultál? — a harmadik.

Nem hallgattam rájuk. Valósággal kéjelegtem a vízben. Soha sem éreztem ilyen nagyszerűnek a fürdést. Nem tudtam avval törődni, hogy talán lu.lálra fázom.

A tiszta ruhában, megtisztálkodva, úgy éreztem magam, mintha kicseréltek volna. Mégis tele voltam rémülettel, ha arra gondoltam, hogy éjszakai vackomon milyen örömmel és hurrázással fognak ellepni a tetvek. Mint egy újonnan eléjük terülő birodalmat, diadalérzéssel fognak birtokba venni és megszállni.

RAMA

Reggelre megteltek a pajták sebesültekkel, betegekkel. Most aztán megkezdődött a világháború leg-groteszkebb fejezete. A mulatságqsság úgy váltakozik benne a nyers drámával, mint a legmegrendítőbb színházi játékban.

— Akinek hasmenése van álljon ide! — rendelkezem.

Vagy tizenhatan csoportosultak körülöttem. Csupa elcsigázott és sápadt baka. Kezük állandóan a hasuk táján volt. Folyton fogták meglazított nadrágszíjukat. Némelyik már alig állt a lábán. Kétségbeesetten néztek rám és várták, hogy mi történik

— Gyertek utánam!

A ház mögé vezettem őket. Ott maguktól rajvonalba fejlődve várták a további parancsot.

— Le a nadrággal, kuporodjatok le és erőlköd-jetek!

Mikor ez megtörtént és pedig látható eredmennyel, elküldtem a többit és csak az egyiket tartottam ott.

— Te maradj itt! A többi meg menjen be, várjon — mondtam. A többi bement, most megkérdeztem ezt az egyet¹:

— Te mért cseréltél helyet a melletted levővel?

— Nem cseréltem.

— De hiszen láttam.

— Nem cseréltem.

— A tied nem volt véres és gennyes, mi?

— De igen.

— No mutast a gatyádat!

— Gatyám ...

— Nincsen?

— Nincsen. Nézd pajtás, — mondta akkor ez az ember, — én nagyon beteg vagyok, szeretnék hazamenni.

— No jó! Ha szótál volna, úgyis segitettem volna.

— Segíts komám!

— Eredj be.

Aggódva lesték sorsukat szegények. Előbb a sebesültek voltak soron. Mikor ezekkel végeztek, a betegekre került a sor.

— No mi van? — kérdezte az ezredorvos.

— Ezredorvos úrnak jelentem alássan, ennek a tizenhatnak vérhasa van.

— Mehetnek.

Mind a tizenhattan kórházba mentek.

— Köszönöm, — súgta elmenőben, aki csalt.

A vizit egészen kaszányaszerűen ment végbe. A fagyos lábakat bekenték, a sebesülteket bekötötték, tetanus-oltást kaptak, a betegeket a pajtába helyezték el és csak az esetben továbbították a hadtápbba, ha lázuk 39 fokos, vagy azon túl volt. Az ezredorvos, ha el is küldött valakit alacsonyabb lázzal, másnap visszaküldték a szanitészanáltól. Ezért haragudott az ezredorvos az ottani kollégáira és nem egyszer nevezte őket „marhákénak. Ez azonban nem segített.

Az ezredorvoson kívül még egy főorvos volt állandóan az ezredsegélyhelyen, akik ötnaponként cseréltek helyet az állásokban levő zászlóalj segélyhelyen levő orvosokkal. Az egyik főorvos borzalmasan renyhe és piszkos ember volt, aki annyira ellustult, hogy

meg sem mosakodott sem reggel, sem a vizit végeztével. Pedig vizünk volt bőven. Ez az orvos lelkiismeretlen rossz ember volt, aki a panaszkodó betegeket ki-nevette, kicsúfolta.

Ha az ezredorvos nem volt otthon és ő tartotta a vizitet, valóságos színházat csinált.

— No mi bajod van? — kérdezte az előtte álló katonától nyafogó hangon, gúnyolódva

— Fáj a mellem, fejem

— A hajad nem fáj?

— Nem.

— Mert, ha a hajad fájna, elküldenélek a spítáiba, de . így itt fogsz megdögölni te gyáva kutya. Mér-jék meg!

Lázmérőt dugtunk a hóna alá

— Hát neked? — kérdezte a másiktól.

— A hideg ráz és már olyan gyenge vagyok, hogy alig bírok a lábamon állni

— Mutasd a pulzusodat!

Megfogta a pulzusát és elkezdte rázni.

— De hiszen téged nem a hideg ráz, hanem a fő-orvos úr. — Van-e feleséged?

— Van

— Szép?

— Igen

— Ügy, hát utána tör a nyavalya. Nincs neked semmi bajod, csak a feleséged mellett szeretnél he-verni. Mi?

— No nyisd ki a pofád, mert olyan pofont kapsz te paraszt, hogy a szemed einzalabfallenba megy ki abból a buta fejedből.

— Nagyon beteg vagyok, főorvos úr.

— Igen, alig állsz a lábodon. Mi?

— Gyöngye vagyok.

— Gyöngye viola. Ne állj csak oda a sarokba, amíg nem hívlak.

A katona a sarokba vánszorgott. Egy másik állt oda.

— Hasmenésem van, valóságos víz megy tőlem.

— Igen, most folyik ki a fejedből a víz. — Es neked? — egy másikhoz fordult.

— Nagyon rosszul érzem magam, főorvos úr kérem alássan.

— Mi fáj?

— Mindenem. Amúgy is gyenge ember vagyok. Én hét hónapra születtem.

— Milyen pontosan tudod te ezt.

— Az édesanyám mondta.

— Úgy, az anyád mondta?

— Igenis.

— No jó, most nincs semmi bajod és ha vége lesz a háborúnak, majd visszamégy még két hónapra az anyádba.

— Gyerünk tovább! — Hát neked mi bajod?

— Főorvos úr kérem, nagyon fáj a fejem.

— Nyújtsd ki a nyelved! Jobban! Még jobban. No jó van. Máskor ne egyél annyit és főleg ne igyál olyan sok rumot. Mars!

— Főorvos úr kérem már három nap óta egyáltalában nem eszem és rumot nem is láttam, én egyébként antialkoholista vagyok.

— Nézd csak milyen intelligens ez a rongyos. Antialkoholista vagy drágám?

— Igenis.

— Hozzon csak rumot — szólt az egyik szanitéznek. Van kanalad, mi? Majd most beveszel egy kanál rumot és egészséges leszel.

— Köszönöm, főorvos úr.

— Tovább!

A sarokba állított baka összeseit. Oda ugrottunk, fölemeltük és a fal mellett lévő padra fektettük. Eszméletlenül feküdt és a melle úgy zilált, mint egy fűjtató. Arca vérpiros volt.

— No mi az? — jött oda a főorvos úr.

— Az, akit a főorvos úr a sarokba állított, összeseit, — jelentettem.

Míg ezt felélesztettük, behozták a rumot, azonban, akinek rendelve lett, eltűnt. A vizitre jelentkezők egyrésze is megszökött.

HALÁLRA ÍTÉLVE

A később jövő sebesülteket és betegeket eldugtuk a pajtákba és csűrökbe és azt mondtuk nekik, hogy csak akkor jelentkezzenek, ha az ezredorvos, vagy egy másik főorvos tartja a vizitet.

Estefelé egy fejlődéses sebesültet hoztak. A főorvos megnézte.

— Tegyük a fejesek közé, reggelre úgy is vége lesz, — parancsolta.

A fejlődésesek vagy négyen, egy külön pajtában voltak és ott vívták haláltusájukat. Bármennyire megszoktuk is azt a kint, amit ezek átszenvednek, még sem tudtuk nézni halálvívódásukat. Némelyik két napig is vergődött, de segíteni nem lehetett rajtuk. Az újonnan érkezett fejlődéses már beszélni nem tudott, de tiltakozva gesztikulált. Nem értettük mit akar. Végre nagy kinnal kivette a noteszét és ceruzával írt rá valamit. Ez állt a papíron:

„Vigyetek el innen, én nem halok meg!”

— Milyen lövésed van? — ordítottam a fülébe, mert az egész feje be volt bűgyolálva

Megint írt:

„Az arcom van átlőve.”

Egy házba vittük, ahol a könnyebb sebesültek és megfigyelés alatt levő betegek voltak.

— Minek hoztok ide ilyen súlyos sebesültet? Vigyétek máshová! — tiltakoztak.

Nagy összevisszaság támadt, még a kártyázást is abba hagyták egy pillanatra. A fejlődéses egyre csak „nem“-et integetett. Leültettem és pólyát hoztam. Lebontottam róla a kötést. Az arca át volt löve és a nyelve is megsérült. A szája tele volt alvadt vérrrel és a folyton szivárgó vértől biztosan megfulladt volna. A feje már akkorára dagadt, mint egy jókora dinnye.

Hippermangános meleg vizet és gézt vettem magamhoz. A gézt a kisujjamra csavartam és belemártottam a hippermangános vízbe. Azután óvatosan benyúltam a szájába és kikotortam belőle az alvadt vért. A vízből azután töltöttem a szájába is, hogy felázzon a még bennmaradt vér.

— Itt hagyom a vizet és öblögess vele tovább — mondtam.

A sebesült szorgalmasan öblögetett. Egyszer csak egy nagy köhögési roham jött rá és egy csomó alvadt vért köpött ki. Attól kezdve könnyebben lélegzett.

Az ezredorvos visszajött. A főorvos embertelensége rettenetesen felháborított és elhatároztam hogy' panaszt emelek ellene az ezredorvosnál.

— No mi újság volt tegnap? — kérdezte az ezredorvos.

Elmondtam mindent, ahogy történt. Hogy akarta a főorvos a halálraítéltek közé sorozta a sebesültet, aki ott biztosan megfulladt volna. — A főorvost másnap kiküldték az állásba. Ez volt az első megnyugtató igazságos intézkedés, amit tapasztaltam. Kezdtém hinni az emberek emberiségében. Igaz, hogy ez csak olyan fehér holló féle volt és jelentéktelen, ami nem sokat változtatott azon az egekig nyúló embertelenségen, amit maga a háborít jelentett.

SZIMULÁNS

Inspekciós voltam éjszakára, ami abból állott hogy éjfélig ébren kellett maradnom és ha sebesültet hoztak, bekötözni. Olvastam. Már régen készültem rá. azonban sbha sem volt időm és meg is feledkeztem arról, hogy hónapok óta hordtam a torniszteremben azt a könyvet, amit egy széplőtt municións szekér romjai alatt találtam. Mert már régen nem volt módomban olvasni, valósággal faltam a betűket és mikor felváltásomra került a sor, nem költöttem fel társamat, hanem továbbra is szolgálatban maradtam.

Lassan, bártortalanéi jött be egy tisztiszolga, azt gondolta, hogy orvos vagyok.

— Főorvos úrnak alássan jelentem a főhadnagy úr nagyon rosszúl van. Tessék átjönni hozzá, mert azt hajtogatja, hogy meghal.

Láttam, hogy annak a főhadnagynak a pucérje, aki úgy gorombáskodott velem, mikor segélyhelynek foglaltam le azt a házat. De a pucér is megismert.

Küldjél pajtás egy orvost, mert a belem kiszekálja. Olyan hasmenése van, hogy csakúgy ömlik belőle. De nekem is ám, már alig bírok mozogni.

— Hasipenése van?

— Az.

— Neked is?

— Nekem is.

Lázmérőt vettem magamhoz és átmentem a főhadnagy szállására.

Nagy örömmel fogadott és hosszú lére eresztett bőbeszédűséggel elmondta, hogy már napok óta szenved, de nem akart lejönni az állásból, mert ott most mindenkire nagy »szükség van és ő olyan nagyon szereti a századát, hogy nem akart megválni tőle.

— Inkább ott pusztulok el az én fiaimmal, de nem hagyom őket. Verstanden?

— Van láza főhadnagy úr? — kérdeztem.

— Mi az, hogy van-e? Negyven fokos lázam van. Verstanden? Negyven fokos! És hascsikarás. Mi az, hogy hascsikarás? Hasgörcs. Még annál is több. Verstanden?

— Majd megnézem, — és kivettem a zsebemből a lázmérőt.

— Nem hiszed el? — ripakodott rám és dühös pillantásokat szórt felém.

— De igen főhadnagy úr. De hátha nagyobb láza van és akkor nem lehet várni reggelig. Rögtön továbbítani kell...

— Persze, persze ...

így, és ilyen rábeszélésre és annak a reményében, hogy azonnal továbbítani fogják, bele ment abba, hogy megmérjem.

— Én ismerem magát, — mondta és cigarettával kínált meg.

- Lehet, — főhadnagy úr.

— Persze, hogy ismerem, nagyon jól ismerem. — bizalmaskodott és leereszkedett.

Kivettem a hőmérőt.

— 37:5, főhadnagy úr.

— Ein dreck, — pattant föl.

— Igen, 37:5.

— Ez a cső nem jó. — Mérj meg még egyszer!

— Most már tegezett

Újra a hóna alá dugtam a lázmérőt. Idegesen szívta a cigarettát Már nem beszélgetett velem. A pucérje már kétszer kint volt azóta. A pislogó gyertya fényénél a pucér oly sápadt volt, mint egy hulla. A főhadnagy kivette a hőmérőt, megnézte és visszadugta a hóna alá.

— Ez a hőmérő rossz, — mondta dühösen.

Megint csak annyit mutatott, mint előbb.

— Megnézem a széketét főhadnagy úr.

Kimentünk a ház mögé. Gyertyával kereste, hogy megmutassa.

— No látod! — és mutatta.

— Ez közönséges hasmenés, főhadnagy úr.

— No hát nézd meg ezt! — leoldotta a nadrágját -- Most nézd! — ugrott fel.

A pucér rávilágított a gyertyával.

— Látom, hasmenés főhadnagy úr.

— Hasmenés? — Du verstehst einen dreck. Du Ocks, du.

Tisztelegtem és indulni készültem.

— Nézd meg már az enyémet is! — kért a pucér.

— Ez véres, gennyes. Reggel gyere vizitre!

— Mi? — mondta a főhadnagy.

— Főhadnagy úr a pucérnek vérhasa van.

— Ja vérhas. Einen smarn.

— Tessék megnézni! Ilyen a vérhas.

Már meghajolt, hogy oda nézzen, de hirtelen elkezdett ordítani.

— En fogok egy ilyen parasztnak az izéje nézni?
Elende Hunde.

Ott hagytam.

Egy óra múlva megint jött a pucér.

— Csináljatok valamit a gazdámmal, mert nem bírom már.

— Menj vissza és mond meg, hogy szólok az ezredorvos úrnak.

Nem szóltam. Még azon éjjel háromszor küldte a pucérját.

A könyvet kiolvastam. Felköltöttem a sorost és megmondtam neki, hogy ne merje fekelteni az ezredorvost, ha a főhadnagy hivatná.

Reggel mielőtt a vizit megkezdődött volna, mindenről jelentést tettem az ezredorvosnak.

— Rendben van! — mondta az ezredorvos. mikor a főhadnagy esetét elmondtam.

Alig, hogy megkezdődött a vizit, pucérja vállára támaszkodva és nagyokat nyögve, jött be a főhadnagy. A bakák utat nyitottak neki. Mikor az ezredorvos elé ért, majdnem elájult.

Valami síró hangon panaszkolta, hogy az éjszaka majd meghalt és olyan beteg, hogy soha meg nem gyógyul.

— Mérje csak meg! — mondta az ezredorvos.

Hóna alá dugtam a hőmérőt. A főhadnagynak nem volt láza

— Nincs lázad, — mondta neki az ezredorvos.

A főhadnagyot ez a megállapítás úgy érte, mint egy telitalálat. Megsemmisülten nézett maga elé. Hirtelen előrántotta a kezében szorongatott papírt és óvatosan kezdte szét hajtogatni.

— Herr Regimentsarzt bitté gehorsamst. schau meinen Stuhl an

Az ezredorvos átvette a papírt. Az ablakhoz ment. Oda álltam melléje és súgva mondtam neki:

— Ez a pucéré.

— Honnan tudja?

— Azt is megnéztem

A főhadnagy két nap múlva visszament az állásba. Mindinkább jobban terjedt az ezredben a vérhas. Az ezredorvos jelentést tett az ezrednek, s az ezred felváltását kérte. Nem váltottak fel bennünket, hanem egy új zászlóaljat kaptunk.

Megint ki kellett mennem az állásba és azzal a főorvossal voltam együtt, aki olyan embertelenül kezelte a bakákat. Egész nap a fedezékben hevert. Ha sebesültet hoztak meg sem nézte, hanem be kellett mondani, hogy milyen sebe van. De ha aludt, még azt sem volt szabad bementeni, nehogy felébredjen.

— No mi bajod van? — kérdezte egyszer a latrináról visszajöve! a beteget jelentő bakától.

— Beteg vagyok főorvos úr.

— Mutasd a nyelvét!

A baka kinyújtotta a nyelvét.

— Adjon neki aspirini

— Nincsen már nálam. A főorvos úr táskájában van. Meg kell tölteni a dobozokat

— Akkor adjon neki egy morfint.

— Az sincs.

— Hát akkor salicilt.

— Nincs

— Hát adjon neki valamit, mert feneken rúgom.

Nappal még csak kiment a szükségét végezni a fedezéktől húszlépésnyire levő latrinához, de éjszaka üres konzervás dobozokba végezte el bent a fedezékben és a pucérjének kellett kidobni, vagy kivinni. Ezért aztán mi másik fedezéket építettünk magunknak. Nem bírtuk azt a büzt, amit ez az ember árasztott.

A segélyhelyet közelebb vittük a fronthoz. A főorvos és pucérje egy elhagyott fedezékben helyezkedtek el, amelyet csak fáradtságos munkával tudtunk lakhatóvá csinálni. Azután magunknak külön fedezéket csináltunk, mert nem akartunk vele együtt lakni. Már elkészültünk az új lakásunkkal és két táborikályhát raktunk bele, hogy kiszárítsuk. Nagy faágból faragott kampókkal szaggattuk le a fák elhalt, száraz ágait, hogy legyen mivel fűteni éjszaka.

Nagy robbanás rázta meg az erdőt. A fedezékünk irányából jött arra felé. Nyalábra kaptuk a már összegyűjtött száraz facsomót és visszamentünk.

Az új fedezék helyén hatalmas gránátölcser tángott. A másik fedezékben halálra ijedten feküdt a főorvos és pucérje.

Újra kezdhettük. A gránátölcserért kiigazítottuk, mélyebbre ástuk. Ásásközben megtaláltuk a löveg zünderjét. A mi ágyúnk golyója volt.

— Eredj a batalionkommandóra és mond meg, hogy a saját csapatunkra küldik a csomagjaikat, — szoltam a társamnak, aki szívesebben csavargóit, mint fedezéket ásott.

KONZERV

Este konzervát osztottak ki a legénységnek. De hús helyett: — hamu és homok volt benne. Ez végtelenül elkésérítette a bakákat. Konzervával akarják a vérhas rohamos terjedését meggátolni, mert az volt az illetékesek felfogása, hogy a vérhast a hideg ételek idézik elő. Már hetek óta szörnyű volt a legénység élelmezése. A menázsit a faluban főzték meg, a főtt húst adagokra vágva zsákba rakták, a levejst tábori kondérokba töltötték és lóhátára rakva küldték fel az állásokba. Mire felértek vele, a hús kőkeményre fagyott, a leves hideg, ehetetlen, vasízii volt, ami még nem lett volna nagy baj, ha meglehetősen volna melegíteni. A tábori kályhákon való melegítés sokáig tartott, amit a katonák éhes gyomorral megvárni nem tudtak. A húst a markukba szorongatva melegítették és a felengedett részeket bicskával faragták le, úgy ették. A feketekávé nem megfőzve, hanem konzervkockákban osztották ki, amit a bakák nyersen ettek meg. A nyers kávéhoz szalonnát ettek, ha azt is kaptak, mert az a hír volt elterjedve, hogy ettől vérhast lehet kapni, ami kórházba menést jelent. Erről csak suttogva beszéllek, nehogy a tisztek meghallják. A rum volt az egyetlen várvavárt élelem, de ezt csak akkor adták nagyobb porciókban, ha valami akció volt előkészületben, vagy ha napközben egy-egy századból többen elestek vagy megbetegedtek, jutott több rum egy emberre.

A tiszték nem akarták elhinni, hogy a konzervdobozokban hamu és homok volt. Azzal vádolták a bakákat, hogy miután megették belőle a húst, ők töltötték meg hamuval és homokkal.

Az a gondolat, hogy talán a zsákmányolt ellenes konzervtelep tartalmát osztották ki, föl sem merülhetett. A dobozokon a mi jelzéseink voltak. A bakák turpisságáról sem lehetett szó, mert a konzervek gyári forrasztással voltak légmentesen elzárva és ezt senki katonája utánozni nem tudta volna.

A katonák a legnagyobb sóvárgással várták a konzerveket, míg most dühvel és káromkodással verték földhöz a dobozokat

Aznap csak komiszkenyeret ehttek.

RETTENETES HEGY

Eleinte csak suttogták, hogy Przemysl elesett, később már nyíltan beszéltek róla. A tisztek azt magyarázták, hogy az ott felszabadult oroisz haderő most) nyomást fog gyakorolni a frontra, de meg fogunk véle birkózni. Mindenki legyen óvatos! Most meg kell mutatnia a bakának, hogy a mi hadseregünk legyőzhetetlen. És így tovább.

Ez a magyarázat elfujta a bakákban azt a reményt, hogy végre fogságba juthatnak.

Támadást készítettek elő, hogy félre vezessék az oroszokat. Azt a hitet akarták kelteni bennük, hogy Przemysl eleste nem jelent komoly veszteséget. Ha még olyan fontos erődítés volt is.

Megindult az ilyenkor szokásos felvonulás, rumkiosztás. De az oroszok megelőztek bennünket. Éjszaka támadtak, minden tüzerlségi előkészítés nélkül. Borzalmas öldöklés folyt és a világítópatrónok gyönyörű tűzijátéka szolgáltatott fényt a gyilkoláshoz. Fegyverropogással, ordítással, jajgatással telt meg a virtadat. Már felkelt a nap is, de az örület nem hagyott alább. Csak dél felé torpant meg a támadás ereje. Néhol visszaszorították a mieinket, de ezek az eredmények nem voltak arányban az áldozattal.

Most végre felváltották az ezredünket. Most újból mentünk. De mindenki örült, mert az a hír volt elterjedve, hogy most már pihenni megyünk. Szánalmas képet nyújtott a piszkos, rongyos, tetves, lesová-

nyodott ezred, amelyik számra nézve is alig tett ki egy zászlóaljnyit. Útközben állandóan kiugráltak a bakák a sorból, hogy szükségüket elvégezhessék. Véres, gennyes foltok jelezték az ezred útját a hóban.

Ahhoz a fűrésztelep maradványaihoz értünk, ahol odamenet menázsit kaptunk. Ez az út csak Magyarországra vezethet. Már mindenfélét tervezgettünk. A fűrésztelepnél egy hídon állva, az ezredes és egy generális sokáig tanácskoztak. Aztán bementek egy házba. Rosszat sejtettünk. Nemsokára kijött az ezredes, felült egy kocsira és elbúcsúzott a tisztektől. Elment. Szomorú képet vágva néztek utána a tiszték. Egy őrnagy vette át az ezredparancsnokságot. Ezeket külön senki sem közölte velünk, de a történekből és láttotakból mindent tudtuk.

Mi is elindultunk. De nem az ezredes után, hanem más irányba.

Egy rozoga faluban háltunk. Reggel riadóval ébresztettek. Az a hír érkezett, hogy az oroszok ott, ahonnan eljöttünk, áttörték a frontot.

Erőltetett menetben, térdig érő hóban másztunk fel egy nagy hegyre. A menetelés rettenetesen nehéz volt. Többször meg kellett állni, míg a pionérek utat vágtak egy-egy nagyobb hómezőben.

A hegyet vastag köd borította. Fedezékről szó sem lehetett. Fa nem volt. A kopasz, kopár hegy taráján foglaltunk állást. Olyan hosszú területet kellett betöltenünk, hogy megfogyott ezredünkben csak öt lépésnyire jutott egy-egy ember. Csak a hóba vajt kis lyuk volt az emberek fedezéke. Visszakívánoztunk régi helyünkre.

A hideg szinte elviselhetetlen volt. Sokan sírva fakadtak.

Szörnyű szenvedést éltünk át

Már a tisztek is együtt káromkodtak a bakák kai, ami ritkán esett meg, mert a közkatona és a tisztt között csak akkor volt észlelhető bizonyos szolidaritás, ha egyforma helyzetben voltak.

A kiküldött járőrök közül egy sem tért vissza. Ez borzasztóan idegesített mindnyájunkat. Nem tudtuk mi történt velük? Elfogták őket? Átmentek önként? Vagy másképp veszték el? Az előretolt őrszemek semmit sem láttak a nagy ködben. De még a rajvonalba levők sem látták egymást, ami az egyes emberre szinte elviselhetetlen volt. Mindenki egyedül érezte magát és elvesztette a biztonságát. Kiabálással tartották fenn egymással az érintkezést. Mindenki kiabált; ez tartotta ébren az önbizalmat és bátorságot is. Gyötrelmünket csak fokozta a rohanást ránszakadó éjszaka. Elhagyottságunkban szinte hangosan kívántuk a halált, vagy legalább a fogságot.

— Hol a nyavalyában vannak már, hogy vinnének bennünket Moszkvába? — fakadtak ki a bakák.

A tisztek azzal próbálták vigasztalni a bakákat, hogy már elindult a felváltás és reggelre lemegyünk. Senki sem hitte el. Lövés sem esett. Sem az oroszoknak, sem a mieinknek sehol nyoma nem volt

— Ide küldtek bennünket elpusztulni! — ez volt az érzésünk.

Hogy meg ne fagyjak a rajvonalba, egyik bakától a másikhoz mentem.

— Élsz még, nincs semmi bajod? — kérdeztem, hogy teljék az idő és ne legyen olyan félelemmel tele és idegekre menő az egyedüllét.

— Más bajom nincs, minthogy még megvagyok, — ilyesféle volt a felelet.

Vastag sötétség feküdt ránk. A percek óráknak tűntek. A hideg már fájt. Nem tudtunk védekezni, hiába raktunk magunkra mindent, hiába húztuk sapkánkat a fülünkre és gyúrtuk fel köpenyünk gallérját, nem használt. Tüzet sem rakhattunk.

Furcsa hangok ütötték meg fülünket. Megfeszített figyelemmel figyeltünk a hangok irányában. A bakák hirtelen mind lövöldözni kezdtek, örvítő zűrzavar támadt. Ordítózás, kiabálás össze-vissza. Eleinte arra gondoltam, hogy a bakák félelmükben megőrültek. De a zavar folyton nőtt, a lárma erősödött. A ködből, a zajból mintha azt lehetett volna hallani — Hajde! Hajde!

Aztán egészen közelről jött ez a hajde, hajde! Egy baka elrohanva mellettünk keresztül esett rajtunk.

— Megbolondultatok? — kiáltottam rá.

— Meneküljete! Ránk törtek az oroszok!

Felugrott és szaladt lefelé a hegyről. A következő pillanatban más valaki szaladt el mellettünk. Még éreztem a szelét, mikor valaki végig vágott a hátamon levő tomiszteren:

— Hajde! — kiáltotta.

Nem láttam senkit. De abban a pillanatban az orosz lövészárók szaga ütötte meg az orromat. Megijedtem, védekezésre emeltem a kezem. Egy orosz kucsma szőrét éreztem.

A társammal rávetettük magunkat és legyúrtuk. A mi hegymáiszó botunk kiesett a kezéből, a társam végigvágott rajta és mintha puskából löttek volna ki bennünket, szaladtunk le a hegyről. Lábunk belesüppedt a hóba, nagyokat estünk, csúsztunk. Nem törődünk egymással, csak menekültünk, míg végre az útra értünk. Egy csapat baka egymást taszigálva rohant

lefelé. A torkomban dobogott a szívem, mikor leé-
tem az országúira. Arrafelé szaladtam, amerre a töb-
bi. Leültem egy útjelző-kőre. Nem bírtam tovább.

— Halló, halló! Itt falunak kell lenni! — halot-
tam a sötétben.

— Hol? — kiáltottam.

— itt.

— Hát hol vagy?

— Itt.

Nem láttam. A hang irányába indultam. Egy ba-
ka lihegett az út melletti árokban.

— Hol a falu?

— Itt valahol! Itt kell lenni.

Ott maradtunk az árokban és folyton szaporod-
tunk. Újabb és újabb bakák érkeztek rohanva, liheg-
ve, kifulladásra. Mikor lélegzethez jutottak, valameny-
nyien azt mondták, hogy az oroszok bottal vertek
végig rajtuk. Senkisémet láta, vagy tudta, hogy hon-
nan, merről jöttek, egyszerre csak ott termettek. Az
egyik baka dulakodás közben az orosz kucsmáját is
elvette, mert a kezében Szorongatta, anélkül, hogy
tudta volna.

Bementünk a faluba. Fedél alatt jobban éreztük
magunkat és gondolkozni kezdtünk. Egy szakaszvezető
egy rajvonalnyi bakát gyűjtött össze és állást foglalt
a falu szélén.

— Kitartani az utolsó emberig! — adta ki a pa-
rancsot.

Alig helyezkedtem el egy padláson, már megint
hallottam: Hajde, hajde!

— Itt vannak a muszkák, motyogta valaki én
mellettem.

Örült félelem fogott el. Mi lesz? Nem mertünk megmozdulni. Csak már reggel volna. Csakúgyan fogóságba kerültünk volna?

— Agyon fognak verni bennünket! — szepegte valaki mellettem. Nem tudtam kicsoda.

— Dehogy fognak, — súgtam, — hiszen azok is emberek.

Ezt minden meggyőződés nélkül mondtam, talán csak a magam megnyugtatósára. Csak már kivirradna!

— Szóltál?

— Én?

— Igen

— Nem

— Nem hallasz semmit?

— Nem. Te sem?

— Én sem

Rémes gondolatok kergették egymást a fejemben. Azok az orosz foglyok elevenedtek meg előttem, akiket a mieink fogtak el, akiket én magam vezettem az első roham után hátra... Most majd ők is így vezetnek minket... Bizonyos, hogy lesz közöttük megértő ember... Hogyan fogják megtudni otthon, hogy elfogtak, hátha azt hiszik majd, hogy elestem ... Jó volna, ha olyan vároksba kerülnek, ahol már voltam; ahol pihentünk ... Lehet, hogy valami szibériai ólombányában kell majd dolgozni. Most sok ólom kell ... Vagy mezőgazdasági munkára fognak ...

Ilyesféle gondolatok rohantak végig az agyamon. Azután talán már nem is gondoltam semmire. Nem tudtam. Vártam. Szörnyű volt várni.

Virradt. Csend volt.

— Menjünk le! — szóltam a társamnak

— Hová?

— Hát le.

— Megbolondultál? Várjunk még.

Vártunk.

Egészen kivirradt. Lemásztunk. Lassan körüljártuk a házat. Seholy egy lelket sem láttunk.

— Itt felejtettek bennünket, — mondtam.

— Lehet.

— Talán nem is oroszok voltak, akiket hallottunk.

— Hát kik?

— Ki tudja.

Már megbarátkoztunk azzal a gondolattal, hogy nem estünk fogságba, mikor az útmenti kútnál két orosz katona jelent meg és vizet merített. Észrevették bennünket. Felénk indultak, mire mi is feljűk mentünk.

Amint elmentünk az egyik ház mellett, beszélgetést hallottunk. Bementünk. Oroszok és a mieink voltak bent. Egy ismerősöm rám kiáltott:

— Gyere ide! Te tudsz németül, beszélj velük!

A mieinknek csak kenyérzsák volt az oldalukon, az oroszoknál fegyver.

— Fogságba vagyunk?

— Abban.

Nem tudták magukat megértetni az orosz altiszttel és císak mutogattak egymásnak.

— Mit akarsz mondani? — kérdeztem az orosz katonát, németül.

— Cserélni kenyeret, dohányt és amitek van. - felelte

— Megmagyaráztam a mieinknek és megindult a cserebere.

— Hová visztek minket? — kérdeztem.

— Tudom is én.

— A többi fogoly mit csinál?

— Dolgoznak. Ti is dolgozni fogtok. Kenyeretek lesz elég, ne féljeteK.

Tiszt jött be, kiadta a parancsot, hogy gyűjtse-
nek bennünket össze az úton és ott várjanak a továb-
bi parancsra.

Már voltunk vagy ötvenen, köztünk néhány tiszt is, akik szomorú arcot vágtak ugyan az új helyeihez, de nem nagyon aggódtak jövő sorsuk iránt. Az a tiszt is köztük volt, aki a kitüntetés utáni törtetésében egy csapat bakát áldozott fel és azután elsikkasztotta a hullákat örültem, hogy az a mocskos orvos nem volt köztünk, aki a nagy rohanásban nem is tudom hol maradt el tőlünk.

Hirtelen éktelen lövöldözés támadt. Az oroszok között zűrzavar, ideges szaladgálás, parancsosztoga-
tás, küldöncök nyargalása.

— Mi az? — kérdeztem az őrizetünkkel meg-
bízott orosz katonát.

— A tieitek támadnak, — felelte és idegesen
nyújtogatta a nyakát. Nézett jobbra-balra.

Minket az árokba parancsoltak, ahol meglapulva
lestük, hogy mi történik. Fejünk fölött fűtültek a
golyók, szerencsére az árok jó fedezéket nyújtott.
Öröm és félelem viaskodott bennünk. Titokban arra
gondoltunk, hogy kiszabadulunk, de ezt kevésbé tar-
tottuk lehetőnek, hiszen az ezred maradványa az éj-
szaka teljesen megsemmisült. Majd arra gondoltunk,
hogy hátha moist érti ide a tegnap emlegetett erősítés
és ez támadt az oroszokra.

Kis idő múlva, mintha hurrázást hallottam vol-
na. Nem tévedtem.

— Hurrá! Hurrá! — törtek elő a mieink.

Az örünk földhöz vágta a fegyverét, a tusa eltörött. Odaugrott hozzám és megölelt.

— Nem ti, hanem mi megyünk hozzátok! — kiáltotta.

Alig telt el egy fél óra, már a mieink szedtek össze bennünket az oroszokkal együtt. Ügy tettünk, mintha örülnénk.

Egy parancsnok elé vezettek. A velünk levő tisztet lehordta és haditörvényszéket emlegetett. Miránk pedig köpött és gyáva disznóknak nevezett bennünket

Másnap már az ezredünknél voltunk. Ezred? Még egy fél záiszlóaljnyian sem voltunk.

HATÁRKŐ

Két marsbataliont kaptunk. Sokan voltak közöttük olyanok, akik másodszor jöttek a harctérre. Gyógyult sebesültek, betegek. Szomorú híreket hoztak.

Van még otthon ember? — kérdeztük.

Tele vannak a kaszányák. Folyton vonulnak be újoncok, — felelték.

Az ezredorvost a regimentskommandóra hívták. Mikor visszajött, nagyon izgatott volt. Föl és alá járt, aztán magához intett.

— Ide figyeljen! — mondta. — Szedje össze a trágtiervezetők fegyverét és mondja meg nekik, hogy majd másikat kapnak. Maguknál semmilyen fegyver ne legyen. Nem tudunk visszavonulni, mert jobbról-balról az oroszok kezében vannak az utak. Ha az éjjel nem tudjuk magunkat átvágni azon a nagy hegyen — és a hátunk mögött levő hegyre mutatott, — ha az oroszok érnek oda előbb, — az egész brigád fogságba esett. Nem akarom, hogy fegyvert találjanak nálunk. Ezt tartsa magában és ügyesen, feltűnés nélkül intézze el. amit mondtam

— Igenis.

— Lehetőleg maradjanak együtt.

— Igenis!

Úgy meglepett az ezredorvois közlése, hogy az első percben azt sem tudtam mit csináljak.

Elindultunk. A meredek hegyen nagy fáradsággal jutottunk följebb. A századok külön-külön menet-

oszlopokban hatoltak előbbre a cserjék, bozótok, ujjnyi vastagságú indák között, amiket a fagyott hó áthághatatlan akadályképpen fogott össze elöltünk. Megfeszített munkával vágtuk, ebben az ember nem járta vadonban az utat egész éjjel.

— A hegy tetején van a határ. Reggelre oda kell érnünk! — bíztatták a tisztek a katonákat, akik tudták, hogy csapdából vergődik kifelé az ezred. A kato*nák eleinte nem is lejtették, milyen súlyos a helyzetünk. De később, mintha megérezték volna, mert minden zúgolódás nélkül törték az utat. Vagy talán a túlsúlyban levő cuvakszok tudtak jobban mozogni? Hiszen ez volt kijövetelünk óta az első nagyobb teljesítményük. De nem is voltak úgy elcsigázva, mint az ezrednek már Oroszországot járt menetelő része. A kaszárnyái koszt még fűtötte és bírták erővel.

Reggelre mégis csak a hegy közepéig tudtunk följutni.

Ha tábori látcsővel visszafelé néztünk a velünk szemközt levő kopár havason leereszkedő orosz csapatokat láttunk. Mint apró hangyák alig észrevehetően jutottak előre. Teljesen ki lehetett venni a biztosított menetben való előnyomulásukat. Olyan volt a hegy oldalán utánunk jövő orosz csapat, mint a tiszta papírlapra vont fekete vonal. A bakák észrevették, hogy a tisztek szabadszemmel nem látható orosz csapatok előnyomulását figyelik a tábori látcsövekkel. Ez szaporább munkára ösztökélte őket. A cuvakszok még nem utálták úgy a háborút, hogy akár fogság árán is vágyódnának ki belőle. Mi öreg, vén harcosok, nem így éreztünk, de mi már olyan kevesen voltunk, hogy az ujjainkon meglehetett volna bennünket számolni.

Felértünk a hegy tetejére. Csodálatos táj tárult elénk. Míg a hátunk mögött zord, fehérormú havasok dermesztő hideget leheltek magukból és a megmászott hegynék mögöttünk hagyott oldalát is páncélképen borította a vastag hóréteg, az előttünk elterülő vidéken, ameddig a szem csak ellátott, zöldelő rétek, itt-ott már bátortalanul előbúvó virágok, rügyező fák tarkították a hegyeket. A levegő is enyhébb volt. Éreztük a nap sugarát és a nyakunkon kigomboltuk a blúzt, a sapkát pedig feltoltuk homlokunkról. Elfelejtettük a fáradságot, könnyebben mentünk. Határákőhöz értünk.

— Most hazai földre értetek! — kiáltotta az egyik tiszt.

— Értetek? — gondoltam magamban. — Miért nem mondja, hogy „értünk“?

Elöl már daloltak a bakák. A fogság veszélyéből és egy kegyetlenül irtózatoss világból léptek ki és ez örömnótát csalt az ajkukra. A fogság veszélyét talán csak érezték. De ha tudtak volna, talán most üvöltve örülnének. Ékelődve, háborús vicceket pattogva mentünk lefelé. Nekem is jobb kedvem volt, örültem, hogy örülnek.

— Ha leérünk, levelet írok haza, hogy itt vagyok a szomszédban, — hangoskodott egy jókedvű baka.

— Tán még az aszonyt is kirendeled éccakára? — mondta egy másik.

— Ki hát, felváltva állunk posztot.

Nagyon nagy volt az öröm. Pajkos jókedv zsongott, hullámozott a bakák seregén. A sapka lekerült a fejről és a kézben lóbálva segítette a tempót. Az eddig

kapaszkodásra használt bottal most a szakadékokat ugrálták, vagy vissztartották a lejtőn lefelé lendülő saját súlyukat. Hányaveti könnyedséggel mentünk kígyózó vonalakban lefelé. Némelyik baka akkorákat ugrott, mint egy bakkecske, vagy egy szilajkodó csikó.

Falu tűnt fel előttünk. A jókedv fokozódott, amint megpillantották a falu tornyos képét.

— Akárcsak a mi falunk templomtornya, — kiáltott föl ujongva egy baka.

— Hazáig tán meg sem állunk? — a másik.

— Bár haza kergetnének a muszkák! — sóhajtoztak egymás után.

Nagy hazavágyás búgyogott ki a bakákból most, hogy a falujok hasonmását látták a völgyben ülni, mint a kotlóstyúkot.

Lihegve mentünk lefelé.

Pihentünk.

KIÜRÍTENI!

A civilek jajveszékelve kapkodták össze legszükségesebb holmijukat és kocsira dobálták, öreg emberek nem akarták elhagyni a házat, ahonnan jólehet évtizedek óta ki se mozdultak. Erőszakkal kellett kicibálni őket, ami legtöbbször drámai jelenetek között ment végbe. Asszonyok, gyermekek sírva szaladgáltak a ház körül, hogy összetereljék a disznókat, teheneket, juhokat, kecskéket és szárnyasokat. Ezek rőfögve, bőgve, mekegve, gágogva, csipogva törtek ki és futottak vissza a helyükre. Nem akartak megválni vackuktól, közösséget éreztek a röghöz, az otthonhoz, ragaszkodó emberekkel.

A csendőrök káromkodva, ordítva lökdösték és puskatussal agyabúgyáltak férfit, nőt, gyermeket.

Másfél órát szabtak a kiürítésre és már három órája dulakodtak a lakossággal, majdnem eredmény nélkül. Alig néhány kocsi volt még csak útrakészen felpakkolva. Jelenlétünk méginkább fokozta az ellenállást. A lakosság megsejtette hogy utánunk nem sokára az oroszok jöhetnek, ami végtelenül elkeserítette őket. Ez még szűz terület volt. Nem dúlta fel sem az oroszok, sem a mi katonáink vandalizmusa. A csendőrök brutalitásából fogalmat alkothattak az ellenség inváziójáról, de mert ruszinok voltak, azt gondolták talán majd az oroszok könyörületesebbek lesznek hozzájuk.

Szegények nem tudták, hogy hadiszempont nem ismer kegyelmet, sem az oroszoknál, sem nálunk.

A csendőrpapancsnok a mi papancsnokunkhoz fordult segítségért, de nem kapott. Erre még brutálisan hajtották az embereket. Kötélre fűzték őket és a fához kötötték, nehogy szétszéledjenek, míg a többi összeterelik.

öreg, hoslszúhajú, ősz paraszt térden állva, összetett kezekkel könyörgött:

Hagyjatok itt meghalni!

— Jönnek az oroszok, felakasztanak, vén barom, — rúgott bele a csendőr.

Az öreg arcra bukott. Eres kezével belemarkolt a földre. Állati hangot nyöszörögve csókolgatta a rögöt. Sűrűn hulló könnyei, mintha odatapasztották volna, a csendőr nem bírt vele

Padlásokról, kamrákból, istállókból, krumpligödörökből, szénakazlak alól, félreeső helyekről szuronyokkal piszkálták ki az embereket a csendőrök. Asszonyok tépett ruhában, véresre marcangolva, lobogó hajjal rohantak összevissza. Ordítottak, sírtak, jajgattak, kezüket tördelve könyörögtek irgalmat. Pöttyömi gyermekek nekiestek a csendőröknek, hogy anyjukat kiszabadítsák. Hiába fogtak fegyvert rájuk, nem félték.

Fekete leány vérbenforgó sötét szemekkel ugrott a csendőr elé és feltépte mellén a ruháját.

— Ide szúrj, te vadállat, de az öreg apám enged el, mert ketté harapom a torkod!

A csendőr egy pillanatra megtorpant, aztán öklével a leány arcába vágott. A leány elsédült, hanyat esett, elöntött a vér. Kis testvérei rémülten sikoltozva kuporogtak melléje. A leány apját is kötélre fűzték a többihez.

Mi tovább mentünk.

Másik faluba értünk. Ott is folyt a kiürítés. Ugyan az a kép. A következő faluban, amely mélyen a völgy fenekén húzódott az országút és patak mentén, térkép fölé hajolva tanácskoztak a tisztek és hol jobbra, hol balra mutogatva kijelölték az új állásokat, amelyek a falu közepén végig, a kétoldalt emelkedő hegyeken voltak kiépítendőek. A falu fele a két tűzvonal közé esett, ami annyit jelentett, hogy pusztulásra van ítélve. Megindult a munka. Állásokat, futóárkokat, drótakadályokat kezdtünk építeni. A házakat, amelyek útba voltak és akadályozták a lövészárkok előtt elterülő terep szabad áttekintését és a ki-lövést, egymás után szedtük szét és a farészeket a fedezékek kiépítésére használtuk fel, vagy felgyújtottuk. Míg ez a munka folyt, a kiürített falu lakosságának és egyéb élőlényeinek szánalmas, szomorú menete vonaglott el mellettünk az úton.

Öreg emberek, asszonyok, lányok, gyermekek és ezek nyomorukat cipelve, lovaikat, kocsijukat, állataikat vezetve vonultak el előttünk. Anya megy a mellén csüngő és hátára kötött gyermekeivel, mint egy menekülő kengurú. A tehene hátán átvetett két zsákban egy-egy piszkos, varas gyerek száraz kenyeret majszolva sír. A kecske hátán egy köteg különböző szárított gyógyfű. Egy leány a karján macskával, a vállain két Iszép fehér galamb, inig utána egy lompos kutya megy. Bégető bárányok, juhok egymáshoz bújva, disznók malacokkal körülveve haladnak a kocsi után. A kocsik tetején ágynemű, targoncán hordóba préselt tőrő.

A szomorú menet végén villogó szuronnal csendőrök mennek megelégedetten, mint munkájukat jól-végző emberek.

HOL AZ ELLENSÉG?

Elkészültek a lövészárkok.

Mint egy hatalmas erődtmény húzódott keresztül a völgykatlanon és a jobbra-balra emelkedő hegyek lejtőjén, taraján. Szöges drótokkal össze-vissza fűzött mezők, farkasvermek, csapdák, aknák bújtak meg a föld kérgében, hogy a gyanútlan ember életét elnyeljék. A szöges drótokban alattomos, láthatatlan halál várta az oroszokat, akik ha megérintették azt az ártatlannak látszó vaszsineget, szörnyethaltak. A hadállások itt már a technika eredményeivel voltak kibéelve, hogy halált osszanak és biztonságot adjanak.

A fedezékeknek ez a rendszere az eddigi tapasztalatok hasznosításával védelemre és támadásra készülve valóságos remekműve volt a hadászati berendezkedésnek. A századparancsnokok egymást invitálták, hogy dicsekedhessenek és elismerést arathassanak. Úgy látogatták, vendégelték egymást, mint a fészketrakó új házaspárok. Egymást érték a vendéges esték, melyek alkoholgőzös, trágár évődéseket, elmélkedéseket löveltek a lomhán terpeszkedő sötét éjszakákba.

A lőréseken két tenyérből formált villába süllyesztett fejek posztoltak, amelyekből tagúit szemek meredtek a tömör sötétségbe. Az orrukat sem láthatták, mégis úgy néztek, figyeltek, mintha a fűszál rezgését is látnák. Nem kellett félniök, hogy elalszanak, mert a fedezékekből feltörő rumos, kártyás jókedv biriz-

gálta fülüket és alig várták a váltást, hogy elkeveredjenek a szerelmes nótákat dúdoló, káromkodó, tréfáló társaik között. A tisztektől nem kellett tartaniok, mert azok legtöbbször késő éjszakára kalodába verte az alkoholt és vastag álomba borította őket. A szolgálat ellenőrzését is a legénység látta el.

Az oroszoknak híre, nyoma sem volt. Mintha csak a határon akartak volna átkergetni bennünket. Nem volt megnyugtató a közellétük, de, hogy semmi érintkezésünk nem volt velük, hogy nem láttuk a friss földhányást és nem sejtettük mögötte az ő fedezékéletüket, nem hallottuk fegyverük durranását, golyóik füttyülését, nyugtalanító volt és aggodalommal töltött el mindenkit. Rosszat sejtettünk, meglepetéstől tartottunk. Bizonytalanságban éreztük magunkat, pedig ilyen jól kiépített fedezékünk még nem volt, ilyen védett állásban, így felszerelt lövészárokban még 'sohasem' voltunk. Mindenünk meg volt, amit a körülményekhez képest mi, a föld gyomrába kényszerített emberkukacok megkívánhattunk, csak az ellenfél hiányzott, aki elől a föld alá menekültünk. Később már gyötrő volt ez a magunkra hagyottságunk és nyugtalanul vártuk a reggelt. Kutatva kémleltük végig a terepet, amelynek minden göröngye, lankája, kúpja, hepe-hupája ismerős, megszokott volt. És ha reggel megint csak az előző nap képe fogadott és békésen terült előttünk a föltúratlanul hagyott földkéreg, amin halkán lengett a fű és szinte megremegtek a fák rügyei, (szomorúan bámultunk a tájra, szólanul néztük egymást.

— Hol vannak? Miért nem jönnek? Mit terveznek? Mire várnak? — tolakodtak elénk a kérdések, — talán hazamentek? Bolonddá tesznek bennünket? Mi

az oka, hogy abból a rengeteg sok oroszból most egy sincs? Nem találják az utat? ...

Ilyen gondolatok kergették a fejünkben egymást. Meg volt rá az okunk a szörnyű éjszaka után, amit a legutolsó találkozásunk jelentett. Tele voltunk gyanúval és palástolt félelemmel.

Egy éjszaka madarak zajos röpködését figyeltük meg. Éberebben vártuk a sötétség leple alatt lappangó titkot, amit a madarak röpködése sejtetett.

— Meggyűltek a sógorok, — suttopta az egyik lőrésen figyelő katona.

— Látod őket?

— Nem látom. De a madarak előlük menekülnek felénk, ezek a legjobb posztok. Ott abban az időben mozgás van, ez zavarta meg az alvó madarakat.

Nemsokára már észleltük azt a furcsa, hangtalan neszt, amit nem is valamelyik érzéki szervünk fogott el, hanem csudálatosán fejlett ösztönünk. Bár nincs semmi pozitívum, de már mindannyian éreztük, hogy nem vagyunk egyedül és ha nem botlanak belénk, még az éjszaka, reggelre előttünk lesznek az oroszok. Még virradat előtt friss földszagot hozott a hajnali szellő. Bizonyossá vált, hogy az oroszok beásták magukat előttünk.

Így is volt. Földhányás, drótmező körvonalai bontakoztak ki, mint lágy pókhálók a reggel pirkadásában. Megkönnyebültünk. Szemügyre vettük a hadállásokat és jóleső érzéssel állapítottuk meg, hogy az elhelyezkedésüknek nincs támadó jellege.

Csöndes frontélet kezdődött. Csöndesnek nevezük, mert az apróbb nyugtalanító célzatú vállalkozásokon, csetepatékon kívül, amelyek arra szolgáltak, hogy az ellenfelek kitapogassák az egymás erejét, — egyéb nem történt.

A telehold jó szolgálatot tett, mert sápadt arcával egész éjjel a fejünk fölött úszott és halvány fényével a lövészárkokhoz kötött mindenkit. Csak reggel felé a homályban, amikor a hold a hegyek mögé bújt, voltak egészen rövidre szabott, alattomos rajtaütések. Foglyokat kellett ejteni, hogy azok vallomásából ismerjük meg az oroszok erejét.. Mintha az elfogható lövészárkok töltelék a maga körül történő dolgokon és vele közvetlen érintkezésben lévő rajvonat erejénél egyebet még tudott volna. Lassan a tisztjeink is rájöttek erre és elmaradtak az ilyen fölösleges vállalkozások. Fákra való leskelődések voltak a rajtaütések helyett. Ezek is csak néha. Később már majdnem teljesen elmaradtak, mert a holdfényt világító patronokkal pótoltuk mi is, az oroszok is.

ÚJ HALÁL

Az ezredorvos befejezte a baka megvizsgálását.

— Tífusz.

Mindnyájunk arca elszomorodott. Előbb kolera, aztán vérhas most pedig tífusz tört ránk. Most nem öltük egymást, de a csöndes front alattomos, hangtalan réme kezdte meg aratását Új frontot kellett kiépíteni az új ellenség: az új járvány ellen. Tisztálkodás, ivóvíz fertőtlenítés, oltás, rendes, meleg étellel való élelmezés, latrinák fertőtlenítése, tetvezőgépek üzembe helyezése újabb terület felé fordították félelemmel telt érdeklődésünket.

A faszolt dolgok között megjelent: — a szappan. Egy rajvonalnyi katona kapott egy darabot, közös használatra. A lövészárkokból szakaszonként, felváltva vonták ki a bakákat, hogy a tetvezőgéphez dobják a ruhájukat, hogy még a tetüpetéket is kiöljék. Amíg ez tartott, a hevenyészetten készült tus alafélig szigorú felügyelet mellett mosták egymást a katonák. A latrinák mellé félóránként felváltott posztok álltak, hogy rászoktassák a bakákat arra, hogy a latrinába ürítsék ki magukat és ne melléje. De ezt súlyos büntetés dacára is, csak nehezen lehetett elérni. A szokásos szeretetadományok között lévő szentképek most gyakoribbak lettek. Valami tetüirtó preparátumot és klozetszappant osztogattak, aminek a használatáról minden szakaszban oktató előadásokat tartottak a szani-

fészek. Minden éjszaka más és más század legénységét kellett beoltani.

Nem használt.

A közelben levő iparvasúton éjjel-nappal hordták a beteget a front mögé.

— Azonnal induljon a városba és hozzon oltóanyagot, — adta ki a parancsot az ezredorvos. Nyergeden fel egy lovat és még ma jöjjön vissza. Vigyen magával egy embert is.

Még sohasem ültem lovon. Mikor este visszaértem, mint egy hullát emeltek le a lóról, mert a 40 kilométeres lovagló út pecsenyésre törte a testemet. Napokig kezeltem jódoformmal, amitől nemcsak a sebeim gyógyultak meg, de a tetveim is elpusztultak. Azután állandóan zacskóba varrt jódoform lógott a nyakamban. Bűdös voltam, de tetveim nem voltak. A tetű nem bírja ezt a szagot és kezdtem megérteni, hogy a test illatosítása nem csak a test szagának, az ellensúlyozására, hanem a tetvek ellen vonult be az egészségügyi és kozmetikai intézkedések sorába. Nemsokára az egész ezredben mindenkinek jódoform szaga volt. Szokatlan mennyiségben fogyasztottuk a jódoformot, amíg kifogást nem emeltek ellene és nem tiltották meg a használatát. Addig tetű nem igen kínozta a bakákat, mert a tetvező gép nem ölte ki úgy a letveket, mint ez a szagos por. Azt hittem felfedezésemért megdicsérnek. Csalódtam. Majdnem megbüntettek, csak az volt a szerencsém és a büntetéstől csak az mentett meg, hogy az orvosok is és a tiszték is így szabadultak meg a tetvektől.

De a tifusz ellen semmit sem tudtak kitalálni.

A járvány aratott.

Valamennyi menetzászlóalj, amellyel felfrissítettek és pótolták az ezred emberállományát, áldozatául

esett. Hiába voltak már útnak indításuk előtt beoltva. Az orosz foglyoktól megtudtuk, hogy közöttük is éppúgy szedi áldozatait a tífusz.

— Nemsokáig tart már, — vigasztalták egymást a bakák, — megzabál mindenkit ez a nyavalya és nem lesz, aki egymást gyilkolja.

— Hát nem mindegy, hogy mitől fordulunk fel?

Szomorú és szótlan katonák jártak-keltek egymás mellett és évődésre való kedvük eltűnt, ami eddig a legrosszabb helyzetben is meg volt.

Az orvosokat is kikezdte már a tífusz. Egyik a másik után ment el betegen. Az ezredorvost úgy kellett rábeszélni, hogy menjen kórházba, mielőtt késő lesz. Az ezred orvosi szolgálatát egy másik ezred orvosa látta el.

A betegek szállítása és a halottak eltemetése volt most a foglalkozásunk. Egymást lestük, hogy mikor melyikünk kerül sorra. Egyszer egy hordó juhtúrót szerezünk, utána fejfájást éreztünk. Azt hittük, hogy soron vagyunk. De csak gyomorrontás volt, amit hamar kikuráltunk. A rum volt a legkedvesebb és legkeresettebb italunk és még a legmegrögzöttebb anti-alkoholisták is szakítottak fogadalmukkal, hogy védekezhessenek a tífusz ellen. Sokszor túltettek a legöregebb alkoholistákon is a rum után való hajszájukban. Aki nem volt beteg, többnyire részeg volt.

A fákra dús lombokat varázsolt a tavasz-utó, és a földre is zöld takarót vont. De a tavasznak sem tudtunk örülni, mert minden nap néhány pajtásunk halt meg, akiket azonnal el kellett temetni. Megsiratuk őket és minden nap könnyebben és könnyebben ment a sírás.

REZSŐ NAGYON BETEG

— Rezső nagyon rosszul van, — vertek fel egy éjjel.

— Megyek, — mondtam a küldöncnek.

Rezső egyik, még békéből való jó pajtásom volt, aki nem rég jött ki. Szalmán fetrengett egy rozoga házban, jajgatott. Lázás volt, feje, nyaka, keze, lába szinte (szemlátomást dagadt, már alig lélegzett.

Reggel jelentettem az ezredorvosnak, akit előtte való napon osztottak be hozzánk. Elmondtam a betegség tüneteit is.

— Mit ért maga ahhoz, — kiáltott rám türelmetlenül.

— Ezredorvos úrnak alássan jelentem, egészen bizonyosan vesegyulladásra van.

— Ha maga csinál diagnózist, minek vagvok én itt? Menjen a pokolba!

Kétségbeesetten szaladtam a pajtásomhoz, aki már akkor nagyon rosszul volt. Nem mertem neki megmondani, hogy mi baja van és arra akartam rávenni, hogy jöjjön velem az orvoshoz. Nem tudott felállni. Hordágyat hozattam és elvittem a segélyhelyre. Újra bementem az ezredorvoshoz, aki éppen bajusza kikötésével volt elfoglalva. Kérletem, hogy jöjjön a beteget megnézni. Azt hazudtam, hogy közeli rokonom. Nem használt. Dúdolva kunkorította bajuszát a tükörben és nem figyelt rám. Tehetetlenül megsemmisülve álltam a hordágy mellett. Az ablakon keresztül észrevettem, hogy egy csapat vonul az úton

Kirohantam, a zászlóalj végén menetelő főorvos elé álltam:

— Főorvos úr kérem legyen szíves bejönni az egyik házba, nagyon beteg katona fekszik. A mi ezred orvosunk kiment a lövészárókba és csak este jön vissza, — hazudtam.

Az orvos velem jött és megvizsgálta a beteget.

— Vesegyulladás. Azonnal a kórházba .de sieszenek vele.

Kiállítottam egy kórházi utalványt és aláírtam az orvossal. Éppen menni akart, mikor az ezredorvos belépett. A főorvos bemutatkozott és megmondta, hogy az útról hívtam be.

— No és megnézted?

— Igen.

— És mi a baja?

— Vesegyulladás.

Az ezredorvos is megvizsgálta.

— Vigyék a kórházba! — mondta

Alig tette ki a főorvos a lábát, rám rivalt az ezredorvos:

— Tudja mit csinált?

— Megmentettem egy embert.

— Magát ki fogom rúgni! Érti? Ki itt a parancsnok? Én, vagy te? Nem tűröm, hogy más intézkedjék itt! Bevonul a századhoz, érti?

— Igenis

— Semmi igenis. Mars ki, disznó!

— Igenis.

Feszesen szalutáltam és kimentem. Szerettem volna a torkát kettéharapni. Felpakoltam a cókromomat. A társaim nem tudták, mi történt. Káromkodtam, üvöltöttem dühömben.

Bementem jelentkezni az ezredorvoshoz.

— Ezredorvos úrnak alássan jelentem, bevonulok a századhoz.

— Mars!

— Kinél jelentkezzem az ezrednél?

— Mars ki!

Kimenten és indulni akartam, mikor kilépett az ajtón.

— Menjen előlem, mert felrúgom, — ordította.

— Ezredorvos úrnak alássan jelentem, én velem ne ordítson! — tört ki belőlem. — Én itt vagyok elejétől kezdve és egynéhány orvosparancsnokom volt, de egyik sem beszélt velem így.

— Mars be kutya! — és betaszított az ajtón.

A szája habzott a dühtől, üvöltött. A háta mögött a pucérje röhögött és homlokát simogatva adta értésemre, hogy az ezredorvos bolond és ne féljek.

— Ne üvöltsön az örült istenit magának, mert kényszerzubonyba dugom! — ordítottam rá és olyan mozdulatot tettem, mintha meg akarnám fogni.

Az ezredorvos meghökkent. A pucérja csak intgetett, hogy ne féljek. Még jobban ordítottam:

— Jelentsen beteget, ha nem bírja a frontot!

— Úgy-e beteg vagyok, fiam? — nyögte teljesen összetörtén és egy fapadra rogyott.

— Persze, hogy beteg. Menjen kórházba, mert itt még valaki félreérti és lelövi.

— Erre is volt már eset, fiam?

— Volt bizony.

— Hát mit csináljak?

— Jelentsen beteget. Én igazolom, hogy rohama volt.

— Jó.

Lesújtottan nézett maga elé. Bomlott idegzetű ember volt, gránátnyomáistól súlyos idegbajt kapott.

Először kórházi beosztása volt otthon, de mindenkit segédszolgálatosnak minősített és ezért büntetésből, a harctérre küldték.

Az arca most már egészen átváltozott és teljesen normális ember benyomását tette.

— Szeretem az ilyen lázadó természetű embereket, mint te vagy fiam! — mondta. — Legyen mindenki segédszolgálatos! — Akkor hamarabb vége lesz a háborúnak, — gondoltam magamban, de nem használt. Taktikát változtattam: — Halljon meg mindenki, és nem lelsz kivel folytatni a háborút. A papoknak kellett volna rávenni a tömeget, hogy ne öljenek.

— Akkor agyonlövöldözték volna a papokat — szólt közbe a pucerje.

— No, és? Elpusztult volna egy néhány ezer pap, de megmaradt volna sok millió ember és akkor...

Egy szanitész jött be:

— Ezredorvos úrnak álássan jelentem, a tizedik század szolgálatvezető őrmestere főbelötte magát. Még él, tessék jönni megnézni.

— Jól tette. Mit néztek rajta? — fogadta egykedvűen a hírt és folytatta^ — akkor nem volna anynyi rokkant, annyi árva, özvegy. És nem pusztult volna el olyan Sok minden

Mire az őrmesterhez értünk, már meghalt. Jó katoná volt. Egyszerű földmunkásból emelkedett őrmesteri rangra. A katonaságnál tanult meg írni, olvasni és bezupált. Neki volt a legjobb és legstramabb százada békében. A háborúba azonban nem tudta magát beleélni és valósággal búskomorságba esett. A rajvonásban nem lehetett hasznát venni, ezért a tűzéség fedezésére beosztott gyalogszázad szolgálatvezetőjévé osztották be. De ezt sem bírta elmenekült.

HANGVERSENY

Az ezredorvossal a legjobb baráti viszonyba kerültem és mindig egy fedél alatt aludtunk. Ha nem volt dolgunk, beszélgettünk vagy sakkoztunk. Tiszta óráiban nagyon érdekes és meglepő műveltségű ember volt. Valóságos élményt jelentettek azok az előadások, amiket különösen a pszichoanalízisről tartott. De sohasem bírta sokáig, mert hirtelen foidulattal mindig zavarossá vált. Ilyenkor maga elé meredt és látni lehetett rajta, hogy figyeli önmagát.

Egyik este kopogtak az ajtón

— Szabad!

— Szervusz! — lépett be *egy főhadnagy*

— Szervusz! — ölelte magához az ezredorvos. —

Hogy kerülsz te ide?

— Megtudtam, hogy itt vagy. Gondoltain, meg-nézlek. Ideosztottak be a rohamszázadhoz. Büntetésből.

— Téged is?

— Engem is.

— Mit követtél el?

— Országútparancsnok voltam és ma délután úgy öt óra tájban egy autót feltartóztattam. Egy főhadnagy és egy őrmester ült benne. Sem a Feldrufot, sem a Losungot nem tudták. Nem engedtem őket tovább. A főhadnagy azt mondta, hogy az excellenciás úr parancsára viszi magával az őrmestert, mert nagy hangversenyt rendeznek a németek tiszteletére, és a

műsor legnagyobb száma az őrmester, aki hegedűn játszik és énekel hozzá. Színész. Hosszú huza-vona után egy másik autó érkezett a szemközti irányból, abban egy kapitány ült. Nagy patáliát csapott, amiért feltartóztattam a főhadnagyot és az őrmestert, mert már együtt volt az egész művészgárda, csak az őrmester hiányzott. Alig telt bele két óra, parancsot kaptam, hogy azonnal vegyem át a ti rohamszázadotokat. Most itt vagyok.

— Hallatlan! — háborodott fel az ezredorvos. Ez a történet éppen az ő lelküidéhez volt közel és éktelen dühbe hozta.

Még beszélgettek egy ideig, a főhadnagy aztán búcsút vett és elment. Mi még sokáig tárgyaltuk az esetet, de azután sakkpartiba kezdünk.

Reggel jelentették, hogy a rohamszázadból tizenhat ember meghalt és harminchét megsebesült. A főhadnagy is elesett. Az excellenciás úr hangversenyének ez volt a fináléja. Az ezredorvos úr sirt. Beteget jelentett. Elment.

„GUTEN MORGEN“

Az oroszok szemben velünk, elhagyták állásaikat. Nem tudtuk mire vélni, míg meg nem jött a híre, hogy a mieink áttörték a frontot, nagyon sok foglyot ejtettek és sok hadianyagot zsákmányoltak. Mi is megindultunk előre. Hetekig mentünk az oroszok után, de sohasem értük őket utói. Már messze bennjártunk Galíciában. A búza már kalászával hullámzott mindenütt. Gondoltuk: jó aratás lesz, telik belőle kenyér.

Przemysl külső védővein jártunk. Orrfacsaró bűz lengett a levegőben, minduntalan egy-egy lábszár csont, borda, koponya bújt ki a földből, ahol lejártuk róluk a hantot. Tömegsírok emberi maradványokkal alattunk, károgó varjak felettünk. Az útmenti árkokban eldobált sós halak heverték, amit az oroszok dobáltak el. Felszedni nem volt szabad, de nem is kívánta senki.

A tiszték nagyban bíztattak előre, néha még dalolásra is szerették volna rávenni a bakákat, de a néhez torniszter alatt senkinek sem volt kedve dalolni.

Megint találkoztunk német csapatokkal, akik hangoskodva adták értésünkre, hogy nekik köszönhetjük a dicsőséget, hogy most, mint győztes csapatok vonulunk előre, mert a galíciai áttörés az ő haditervük volt. Lenéztek bennünket és nagy fölényrel kezelték a mi csapatainkat.

Egy német katona haladt el főhadnagynak előtt és nem tisztelgett.

— Halt! — kiáltott rá a főhadnagy. A német katonára megállt. — Warum salutieren Sie nicht?

A német mondott valamit, de alig lehetett dialektusát megérteni: — Gehen Sie zurück und salutieren Sie! — rivalt rá.

A német meg sem mozdult, de megint mondott valamit, amiből ezt vettük ki:

— Ein deutscher Soldat geht immer vorwärts und nie zurück! — és otthagya a főhadnagyot.

A főhadnagy toporzékolt, kiabált, de a német rá sem hederített, hanem folytatta az útját.

A mi bakáink nevettek az eseten. Ez ügy kihozta a főhadnagyot (sodrából, hogy megpofozta az egyik bakát.

— Hogy mersz te ezen a tiszteletlenségen röhögni? — és még bele is rúgott a bakába.

Senki sem mert Szólni. A fegyelem nagyon megerősödött, amióta előre mentünk. A tisztek az előnyomulások idején mindig szigorúbbak, gorombábbak voltak, mint visszavonuláskor.

A mi Irénjeinkkel, konyháinkkal állandóan baj volt. Élelmezésünk nem volt olyan pontos, mint a németeké, bár ők is ugyanazon az útvonalon meneteltek előre, amelyiken mi. Nem tudtuk megérteni, hogy mi annak az oka, hogy míg a németek rendszeren kaptak reggelit, ebédet és vacsorát, mi napontajegtség-ször csak este kaptunk főtt ételt. Nálunk a faszungot sem osztották ki minden nap. A németeket mindig hamarabb szállásolták el, mint minket, később keltek, korábban feküdtek. Reggel, ha már indulásra készen álltak, a parancsnokuk „Guten Morgen!“-nel köszöntötte őket, amit ők hangosan „Guten Morgen!“-nel viszonztak

Ez nagyon meglepett bennünket. Szokatlan volt a legénység és a tisztek ilyen bajtársias viszonya és nem tudunk betelni a csodálkozással- Sokan már arra is hajlandóságot mutattak, hogy nagyobb kedvvel harcolnak, ha nekik is így köszönne a századparancsnokuk. Milyen kicsiségekkel lehet megvesztegetni a bakákat!

A példa ragadós volt.

Ezen felbuzdulva egyik hadnagyunk egy reggel „Jó reggelt“-tel köszöntötte a Századát, de a kapitány hamar leintette:

— Hadnagy úr! Nem kell minden marhaságot átvenni a németektől!

Nem is volt többet „Jó reggelt!“.

VILMOS ÉS SÁNDOR

Kiépített lövészárkokban váltak bennünket az oroszok. Az egész ezred fölfejlődött és állást foglalt. Ágyútüzet zúdítottak ránk.

Az átmenti hídon ültem, előttem vonult föl a rajvonal.

— Vigyázzatok magatokra, nehogy sok dolgunk legyen! — kiabáltam oda.

— Ne félj semmit! — kiabálták vissza.

Fegyvergolyók (sziszegtek a fejünk fölött. Durranással együtt tompa ütést éreztem a jobb lábamba, fáj. Lebontottam a bőrkamaslimat, ruhámat.

Mennyi mindenféle és milyen szörnyű sebesüléseket láttam! Most mégis reszketni kezdtem. Biccegve rohantam a kötözőhelyre.

— Megsebesültem!

— Lábszárlövés, golyó bent, — diktálta az orvois, Vilmostal, a pajtásommal már csak ketten voltunk abból a zászlóaljából, amelyikkel a harctérre jöttünk. Vilmos szeme csupa könny volt, mikor kezembe adta a kórházi utalványt.

Sírva búcsúzunk el egymástól. Egy másik társam egy botot faragott, hogy legyen mire támaszkodnom. Útnak indultam, de nem tudtam a lábamra állni. Két szanitész hordágyra fektetett, úgy cipelt.

Vilmos elkísért egy kis erdőig, ahol megpihentünk. Leveleket adott át. Indulni akartunk éppen, amikor hirtelen gránátzapor lepett meg bennünket, mint ha az oroszok minket akartak volna tönkre lövöl-

dözni. Éppen ezt a kis erdőt vették tűz alá. Halálra rémülten lapultunk a földre. Fogvacogva gondoltam arra, hogy a legveszedelmesebb poklokban sem történt bajom, most, amikor könnyű lábszárlövéllyel kifelé mehetek a pokolból, kell majd elpusztúlnom. Kísérőim is kétségbe voltak maguk miatt esve. Láttam zilált arcukat, még jobban féltem. Egy-egy fa tövében lapultunk, pedig a gránát pehely módjára törte derékba és söpörte el az embervastagságú fákat. Mint a fuldokló, aki még a szalmaszálba is belekapaszkodik, bújtunk meg mi is a fák tövében, bár tudtuk, hogy az nem menedék.

Szörnyű dörrenést hallottam. De nemcsak a fülemmel, hanem testem minden sejtjében éreztem a dörrenést. Olyan fájdalmas, varázsütésszerű bizsergésével nemcsak a földre nyomott, de az öntudatom minden rezgését kikapcsolta. Éreztem egy pillanatra valami átmenet félét az öntudatlanságba, amit az ember a meghalás pillanatában érezhet, de azután már semmit sem hallottam, nem láttam. Ilyen lehet a halálba való fájdalom, kín nélkül átzuhanni.

Éreztem, hogy meghaltam.

Tudomásul vettem, hogy meghaltam. Semmivel sem próbáltam visszaerezni magam az életbe. Megkönnyebbülten hajtottam a fejem a halálba, nem ellenkeztem, nem védekeztem. Jó volt.

A nap sugára égette az arcom, a föld puha leheté terjengett és egy kis tarka bogár mászott a kezeimen, mikor megint feltámadtam. Nem fájt semmim.

— Élész? — ütötte meg a fülem egy hang. — Hát élész? Szólj már, élész! — erősödött a hang és már kezdtem érezni, hogy van karom.

Megborzongtam. Mintha hűvös szellő zúdult volna rajtam végig. Világos volt, nappal volt, láttam. Az

egyik társam arca fekete foltként ült a fényben, a világosságban.

— Egy bogár mászik a kezemen, — próbáltam kimondani. Nem tudtam, hogy sikerült-e kimondanom, míg a társamat nem hallotam

— Bogár? Hol? — kérdezte a társam.

— Itt.

Felemeltem a kezem.

— Azt hittem meghaltál. Pulzusod nem volt, nem lélegzettél. Már megsirattunk. Szörnyű volt.

— Hol a hordágy? — kérdeztem.

— Elnyelte a föld.

— Hát a Sanyi hol van?

— Szegény Sanyi! Darabokra tépte az egyik gránát.

— Szegény Sanyi, minek is jött velem. Miattam pusztáit el.

Láttam magam előtt, amint meggörnyedten cipelt a hordágyon, fejét előre feszítette. Láttam milyen rémült arccal futott ő is a fa tövébe, amint én kiugrottam a hordágyból. És most nem volt sehol. A gránát darabokra szaggatta.

Elindultam a segélyhelyre. Ott már tudták, hogy megsebesültem és azonnal továbbítottak.

A HALOTTAK ÖRÖKÉ

Sebesültek negyvenével jutottunk egy-egy vaggónba. Aludtunk volna, ha két katona már két éjszaka és két nap óta nem vívódott volna ott közöttünk a halállal. Eleinte elviselhetetlen volt a halálhörgésük, később megszoktuk, de aludni azért még sem tudtunk. Minden helyért marakodni kellett. Még bennünk, emberroncsokban is dühöngött az önzés, az irgalmatlaniság, ha arról volt szó, hogy valamelyikünk kényelmesebben feküdjék a másik rovására. Éjjel a sötétben egymáson átlépkedve tapogatódtunk előre a tolóajtóhoz, ha éjszaka szükségét kellett végezni. Akik olyan súlyos sebekkel feküdtek, hogy megmozdulni sem tudtak, maguk alá ürítették ki magukat. A mocsok és piszok, szemét, a sebek szaga, az emberi trágya undorító bűze elviselhetetlenné tették a levegőt. Mikor a nap a vaggónra tűzött, majdnem megőrültünk a nap hevétől és bűztől.

Állomásra értünk.

— Egyik társunk meghalt, vegyék le! — kiabáltak a vasutasoknak.

De a vonat nem állt meg. Áthaladt az állomáson. Útközben a másik haldokló is kiszenvedett.

Nagyobb állomásra értünk.

Leszóltam egy vasutasnak:

— Jelentse az állomásparancsnokságnak, hogy a vonaton két hulla van! — Piszkos, olajos vörös jelzőzászló volt a csizmaszárába dugva. Azt kérdezte:

— Hunnan gyűnnek?

— Lakodalomból. Két hulla van a vaggónunkban, vegyék le. Nem érti?

— Értöm én.

— Hát akkor miért nem megy jelenteni?

— Nem az én dógom.

— Menjen azonnal, mert pofánköpöm, — rivalt rá valaki a vaggonból. Az a sebesült volt, aki már kinézte magának az egyik hulla helyét és le is foglalta. Torniszterét az egyik hulla feje alá tette, jeléül annak, hogy ez a hely az ő öröksége.

— Máj' gyűnnek a szanitészek, — védekezett a vasutas.

— Azért vagy felmentve, hogy segíts te! — kiálták feléje egyszerre többen is dühösen.

Tele voltunk keserűséggel a civilek ellen és kitudja mi lett volna, ha a vonatunkat kinem tolják az állomásról egy átjáróhoz.

Kórházvonatra raktak át bennünket. Rendes enivalót kaptunk, sebeinket bekötözték.

— Hová visznek? — kérdeztük a szanitészeket. De azok maguk sem tudták, hogy hová fognak bennünket irányítani. Napokig csavargót! velünk a vonat. Éjszakánként nagyon vigyáztak arra, hogy egyetlen sebesült se szökjön meg. Mert, aki csak mozogni tudott, azon törte a fejét, hogy mi módon szökjék meg, ha közel találna jutni a falujához. Hiába volt a szanitészek minden ébersége, minden éjszaka megszökött valaki közülünk.

ŐRANGYAL

Jól megtermett dáma állt előttem, amint ebéd-utáni álmomból felébredtem. A szomszédágyon fekvő katonával beszélgetett.

— Olvassa csak el ezt a könyvet és megnyugszik! — ösztökélte a katonát.

— Menjenek a pokolba! Hagyjanak békében? Mit pumpálják belém a mérget. Nem látják: az egyik lábam már ráment arra a marhaságra, amivel egy életen át tömtek.

— Legyen türelmes.

— Már nem leszek türelmes.

— Térjen Istenéhez.

— Az ő markából jövök. Csak a lábam maradt az ujjai között. Ne kotyogjon olyan sokat. Hozzon egy korty vizet.

— Hozok, csak nyugodjék meg! — és elment.

— Ki ez?

— Azt mondják, egy püspöknek a rokona. Agg-szüz. Folyton itt koislat. Már nem bírom. Egyszer olyant mondok neki, hogy kiugrik az ablakon.

— No, itt a jó friss víz

— Köszönöm. De most hagyjon magamra, a pajtásommal akarok beszélgetni.

— Vitéz úr is magyar? — fordúlt felém.

— Igen.

— Hoztam magának is egy jó könyvet, — kivette az aktatáskájából és felém nyújtotta.

— Köszönöm, most nem kérek ilyesmit.

Leült az ágyam szélére. Beszélgetni akart, de nekem semmi kedvem sem volt. Nagy lélegzetvétel után hittérítői előadásba fogott. Álmoságott színleltem, de nem tágított.

— A lélek nemesebb a testnél és annak ápolása, tisztasága, vallásos elmerülése Istennek tetsző, amit minden embernek a legnagyobb áhítattal kell szolgálni. Úgy bizony vitéz úr! Az Isteni gondviselésben kell bízunk és csalatkozni nem fogunk, ő kirendeli mindannyiunk mellé az őrangyalt, aki vezérel nehéz és göröngyös utainkon...

— Vihette volna a tornisztert a nagy visszavonulásnál, — vágott közbe a szomszédom.

— Őrangyala vagyok én is sok szenvedő ember-társamnak és enyhülést hozok ...

— A fiatalabbak a fronton vannak? — bántotta a szomszédom. De az őrangyal nem zavartatta magát, folytatta:

— ... és boldog vagyok, hogy ilyen szent és nemes feladatot bízott rám az Egek Ura. úgy bizony vitéz úr! Hinni kell...

— Van-e gyermeke? — kérdi a szomszédom.

— Nem kérem, én még agglány vagyok ...

— Éls nem szűz?

— Ha illetlen kérdéseket intéz hozzám, jelenteni fogom az orvos úrnak.

— No de most már menjen a fenébe vén szipirtyó, mert az idegeimre megy. Kint a gránát, itt meg ezek a kiszuperált örömlányok bosszantják az embert. Menjen a pokolba, ott térítsen, de nekünk hagyjon békét, az istenit magának, mert olyant káromkodok, hogy elborul a szeme világa ...

— No, de kérem! Ilyen hangon, ilyen modortalanul sértegetni egy védtelen nőt!

Keresztet vetett a társam felé és elment.

— No végre! Olyan mint a tetű, nem lehet tőle megszabadulni, — mérgeződött a féllábú.

— No és?

— Az orvos nem meri kidobni, mert azt mondják, hogy magasrangú rokonai vannak. Itt egész jó volna, ha ilyen vén bregyók nem kínoznák az embert. Van ám ezekből több is. Valóságos sáskahad. Ez a bregyó, aki most elment, tegnap egy lábadozó káplárt dobott ki, mert az ápolónő arcán észre vette a két csillag nyomát. Az ápolónőt is leváltották. Itt jó koszt van. Holnap már te is a közös ebédlőben ebédelsz a többivel. Egy operaénekes a parancsnok. Jó pofa. Igazi bohém. Kienged ám éjjelre, ha megmondja az ember, hogy a tyúkjához megy. Itt szemközt, a parkban foghatsz te is magadnak egyet. Az orvos is jó ember. Védté a káplárt is, meg az ápolónőt is, de nem használt. Azt mondják valamelyik püspökség tartja fenn ezt a kórházat. Jó dekung ez pajtás.

— Hogy van a lábad?

— Az egyik jól, a másik, amelyik hazahozott, az ifs gyógyul. Gránát szakította le Sambornál. A kapitány azt mondta, hogy a meghódított területeket köztünk fogják felosztani. Te elhiszed?

— Mi a foglalkozásod?

— Köszörús voltam. Bejártam az egész világot, Amerikában is voltam ...

— Vizit lesz! — kiáltotta be az ápolónő.

Szemüveges, öreg orvos jött be. Végigjárta a betegeket, mindenhol morgott valamit, az ápolónő jegyzeteket csinált.

— A kegyelmes asszony panaszkodott magára, — mondta az orvos a féllábúnak.

— Még ő mer panaszkodni?

— Nem szabad gorombáskodni vele, érti?

— Doktor úr kérem, hát nem hagyja aludni az embert. Folyton kotyog, mint a kotlós tyúk

Az orvos nevetett. Elmentek.

Délben isokan ültünk az asztal körül, akik mozogni tudtunk. Voltak olyanok, akik nem tudták hogyan kell a villával, késsel bánni: két marokra fogták a húst és úgy harapdálták.

Ezek a hegyek közé szorult falvakból való emberek nem tanulhatták meg a rendes tányérról való evést. De hamar megszokták és megtanulták a villa és kés használatát, megismerték a mosdót, az angol klosetot, a puha ágyat, tiszta takarót.

Este az ágyakon feküdtünk, beszélgettünk. Sok mindentről szó esett. Oda fejlődött a beszélgetés, hogy melyik fegyvernemhez tartozó katona szenved többét és melyik a nagyobb hős. A baka, a huszár, a tüzér, a tién, mind azt erősítették, hogy ők szenvednek a legtöbbet és így ők a legnagyobb hősök. Mikor a vitakozásba kis szünet állt be, megszólalt az ágyán egy katona, aki addig szótlanul ült ott, a két térdét maga alá húzva.

— Majd megmondom mi a legnagyobb dolog. Mi megtagadtuk az engedelmisséget. Indulásra készen a kaszárnya udvarán azt kiáltottuk: Nem megyünk!

Szinte a lélegzetek is elájtak.

— No és?

— No és? Hoztak más nemzetiségű zászlóaljkat, minket lefegyvereztek és megtizedeltek. Én hetedik voltam. Akik megmaradtak, azokat szétosztották különböző ezredekbe. És most tüdőlövéllel itt vagyok.

Csönd lett. Senki azon az estén többet nem vitakozott.

A KÁDERHEZ!

Egyik reggel az orvos, amint az ágyam mellett elment, odaszólt az utána menő írnoknak:

— Gyógyult. A káderhez!

Az írnok meglepetten nézett rám és valamit följegyzett. Vizit után berohant:

— Mit csináltál?

— Semmit.

— Egy szolgálatijegy jött a kórházparancsnokszághoz, hogy azonnal irányítsunk a káderhez. Valami patrongyári gyűlésen vettél részt. Mit csináltál? Mond el! Hátha lehet valamit tenni?

— Nem lehet.

— Itt még lóghattál volna egy pár hétig.

Az történt, hogy látogatóban volt nálam egyik barátom és a patrongyári munkások gyűlésére hívott. Bérmozgalmat kezdtek. A gyűlésen kimondták a sztrájkot arra az esetre, ha e húszszázalékos béremelést nem adnák meg. A napirend magyarnyelvű előadója én voltam. Megtudták és büntetésből bevon áltattak. Menjek meghalni.

A vonaton fertőtlenített, gyűrött rubáju katonák szorongtak. Legtöbbje a kórházból gyógyultán a káderjéhez utazott. Csupa egyforma ember. Közlékeny, követlen testvériesség fűzte őket össze. Mintha régi ismerősök volnának; az állomásokon kiszállnak, beszélnek.

Egy katona csak felgyúri lábán a nadrágját és egy nyitott seb mellett kéjesen vakarja a lábaszárát.

— Ilyen nyílt sebbel elbocsátottak a kórházból?

— Dehogyan bocsátottak. Megszöktem. Csak nem vagyok bolond, hogy hagyom ezt a szép sebet begyógyítani, hogy megint kiküldjenek a frontra! Én már hét hónapja lógok így a vonatokon. Ez a legjobb dekung pajtás, — mondta.

Ha már nagyon megromlott a sebe, jelentkezett valamelyik kórházban. Ott ellátták tiszta ruhával és gyógyították a lábát. De mielőtt a sebe egészen meggyógyult volna, megszökött és a vonaton élt. Írása nem volt. Mindenhol azt mondta, hogy elvesztette. Az igazi nevét és ezredhelyét seholsem mondta be.

A katonáknak tetszett ez az ember, aki így tudta játszani a frontot. Adtak neki mindentől amijük volt.

A káder tele a kórházakban megreperált emberanyaggal, amelybe belegyúrnak az új, a tegnapi sorozott anyagot. Fapuskás gyakorlatozások lógnak a rekedt vezényszavakon. Rendezgetik a menetzászlóaljakat; az új katonaruhába csomagolt emberanyagot. Már nagyon vár rájuk a nagy megrendelő, a legnagyobb fogyasztó: a front.

Pofonokkal, kurtavassal, kikötéssel, katonai börtönökkel, templomi istentiszteletekkel, hőstetfekek dicsőítő kéthasábos újságcikkekkel, papiszentbeszédekkel felszerelt emberkohóból öntik egyre öntik a feldolgozott anyagot a fegyverek mögé folytatásnak. A háború üzemének ez a része is teljes kapacitással dolgozik.

Ebben az üzemben tobzódik a lopás, csalás. A ka-

tonai reglama szakasza között zavartalanul lehet gyakorolni a zsold és élelmezési rablást.

A mundúrdepók üzleteiből dagadtra szívja magát nagy csomó ember. Az élelmezési tiszt összejátszik az őrmesterrel, az őrmester a szakáccsal, a szállítóval. A szakács odaégeti a menázsit, hogy az őrmesterrel közösen hizlalt disznók egész falkája kincstári moslékot kapjon. A katonáknak szánt élelmen felhizlalt disznókat megveszi a kincstár nevében az élelmezési tiszt, aki harmadik az üzletben.

A szabadságra menő, vagy a harctérre indított katonák egy-két napi zsoldja, élelmének az ára csak elsüllyed valahol, valaki zsebébe. A felmentéseknek, szabadságoknak rendes ára van. A marsbaosztóaparátus együtt dolgozik a marsból kivevő aparátussal.

A kaszárnya tövében vérbajos cigánylányok húzódnak meg, protekciós tűrés fedezi őket. Hivatalos kezek nemhivatalos közvetítőkön keresztül utalják hozzájuk a menetszázadból fölmentésre kiszemelt katonát, hogy szerezzé meg náluk a szükséges vérbajt. A megfertőzésnek szabott ára van, amelyből a nagyobb rész a közvetítőnek jár. A cigánylány maradékmenázsit kap. Néha még valami pénzt is.

A fronton levő tiszt hisztériás felesége marsba protezsálja a szerelembe kimerült szeretőjét, ha már kiszemelte az újat.

önérzetének maradékát védő hadimunkás feje fölött folyton ott lebeg a frontraküldés veszélye. Ez ellen nincs apelláta. És semmi olyan ellen sincs, ami arra való, hogy az ép, egészséges embert megzabálja, eleméssze, legjobb esetben nyomorékká törje, beteggé tegye a háború.

A béna test, az ember hátára nőtt púp, a megirigyelt testifogyatkozás jelenti a legdrágább, a legértékesebb előnyt. A nyomorékot irigyli minden ép-

kézláb ember: a púpot, a béna lábat. Harsogó, véres tengeren vergődik az ember az egészséges ember, csak a nyomorék test jelent mentőövet.

A veszedelmek rostáján, a sebesülés, vagy a betegség garatján ide gurult és megreparált ember fogvacogva tűr, ravaszkodik, veszteget, szorgoskodik, jó katonát miméi, szimulál, görcsösen ragaszkodik a káderhez, ahol belerúgnak, meglopják, megalázzák, kínozzák, gyötrik, halálra ítélik.

A káder: a siralomház. Még az utolsó kívánságát sem teljesítik a halálra ítéltnek.

És mégis a káder az álmok álma, a vágyak vágya, a minden: az Élet. Mert a fronton az iszonyú büntetés vár mindenkire: a Halál.

ELKEZDŐDIK

Front. Újra front. Nagyon fejlődött a lövészárkok rendszere. Hatalmas területek beépítve drótkadályokkal, farkasvermekkel, cikkcakkos futóárkok kötik össze labirintusszerűen az állásokat. Gránátmentes üregekben egész szakasz katonának van férőhelye. A mellvédek, őrszemek helyei jól kiépítve. Villamos-telep, a fedezékekben, gránátmentes üregekben villanyvilágítás. Rendszeres élelmezés, ha nem is valami kitűnő.

Állóharc. Csak a patkányokkal vannak gyakori csatározások. Újságok, levelek érkeznek. A front mögött hét kilométernyire fekvő faluban épített mozi, egy völgyben kiépített hideg-meleg vizes fürdő és uszoda, Egy pajtát színpaddá szereltek át. Műsoros kabaré, egyfelvonásosok. A női szerepeket is férfiak alakítják. A faluban vendéglő, kávéház, katonazene és hatalmas moziterem. A nagy téren rendes katonavárosi élet, baka- és tisztikorzóval. A bakák a falu leányaival sétálnak, némelyik karonfogva. mint menyasszony és vőlegény, a háború után megtartandó lakodalomról beszélnek. A tisztek elegáns dá mákkal flörtölnek. A vendéglőben dalolnak, a kávéházban csendes feketézés folyik.

Megint leesett a hó. Megkezdődött a fedezékek fűtése. kocsis' mi a kupink a fát az ezred fatermelő-telepéről, ahol villanyerővel berendezett faaprító volt. A betakarított gabonát az ezred malmában megőrölték. Minden héten vágás volt és egy héten háromszor is hús és kolbászféle került kiosztásra. A tisztek szá-

mára szárnyastenyésztés folyt. Reggelire még tojást és vaját is kaptak a tejeskávéhoz, vagy teához.

A rendes kimenős, kocsmás, kávéházas, moziéletet nem zavarta sem ágyú, sem puskalövés. Sem mi, sem az oroszok nem zavarták semmivel sem a frontéletet. A háború kezdett komolytalanná válni. De hazulról sötét, panaszos levelek jöttek.

Berendeltek az ezredcenzúrához, ahol a hadnagy fogad:

— Érti a szláv nyelvet?

— Igenis.

— Németül is tud?

— Igenis.

Megbarátkoztunk a hadnaggal. Ez úgy kezdődött, hogy amikor megkaptuk a postát ő is, én is legelőször a szocialista és radikális polgári lapok után nyúltunk. Sokat beszélgettünk és hamar megismertük az egymás gondolatvilágát.

Gyakran akadt kezünkbe a levelek közé csempészett háborúellenes röpirat. Bármennyire ismertük is egymást, mégsem mertünk egymással szemben többre vállalkozni, minthogy kicseréltük egymással háborúellenes véleményünket.

Figyeltem a hadnagyot mit csinál a röpiratokkal? Sokáig nem vettem észre semmit. Úgy intéztem a dolgot, hogy lássam, mikor a kezébe kerül az ilyen röpirat. Elkészültünk a postával és a hadnagy sem szólt semmit. Valamit kellett csinálnom a röpirattal. Rejtély volt előttem, hogy mit csináljak velük. De egyszer megtaláltam egy csomót gondosan összecsomagolva és eldugva. Tehát ő is eldugdosta, nem semmisítette meg.

A postázásnál, az újságok és levelek olvasásakor már kezdtünk nagyon idegessé lenni. Egyszer egy levél olvasása után kifakadtam:

— Szörnyű, hogy milyen nyomorúság van ott-hon!

A hadnagy föl és alájárt, most odaállt eléem:

— Én tiszt vagyok, de maga az idősebb, ne legyen hát különbség közöttünk! Szervusz! magáéhoz ölelt és megcsókolt.

— Szervusz, — súgtam és alig tudtam visszatarítani a könnyeimet. Magamhoz szorítottam.

— Legalább mi ketten emberek lehetnénk, — mondta.

— Erre gondolsz úgy-e? — és kivettem az asztalom fiókjából azokat a röpiratokat, amiket eltettem.

— Arra és erre! — kihúza a gerenda alól a röpiratokat, amiket ő dugott el.

Sokáig néztük egymást, szinte egyszerre mondtuk:

— Hogyan fogjunk hozzá?

Abban állapotunk meg, hogy megmondjuk egymásnak azoknak a tiszteknek és bakáknak a nevét, akikre rá lehetne a röpiratok terjesztését bízni. Mert a röpiratok a posta közé csempészve jöttek, a mi kezünkbe kerültek és ha nálunk maradnak, nem érnek semmit. Alaposan meghánytunk, vetettünk minden nevet, amit kimondtunk. A legnagyobb meglepetéssel az egyik őrnagy nevét hallom tőle.

— Hiszen az agyonszekálja a katonákat!

— Azért teszi, hogy ne legyen gyanús.

Nagyon óvatosan bocsátottuk útjukra a röpiratokat. Segítségünkre jött karácsony. Ez az ünnep olyan lelkiállapotba hozta az embereket, hogy jobban lehetett velük a háború végéről beszélgetni.

VILÁG NÉPEIHEZ

— Kelj fel! — vertek fel egy éjszaka.

— A batalionkommandón úgy táncolnak a tisztek és csókolgatják egymást, mintha megőrültek volna. A sapkájukat is a földhöz vagdossák. Egy parancsot hoztam. Olvasd el, mi lehet benne.

Tágra nyílt szemekkel olvastam és lefordítottam.

Cseidze kiáltványa volt a világ népeihez.

A bakákat is olyan öröm fogta el, hogy majd ki ugrottak a bőrükből. Már mindenki otthon volt gondolatban és egész reggelig arról beszéltek, mit fognak csinálni és mi következhetik ezután.

Mindenkinek meg volt a maga terve. Kitudja mióta foglalkozott vele? Csak a háború végét várta, hogy tervét megvalósíthassa.

Másnap reggel fehér zászlóval indultunk az orosz állások felé. A zászlót a tűzvonal között lengette a szél. Az orosz katonák csapatostúl jöttek felénk. Tőlünk tudták meg, hogy mi történt Oroszországban. Mert saját tisztjeik eltitkolták előttük, hogy Oroszországban kitört a forradalom. Megindult a barátkozás közöttünk. Másnap már azt mesélték, hogy lefokozták a tisztjeiket és az ezredest beosztották a konyhába krumplit pucolni.

— Ti még szalutáltok a tiszteknek? — kérdezték tőlünk. — Mi le sem köpjük őket

Pár nap múlva megtiltották a legénységi állományhoz tartozó katonáinknak az oroszokkal való barátkozást.

Az oroszok állása mögötti faluból gazdag föld-birtokosok jöttek át hozzánk és védelmet kértek a saját katonáik ellen. Elmondták, hogy az orosz csapatok hazafelé özönlenek és az útjukba eső kastélyokat kirabolják és felgyújtják.

Az orosz lövészárkok üresen, szétdúltan tátongtak. A katonák elpusztították, mielőtt elhagyták. A rendszer ellen megnyilvánuló gyűlöletüknek, undoruknak a lövészárkok elpusztításával adtak kifejezést.

Semmi közvetlen érintkezésünk nem volt már ezentúl az orosz katonákkal, mégis csudálatos varázserőt leheltek felénk, sugároztak ki magukból. Azelőtt is valami szomorú, sajgó fájdalmat váltottak ki. Nem félelmetesek, szánalmasak voltak. Még ha élettelenül feküdtek is a földön, több szenvedést fejeztek ki, mint a közülünk való társunk. Mintha több, na gyobb el nem jajdult jajj lett volna összegyűlve a hosszú orosz köpönyeg alatt. És, hogy ez most a lázadás olyan hatalmas morajlásával robbant ki és beláthatatlan hullámtömegben rezeg bele a világba, hatalmas, tiszteletet váltottak ki belőlünk. Ezek az emberek beledöfték a forradalom bicskáját a háború ronda testébe; mérhetetlen és határtalan nagyságában bontakozott ki előttünk mindaz, ami orosz.

— Bele kell feküdni a munkába, testvér! — szólt a hadnagy.

— Azt veszem észre, hogy már nem vagyunk egyedül.

— Mit láttál?

— Megjegyzések, jóslások, elszólások, szemhunyorítások, tekintetek, beszélgetések. Ez olyan, mint a talajvíz, egyszerre különböző helyeken fakad föl. Csupa kis tócsa, de az egész összefügg.

— Nem kellene az egészet összpontosítani valahogyan, közös irányítás alá venni?

— Mi csak mérgező munkát végezhetünk. De a háborút magát, megszervezett akcióval itt nem lehet megölni.

Az orosz fronton lefűjtak. Az utolsó látogatást a temetőben tették a csapatok.

Némán mered a fegyveres tömeg a fejfák és kereszttek között. Aztán felcsuklott az emberekből a zokogás. Az elnyűtt, föld kiszíttá arcokon sós könnyek gurultak végig.

Szótlanul mentünk ki a temetőből. Mi lesz velünk? Mit fognak velünk kezdeni ezután? Még mindig nem lesz vége?

ITÁLIA ÉS HALÁL

Hatalmas barnahátú hegyek közé szorult városban szálltunk le a vonatról. Szomorú, rongyos, fapapucsos öreg emberek, asszonyok fakúlt ernyő alatt követ törtek az út mentén. Táboricsendőr ügyelt rájuk. Az országúttal versenyt folyt a folyó zölde-kék vize és a vasút. A hegyek oldalán kőrakásokkal feltámasztott barnássárga föld lépcsőződött terraszokká. Hadarva beszélő asszonyok, gyermekek hangoskodtak a terraszok felé a hegyiúton. Karcsúra tákolt szánon földet húztak maguk után görnyedtem Égetően tűzött a nap, szívta az út porába hullott záporosót. Percek alatt megint poros volt a sáros országút. Kék tavak pihentek a völgyben, rajtuk kis vitorlás csónakokban a kendőiket tarkóra eresztett asszonyok hálóval bíbelődtek. Egyik kilométerjelző kő a másik után maradt el mögöttünk. Néhol olyan szűk volt a völgy, hogy csak az országútnak és a folyónak maradt hely. Ilyen helyeken a vasút a föld alá bújt, ezek nyitott alagutak, amelyek árkádszerűen épültek és hatalmas nyílásokon kapnak világosságot.

Vöröskeresztes vonatok bujkáltak az árkádok alatt, roskadozva a mérhetetlen jajjok terhe alatt. Élesen sikoltottak, mikor így a föld belsejébe készültek.

Mentünk, mentünk.

Menetelés közben megáztunk, megszáradtunk és megint megáztunk, megszáradtunk. Naponta kétszerháromszor zuhogott ránk a kövér esőcsöppek zápora, majd lágy páraszaggal megszáradtunk. Kőkörlátos serpentineken kígyóztunk át a hegyeken. A hegyek

oldalába ragasztott falvak kihaltan ültek és hazavárták a véreskezű embert, a kacagó, nótázó és káromkodó, robotos embert.

Borzalmasan gyönyrű út. Amíg lekötött bennünket újszerűsége, nem volt nehéz a tomiszter, a fegyver, a töltény. Minden kanyarulat, minden tíz lépés új és új panorámát bontott ki. Eleinte nem tudtunk betelni a változatos képek szépségeivel. Csak mikor a gyomrunk mélységes morajlással kezdte panaszkodni elhanyagolt sorsát, vettük észre, hogy minden — minden egyfomán szép, színes, gyönyörű és nincsen rajta mit megkülönböztetni.

— Úgy látszik, csak ezt a szép táján országot porciózzák fel menázsnak, — türelmetlenkedtek a bakák.

— Az isten látott ennyi követ.

— El is viszek haza belőle káposztás kőnek.

— Ezeknek nem kell se vályog, se téglá.

— Tán még az ágyuk is kőből van?

— Aggy egy pofabagót, mert kiszídta a nyálam ez a táján nap.

Se konyha, se menázsi sehol. Csak mentünk. Már ránkesteledett. Hűvösebb lett. Megeredt az eső. Mindig erősebben zuhogott. Már éjfél is elmúlt, még mindig mentünk. Végre megálltunk egy falu végén a zuhogó esőben. Nem tudtak bennünket elszállásolni. Tovább! De nem előre, hanem vissza. Úgyanazon az úton vissza.

— Az istenit ennek a marha vezetésnek! — süvített egy dühös hang a sötétben.

Morgás zúgott végig a sorokon.

— Fogd be a pofád!

Egy stréber őrmester hangja volt.

— Fogd be te! Rohadt zupás! Se koszt, se menázs! Disznó! Nagy arany kellene mi? Majd bekapod a legyet! — hallatszott a sötétben.

Egyre hangosabban zúgtak a bakák.

— Ne zúgjatok! Én is itt ázom veletek, — próbálta egy tiszt nyugtatni a bakákat.

Egy ideig hangtalanul, némán cipelte magát a vízbe mártott sok katona. Egy hatalmas fegyver durranás robbant bele a sötétbe.

— Miért nem szállásolnak már el? — dörgött egyik baka.

Válasz nélkül maradt a kérdés. Nyomasztó, dermedt némaság lihegett közöttünk.

Fölkapaszkodtunk egy magas hegyre, ott elszállásolták bennünket. Már hajnalodott

Vonaton vittek tovább.

A vonat fölött repülők keringtek. A repülők mellett apró felhő virágok pattantak el: srapszelek.

Sebesült vonattal találkoztunk. Tele emberronccsal.

— Az orosz frontról? — kérdezték

— Onnan.

— Itt mindenki megdöglik. Forduljatok vissza. Itt a pokol.

— Repülő, ágyú, kő, akna, lángszóró, fegyvergolyó, megdögöltök.

— Gáztól fogtok megdögölni!

— El van itt veszve mindenki.

így kiabáltak át a sebesültek, míg állott a vonatuk a mienk mellett.

A vagonból egy katona vizelt ki. A tiszt lehordta.

— Ennek se lesz ilyen melle a Monté Grappán.

A tiszt meghallotta.

— Mi az?

— Nem lesz olyan nagy hangja hadnagy úr a Grappán! — mondták egyszerre több vagonból.

Nem tudta, melyik vagonhoz menjen. Egy pillanatra dühösen forgott. Erre a sebesültek hangos nevetésben törtek ki. A tiszt is tréfára fogta a dolgotf.

— Mi nem vagyunk olyan beszarj társaság. Igaz-e? — kiáltotta felénk és nevetett.

Így szabadult ki abból a ferde helyzetből, amibe túlbuzgósága vitte.

Már kiszálltunk és a hegy oldalába vájt fehér, poros szerpentin úton kígyóztunk fölfelé, mikor a fejünk fölött visítva, furcsán gargalizálva korcsolyázott egy ágyúgolyó és az alattunk elterülő pályaudvaron csapott be. Feketésszürke füstoszlop és benne kalimpáló emberdarabok, sötét feltjainak tömege szökött fel. Utána másik, harmadik és még sok ágyúgolyó, sok fekete füstoszlop, sok kalimpáló emberdarab. A vonatot, amely bennünket hozott, telitalálat kettévágta. Sok halott, sok sebesült. Legnagyobb pusztítást az ágyúzás a bevaggonirozásra váró sebesültek között végezte.

Körülöttünk hatalmas hegyek, hajlott, görbe hátú kökolosszusok nyúlnak bele a felhőkbe. A szűk völgyből, ha feltekintettünk a végtelen magasságba úgylátunk ott az azúrkék eget, mint valami mély kút fenekéről. Libasorban, sziklákba kapaszkodva lendítettük magunkat előre. Hibás ugrás, rossz lépés, elcsúszás: biztos zuhanás a mélységes szakadékba. Néhol leplezett úton csak egyesével és futva lehetett előrejutni. A Kárpátokra gondoltunk, amik ezek mellett a hegyek mellett a föld apró púpjainak tűntek.

Szörnyű és végtelennek látszó menetelés után hirtelen egy hegynek az ormára értünk. Mint valami tűnek a foka keresztül-kasul volt fúrva a csúcs. Belsejében lejtős folyosók, nagy U-alakú termeket kötöttek össze. Kaszárnyaszerűen kiépített kavema volt

ez. Biztos fedezék, csak a folyton csöpögő víz kellemtelen.

— Kwartirmacherek előre a kijárához! — visszhangzott a parancs.

Minden századból öt emberárny a világos kijárat felé mozgott.

— No pajtás, jó nézünk ki!

— Ezért volt hát vége az orosz fronton?

— Inkább ott maradtam volna dögölve, mint itt elevenen.

— Ilyen magasra jönni megdögölni.

— Megírom az anyámnak, hogyha valami üzeni valója volna Szent Péternek, átadhatom. Most közel vagyok hozzá.

— Itt csak hasoncsúszva járhatunk, nehogy öszekarmolássza a bajonettünk az eget.

— Hogyan hozzák fel ide a menázsit?

— Sehogy. Egymást zabáljuk meg.

— Drótkötélen. Ott húzódott a fejünk fölött, ahol jöttünk.

— Mire leér a sebesült, hát meghal.

Beszélgettek a bakák. A sötétben fel-fellobbant a gyufa lángja, ha rágyújtott valamelyikünk. Beszédes sóhajok, káromkodások törtek fel, majd vészes, szörnyű, jóslásos csönd fonódott össze a földszagú sötét-séggel.

A szálláscsinálók visszajöttek.

Bementünk a lövészárkokba. Hogy miért nevezték azt a néhány egymásra rakott követ és homokzsákot lövészárkoknak, senki sem tudta. Az ároknak nyoma sem volt sehol. A hegy oldalában mély lyukak, amelyeknek szája elnyelt bennünket, ha pergőtüzet zúdítottak ránk az olaszok. Esténkint fényes virágok nyíltak és íveltek az ellenség felé innen is,

onnan is, mint valami tűzijátékos ünnepeken a világító rakéták.

A lövészárkok előtt elterülő drótakadálymezők közül oszlásnak induló hullák szagát hozta az éjszakai szellő. Nappal felváltva az eső és a nap heve áztatott, vagy szárított bennünket.

A hegyekké száradt, csontosodott földet nem tudtuk megszokni. Hol a mi, hol az olaszok hátrább addresszált ágyúlövege akadt belénk.

— Segítség! — Jajj! — szűrődött tompán egyik hajnalon a föld alól.

A hang irányába kutattunk. Egy rajvonalat eltemetett a meglazult és megcsúszott sziklatömeg. Nem lehetett hozzá férni. Sietve ástuk, bontottuk a sziklákat le róluk. Ilyen lehet a bányászerecséltenség. Egy bányász vezette a mentési munkát, ami különös szakértelmet kívánt. Ha a magunk esze után megyünk, valamennyien elpusztultunk volna. A bányász magyarázta meg, hogyan kell kiásni, feltámasztani, nehogy tovább csúszzanak a sziklarétegek és agyonnyomják a félig kiszabadított áldozatokat.

A kilenc emberből négyet halva, kettőt súlyos és hármát könnyebb sebesüléssel húztunk ki. Alig, hogy elkészültünk, pergőtűz zúdult ránk. A sebesülteket a kavernákba vittük. Borzalmas pokol szakadt ránk. A hegy szinte belenyögött a nehéz lövegek csapásai-ba. Sárgás, ködszerű gomolyag húzódott felénk.

— Gáz! — Gáz! — kiabáltuk.

Gázmaszkot csatoltunk a szánkra. A sebesültekkel már senkisémm törődhetett.

— Avanti! Avanti! — tört felénk az ellenséges állások felől jövő kiabálás.

Gépfegyver, kézigránát örült koncertjébe behörögött a halálvívódásos emberek búcsúja. A szét nem lőtt drótakadályokon lógva maradt olasz katonák,

mint a pókhálóba akadt legyek vergődtek. Ahogy ontották az olasz állások az „Avanti“-t kiabáló katonákat, úgy kaszálták őket a gépfegyvereink. Újabb hullámvonal. Átugrálták a földön vergődő társaikat, de nem jutottak közel hozzánk élve. Megtorpanva, fegyverüket magasra emelve zuhantak arcra, vagy maguk körül megfordulva dőltek el, négykézláb visszafelé mászva terültek el egymás után.

Alig roppant össze a véres örület, mi támadtunk.

— Előre! — kiabáltak a tiszték.

— Sturm! Hurrá! Előre!

Átugráltuk a hullákat, sebesülteket. Gépfegyver, kézigránát kaszálta sorainkat éppen úgy, mint az előbb az olaszokét. A mi hulláink, sebesültjeink elkeveredtek az olaszokéval. Egymásra borulva, vagy egymás mellett fekve jelezték a véres találkozást.

Ellentámadásunk nem sikerült. Sok halott, sok sebesült.

A mieink azt hitték, hogy az olasz támadás visszaverése után, üres lövészárkokat találunk. Tévedtek. A lövészárkukból a halál fogadott bennünket. Később azt magyarázták tisztjeink, hogy ez az olaszok ravasz, de áldozatos hadicsele. Jó csel, csak sok áldozatot kíván.

— Hát miért ugrottunk be nekik? — kérdegették egymástól a bakák.

A tartalék felvonóit. Új anyagba kevert, orosz hadifogságból visszatért emberek. Elkeseredett bakák. Nem az ellenséges vonal felé voltak elkeseredve, hanem hazafelé, a hadtáp felé. Egészen új levegőt hoztak a frontra. A parancsokat csak ímmel-ámmal teljesítették. Sztrájkok, tüntetések hírért hozták közzénk. A maguk és az otthoniak keserűségével felpalotan káromkodva járlok, keltek közöttünk.

VALAMI KEZDŐDIK

— Téged kereslek, — bújt be hozzám valaki.

Az a szakaszvezető pajtásom volt, akit pofon-
ütöttek a Kárpátokban.

— Mi az?

— A mellettünk lévő század kommandánsa. az
a hadnagy, akivel együtt voltál cenzor, üzeni, hogy
gyere oda.

— Előbb szólok a főhadnagynak.

Kimásztunk a kavernából

— Főhadnagy úr! — szóltam be az egyik ta-
vernába.

— No, mi az?

— Átmegyek a nyolcadikhoz.

— Mondja meg Sanyinak, hogy üdvözlöm és
küldjön rumot, ha van.

Belefáradtunk, amíg felkapaszkodtunk az emel-
kedésen.

— Halt, wer da?!

— Stramm katona vagy te, marha

— Te vagy az?

— Én bizony. Adj vagy két konzervát. „Hasé“-t.

— Ott van a zsákban, vegyél! De vigyáz, mert
tele van üres dobozokkal!

— Hány óra?

— Mióta állsz?

— Nyolctól.

— Fél tíz. Mindjárt felváltanak.

— Majd kitör a frász egy cigarettáért

— No búj le, addig állok.

Hasonfekve elszívta a cigarettát

— Jó estét hadnagy úr.

— Jó estét. Gyere csak.

— Jövök.

— Tudod, hová megyünk most⁹

— Vájjon?

— Kimegyünk az olasz poszthoz.

— Hová? — odavoltam a meglepetéstől.

— Ne félj semmit! Jól beszél magyarul. Pesten dolgozott, kőfaragó.

Átmásztunk a drótakadályokon.

A mi őrszemünk beszélgetett az olasz őrszemmel.

— No itt van egy fraterd, — mondotta a mi őrszemünk.

Az olasz katona egészen közel húzódott hozzám.

— Szervusz! — nyújtotta felém a kezét.

— Szervusz!

— Mi újság Pesten? Ismerős vagy a pártban?

Én a parlamenti épületen dolgoztam valamikor.

— Persze, hogy ismerős vagyok a pártban.

— Mít csinálnak az elvtársak? Bokányi, Garbay.

Az öreg Jászai él még? Garami szerkeszti még a Népszavát? — zuhogott belőle a kérdések özöne. A párt-ról, az ismert vezetőkről kezdtünk beszélgetni. Régi emlékeket idéztünk fel.

— Lásd én is belecsöppentem, — mondta az olasz elvtárs. Ki gondolta volna, hogy így találkozom megint azokkal, akikkel valamikor egy célért küzdöttem?

— Miért nem csináltok valamit, hogy vége legyen már?

— Ezt én is kérdezhetném. Minket kellene kinevezni miniszternek. Mi?

— Az ám. Ti is visszafordulnátok

— Azt elhiszem.

— Bár ott tartanánk már.

— Mindjárt felváltanak. Gyere el holnap is. Beszélgetünk legalább.

— Mikor állsz?

— Még nem tudom, de majd megcsinálom, hogy ilyen időtájt kerüljön rám a sor. A parancsnokom a mi emberünk.

Elbúcsúztunk.

— Érik már! — mondta a hadnagy visszafelé menet. — Tegnap megtudtam, hogy a században bizalmiférfi van.

— Csakúgyan?

— Igen, igen. Én dolgozom. Te is?

— Persze. Küldjél rumot a főhadnagyomnak, ő is a mi emberünk.

— Tudom. Építészmérnök. Mond meg neki, hogy küldje vissza a kulacsot.

Már éjfélre járt mire visszaértem. Csönd volt csak a világítópisztolyok lövegei rajzoltak fényes görbéket az éjszakában.

— Hoztam rumot, — súgtam be a főhadnagynak.

— Hozza be! Mindjárt megisszuk.

Ittunk és beszélgettünk. Már aludni készültem, mikor a telefonista parancsot hozott be, Az ezredsegélyhelyen kellett volna azonnal jelentkeznem.

A halálszakaszt tűz alatt tartotta az olasz. Szinte összeolvadt az ágyúgolyók robbanásának hangja és mintha ezer írógép kopogott volna, olyan sűrűn követték egymást a lecsapódó gránátok. Ez majd minden déltuán megismétlődött, ami szinte érthetetlen volt. Talán csak demoralizáló hatást akart vele az ellenség elérni.

— Megint megbolondult a digó, — mondták ilyenkor a bakák.

— Menjen csak azonnal a harmadik zászlóaljhoz ezzel a levéllel és adja át a segédorvos úrnak. Azonnal küldjön választ és siessen vissza! — dugta be a fejét az ezredorvos.

— A halálszakaszt lövik. Az út tűz alatt van, — feleltem megdöbbenve.

— No és? Menjen azonnal! — elsietett.

Társaim sápadtan néztek rám. A parancs teljesítése biztos pusztulást jelentett, ezt mindenki tudta. Ezért volt olyan megdöbbenő az ezredorvos parancsa. Kibújtam a kavernából. Társaim szomorúan néztek utánam.

Az első rellépost kavernájába bementem és ott lefeküdtem.

— Mit hoztál pajtás? — kérdezte tőlem és melém telepedett.

— Semmit. Az ezredorvos a harmadik batallionhoz küldött, de nem vagyok marha, hogy most szaladjak végig a halálszakaszon.

— Hiszen ilyenkor még a tetűt sem szabad ki-
dobni

— De az embert igen.

— Úgy látszik.

— Van-e cigarettád?

— Van.

Rágyújtottunk.

— Ha eláll a tűz, rázz föl!

A kaverna tetején, a kő között egy papiros csücs-
két vettem észre. Felnyúltam érte. A pajtásom ijed-
ten nézte minden mozdulatomat. Idegesen mozgoló-
dott, amint olvasni kezdtem.

— A tied? — kérdeztem és visszadugtam

— Miért kérdezed?

— Csak. Ne félj.

— Nem félek. Igazat ír.

— Mutattad már valakinek?

— A földimnek.

— Kitől kaptad?

— Itt találtam.Ő

Beszélggettünk. Ő is a mi emberünk volt mán. Gö-
mörmegeyi napszámos ember.

— Nem tart már igen sokáig. Vigyázz! Okosan!
Szervusz.

— Nem felelt, de a szeme oly tisztán, világosan,
érthetően beszélt, hogy mindent megmondott Meg-
szorítottuk egymás kezét.

— Hol volt ilyen sokáig? — rivalt rám az ezred-
orvos.

— Az ezredes úrral találkoztam, aki nem enge-
dett tovább menni. Egy kavemában ültünk együtt.
Beszélggettünk, amíg meg nem szűnt a tűz, — hazud-
tam.

— Talán jelentem alássanl?

— Igen is.

— Semmi igen is. Tessék a jelentést ismételnül Megismétlem. Miközben merően néztem rá.

Szürke szeme idegesen táncolt a szemüveg alatt. Éreznie kellett, hogy gyilkosság kísérletével vádолом.

Többször elküldött ilyen ágyútűzbe, de mindig megvártam, míg elcsendesedett, csak azután mentem tovább. Azért tette ezt velem, azért akarta, hogy megöljenek, mert a Népszava járt nekem és tudta, hogy szocialista vagyok.

Váltás volt. Tömör sötétség ült az éjszakában. Az eső csöndesen szitált. Libasorban zötyögtünk lefelé a „Totenschlucht“-on. Néhol a sziklák kiálló párkányaiba kapaszkodva, néhol a meredek lejtőkön hátrahökölve, minden lépésnél egyet nyekkenve, sarkunkra lépkedve ereszkedtünk le a szerpentin úton. Minden lépést kitapogatva juthattunk csak előbbre. A szűk gyalogösvényen nem lehetett megállni, vagy a sorból kilépni. Egy embernyi széles volt a hegyoldalába vágott út. Az út egyik oldalán szédítő mélységbe zuhant lefelé. Amíg a sötétben botorkáltunk, nem tűnt fel olyan borzalmasnak, mint, amikor lassan virradni kezdett. Akkor láttuk a mély szakadékok elnyelésünkre tátott száját, feneketlen fekete gyomrát. Félős gyermek módjára tapadtunk az ellenkező oldal felé.

— Jajj! — tört fel a recsegő zörgésből.

Megcsúszott, leszédült baka zuhant lefelé kalinpálva. Egy-egy kiugró szikla feltartóztatta. A következő pillanatban a sziklával együtt zuhant tovább. Egy fa komáján megakadva rémülten kapaszkodott a fa ágába, majd hirtelen a fa törzsét átnyalábolva csúszott egy darabon, azután lógva maradt.

— Kapaszkodj! Fogózkodj! — kiabáltunk utána.

Megindult a mentés. A pionérok köteleket dob-

tak feléje. A fától messze leesett. Visszahúzták. Újra ledobták. Többször kellett megismételni, míg a fához esett. A baka a fa egyik ágára mászott, ahol, mintha nyeregbe ülne, derekára kötötte a kötelet. Felhúzták. Bekötöttük. Fegyverét, hátizsákját, sapkáját, hegy-mászó botját elnyelte a mélység. Kenyérzsákjának csak a kantárja lógott a vállán.

— A pipám is odaveszett. Üssön bele a menykő!
— a szavakkal együtt véres nyálat köpött.

Belenyúlt a szájába és két vastag ujjával kiemelte lógó fogát. Megforgatta az ujjai között, megnézte és eldobta.

Mire leértünk még három katona zuhant le, de ezeket nem sikerült megmenteni. A hegy alján vízesés zuhogott. Néhányadmagammal alája álltunk, megmosakodtunk. Az út úgy összerázott, hogy azt éreztem: vödörre dagadt a fejem. A hideg víz jót tett. A társam a sapkája fogott hideg vízbe mártogatta a fejét.

— Nevetnék, ha megfáznánk és spítálba kerül-nénk

— Az ám, erre nem gondoltunk. Az agyam teljese-
sen összerázódott.

— Én is minden lépésnél éreztem, hogy belehasít

— Halló! Halló! Hé! Ide! Ide!

A hang irányában kutattunk, de nem tudtuk meg-
állapítani honnan jön, mert egymásután háromszor
is visszhangzott.

— Halló! Ide! Ide!

össze-vissza forogtunk. De hiába, senkit sem
láttunk,

— Ide föl! Halló! — egy kő esett elénk. Végre
ráakadtunk a kiabálóra. Egy társunk volt, aki könyök -
szerűen kinőtt fán ült. — Segítetek.

— Maradj! Jövünk.

Magunkra kapkodtuk a ruhát és a fa alá álltunk, de nem értünk fel hozzá.

— Ugorj le, majd elkapunk.

— Nem tudok. Nem merek.

Nekihasaltam a sziklának, a társam a vállamra állt és így elérte. Óvatosan a nyakába ült.

— Mász le a hátamon.

— Nem lehet, nem bírom a kezem.

Lassan lehajoltam a társam lelépett a vállamról, azután leemeltem.

A karja el volt törve.

Egyik lezuhant társunk volt, ilyen véletlenül menekült meg.

— Csoda, hogy halálra nem zúztad magad

— Nem adtam volna magamért egy pofa bagót.

Nekivágtunk az útnak. Finom, fehér port kavart a szél. A vasúti sínek tövén felburjánzott gaz, fű és bozót között rozsdásra szégyenkezve pirultak a vasúti sínek. A Brenta zöldes-kék vize loholva sietett szeszélyesen cikk-cakkos medrében. Hol vasúti, hol az út, hol mindkettő töltését átszegve bujkált, hogy hidak építésére adjon alkalmat. Szétlőtt fal csonkja emelkedett vádlón az ég felé. Cifra, színes rongyok lógtak rajta. A ház ablakából harcsapofájú harminc és teles ágyú meredt Bassáno felé. A vasúti töltésekbe vájt fedezékekben emberek raja és ágyúk tömege bújt meg.

A folyó könyökhajlásánál kötélpálya-rakodó, körülötte sürgő-forgó katonák dolgoztak nagy sietséggel és csillékbe rakták a muníciót, élelmet, drótsövénykarikákat, fát, kátránypapírt. Teherautók robogtak, hatalmas porfelleget hagyva maguk után.

A háború üzeme teljes kapacitással dolgozott.

Hatalmas munícióstelep húzódott a vasút men-

tén. A vagonokból szüntelenül rakták ki a különböző hadfelszereléseket. Az állomásból lassan vonaglott ki a sebesültvivő vonat. Nagy sietséggel robogott be a csapatokat hozó katonavonat.

Oldalba lövöldözött és kicsorbúlt kőkorlátú szerpentin út kanyargott az állomás fölött.

Hol utolértek, hol elhagytak bennünket a lemaradtak. Káromkodva lihegték az árok partján, vagy a kőrakásokon, félig ülve, félig fekve. A pokoli hőség és a nehéz út, amihez szinte tapadt a szöges bakancs, kimerítette a gyalogmenőket.

— Messze van-e már az ezred?

— A frász tudja.

— Merre mentek?

— Amerre lemaradtakat találász.

Lemaradtak jelezték az útirányt.

A harminc és feles belebömbölt a zakatolással telt völgybe. Nemsokára repülő keringett a völgy fölött. Ezüst villám nyilalt ki belőle. Meglapultunk. Hatalmas durranás, feketés-szürke oszlop szökött fel az úton. A repülő körül fehér felhővirágok pukkantak.

CSODÁLATOS DOLOG

Pihenőre hozták az ezredet hátra. A pihenésből azonban semmi sem lett, mert elméleti és gyakorlati oktatásokkal gyötörték a katonákat. Korán reggel keltünk és a kavernák építésének fontosságáról, a feljebbvalók iránti tiszteletről, a fegyelemről kellett a tiszteknek és altiszteknek előadásokat tartani. Napirenden voltak a mundúr- és fegyvervizitek. Arra törekedtek, hogy állandóan foglalkoztassák a bakákat, hogy így ne maradjon idejük keseregni, dühöngeni. Félték a katonák hangulatától.

Az élelmezés csapnivalóan rossz volt. A menázi ehetetlen dörgemüze volt, amit a bakák „Karltruppenkraut“-nak neveztek el. Pedig a legjobb élelmezésben lehetett volna az ezrednek része. Hiszen a felbomlott orosz fronton nagyszerűen kifejlesztett gazdaságot hagyott az ezred. Megtermett olt minden: burgonya, főzelékféle, búza, rozs, zöldség, tehenészet, sertéshizlalda, szárnyastenyésztés és sok minden maradt ott. Egy főhadnagynak kellett volna az egészre ügyelnie. Ebből a hatalmas élestárból kellett volna rendszeresen ellátni az olasz fronton levő ezredet. De hirehamva sem volt onnan élelemnek. Az olasz frontra onnan semmit sem küldtek, a bakák onnan semmit sem kaptak. Sőt már a gesztenyelisztből sült kenyér is elmaradt, a fronton kukoricakenyeret kaptunk, ami a legtöbb esetben penészes volt. Ez a kenyér is mire a bakákhoz került, úgy szétmorzsolódott, hogy nem

darabokban osztották ki, hanem marokszámra mérték a bakák sapkájába.

Csak ritkán kaptak a katonák főtt marhahúst, de annál többször volt kemény, ehetetlen lóhús. Már a cigaretták és pipadohányok is el-elmaradoztak, ami a legnagyobb elkeseredést szülte. Mert mindent könnyebben lehetett elviselni, ha füstölni való volt.

Egy napon nagy öröm zúgott végig az egész ezreden. Az a hír érkezett, hogy sajtot és szalámit fognak kiosztani. Az öröm azonban hamar ürömmé vált, mert a szalámiból egy vékony karika jutott egy-egy katonának és az is rohadt, zöldszínű, ehetetlen húscafat volt csak. A sajt pedig olyan nyúlós, olyan büdös volt, hogy iszonyú szaga miatt nemhogy megenni lehetetlen volt, de még a közellététől is öklöndözés rázta meg az embert.

Evvel a sajttal csodálatos dolog történt.

A büdös sajtot a bakák, ahogy megkapták, azonnal bedobálták a tisztíétkezde ablakán, ahonnan nagy-szerű gulyásszag áradt.

Úgyanakkor, amikor a bakák ilyen gyalázatosai! rossz ételmezt kaptak, a tisztek minden nap három-fogásos ebédet ettek, amihez bort és feketét kaptak. Az ő cigaretta- és szivaradagjaik mindig a legnagyobb rendben voltak.

Azért érezte mindenki, hogy csodálatos és nagy-szerű dolog az, hogy a katonák bedobálták a tisztíétkezde ablakán a rohadt sajtot.

LE A HÁBORÚVAL!

Három egymáshoz közeleső faluban osztották szét az ezredet. Minden század rajonjában füstölt a tábori konyha. Bakák csajkával kezükben ténferegtek, heverték a konyhák körül. Szakaszonként osztották a menázsit. A századparancsnok személyesen felügyelt, amióta romlott sajtot adtak a bakáknak, akik azt bedobálták a tisztiétkeзде ablakán.

— Ennek sem sok változás kell, hogy trágya legyen, — morogta az egyik baka, amint a századparancsnok mellett elhaladt. Vigyázva lépkedett a tele csajkával, nehogy kilocsolja az étel tetején úszkáló paprikásmargarint.

A csajka fedelén összemorzsolts kukoricakenyérre kanalazták rá a paprikás margarint. Ez volt a paradés étel. Az akácfavirág és egyéb szárított szecskszerű növénykeveréket, amint megkapták és megkóstolták, kiköpték és kiöntötték, azonnal odarohant egy csomó rongyos, sápadt gyerek. Kezüket tapsolva összeverték és szinte kórusban könyörögtek ennivalóért.

A menázs osztásnál azontúl a gyerekek is megjelentek és egy-egy helyért komoly verekedés, káromkodással tele küzdelem folyt közöttük.

Kiültünk az udvarra, csakhamar egy csomó kis mocskos, rongyos barnabőrű gyerek vett körül. Könyörgő hangon, szinte énekelve kértek:

— Pane, pane.

Kenyeret kértek.

— Akartok valami szépet hallani? — jött közénk egy csendőr.

— Mi az?

— Ezek úgy énekelnek, mint az angyalok kórusa. Adjatok nekik kenyeret, vagy pénzt.

Valamit mondott a gyerekeknek, akik ugrálva sorakoztak egymás mellé és énekelni kezdtek, kezüket pedig kérve nyújtották felénk.

Olyan gyönyörűen énekeltek, hogy szinte elrugdatással hallgattuk. Lassan körülállták őket a később érkező bakák és ők is hallgatták a gyerekeket. Azok nem kérték magukat, hanem szorgalmasan énekeltek a szebbnél szebb énekeket.

A társam lekapta a sapkáját és gyűjteni kezdett. A pénzt szétosztotta közöttük.

Azontúl minden este nagy hangverseny volt a házunk előtt.

A civilek nyomorúsága rettenetes volt. Kimondhatatlanul éheztek. Kenyérért kivették arany fülbevalójukat, lehúzták jeggyűrűjüket. Asszonyok, leányok egy fél komisz kenyérért egész éjszakára odaadták magukat. Ágynemű, fehérnemű lassan a bakákhoz vándorolt, amit fillérekért adtak nekik.

Hatalmas pincék voltak ott, tele borral. Vizet senki sem ivott. Ennivalónk kevés és rossz volt, de innivaló az bőven.

Az olaszok papja minden nap misézett. A templom telve volt. A bakák is bementek a templomba, ahol elkeveredtek a civilekkel. És ezáltal is terjedt a háborúellenes hangulat. Látták ezeknek a nyomorúságát és abban az otthon levő civilek a családjaik, a

hozzátartozóik nyomorúságát látták tükröződni. Ezeknek az idegen embereknek nyomora lázította őket az otthon levők nyomora miatt. A harctérre pedig egyre jöttek a levelek hazáiról és hiába volt minden cenzúra, ezek a levelek panaszokkal voltak tele, nemcsak olyan panaszokkal, amiket tollal, tintával ki lehetett húzni, olvashatatlanná tenni. A hangban, a szavak és a mondatok párájában, magában a lélekben, mely a levélben volt: sűrűsödött a panasz és mint a méreg marta a bakák idegeit. Hiába volt minden parancs arra, hogy a fronton levők panaszos száját lelakatolják. Olyan hangokat, olyan szavakat lehetett hallani, mint soha még. Valami megtelt: az izmok, a kopnyák, a lelkek. Új és új menetszázadokkal új katonák jöttek, szabadságról egyre érkeztek vissza katonák és mindent elmondtak arról, mi van odahaza.

Titokban mindenki a háború végére készült es minden tervszerű irányítás nélkül, amit pótol az egekig gyült keserűség áradata is, mindenki a háború befejezésére szervezkedett.

Minden század, minden szakasz titokban bizalmi férfit választott, akik többször már a századparancsnokok előtt sem hallgatták el a háború elleni gyűlöletüket.

Éjszakánként a szállásokon suttogták, hogy az igazi ellenség ellen kell indulni, akik nem a fronton vannak. És ha megkapják a jelt, cselekedni kell.

Hogy mit, azt senki sem tudta megmondani. De azt sem, hogy mi lesz a jel.

Készültek.

Valami nagy ütközetre készültek, amit egy láthatatlan kezű vezérkar irányított: a háború gyűlölete bennük.

— Gyere a raktár mögé! — súgja valaki egy éjszaka.

Odamegyek ... Öten vannak.

— Várjuk meg az ezredtörzs bizalmiját, meg a telefonistákat! — mondja a főbizalmi.

Némán ülünk egymás mellett. A raktár mellett örök állnak, hogy figyelmeztessenek bennünket, ha nem közénk való jönne oda.

Akiket várunk megérkeznek. A főbizalmi beszél:

— No, együtt vagyunk, kezdhetjük. Legelőször a következő összejövetelre szóló jelszót adom meg: „Dög“. — Értitek? Most pedig mindenki adja le a jelentést. Első zászlóalj!

— A javunkra alakúí minden. Az új zászlóaljban jó anyagot kaptunk, csak nagyon türelmetlenek. Bizalmikat már választottunk. Állandó összeköttetésben vagyunk. A második század parancsnokára nagyon vigyázni kell, mert az még ma is disznó. Azt kell majd legelőször lekapni. Már ki is adtam négy embernek, akiket megpofozott, azoknál jó kézben lesz. Minden megy a maga útján. Csak el ne hamarkodjuk.

— Második!

— Úgyanaz a helyzet. A tiszték semmivel sem törődnek, csak isznak. Kár, hogy az egyik emberem megbetegedett és elment. De helyére van már más. Szóval minden jól megy.

— Harmadik!

— Nálunk kell a legjobban fékezni. A tiszték is velünk vannak. Az őrnagy jó.

— Negyedik!

— Úgyanaz. Újabb támadásba a fiúk már nem fognak menni.

— Ezredtörzs!

— Nálunk van a legrohadtabb társaság. De ki-egalizálják a pionérok. Azok jók. Mindegyiknek ki

van jelölve a verebe. Az ezredes puha. Ezredujság kiadásán töri a fejét. Az újsággal akar hatni. Azt mondta az adjutánsnak, hogy keressen a szerkesztéshez értő embert. Az újságot a kezünkbe kell kaparin-tani, figyelek mindent.

— Telefonista!

— Le van adva a titkos jel. A társaság jó. Minden rezervátot lefogok. Pesten tüntetések vannak. A matrózok is nyugtalankodnak. A törökök és bolgárok nem sokat jelentenek. A hatodik rajonban felrob-bant a munición raktár ...

— Szvijh! — jelzett az őr.

Meglapulunk a földön. A tiszt ellenőrizte az öröket, de már továbbment.

Néhány izgalommal telt perc után folytatja a telefonista.

— A németeket a franciák visszaszorítják. Németországban nagy a nyugtalanság. De hivatalosan mind ennek egy a vége: kitartani! Ezt akarják a hadvezetőségek.

— A legfontosabb teendő most az ezredujság, — mondja a főbizalmi. Ezt kell megszerezni. — Hozzám fordúl és azt mondja: Neked kell azt a kezembe vened.

— Megpróbálom.

— A keserúséget ébren tartani, mindent, ami történik kiélezni és a háború ellen kihasználni. De vigyázni kell, nehogy korán robbanjon ki valami, mert az ilyesmit elfojtják és az demoralizálná az embereket.

Még apróbb rendelkezéseket beszélünk meg és lassan, észrevétlenül mindenki a helyére ment.

— Még a tüzérekkel van baj. Ott nem megy úgy, ahogy kellene, — aggodalmaskodott útközben a főbizalmi.

— Majd magunkkal sodorjuk őket, — jegyeztem meg.

Mi is elváltunk egymástól.

A falun mély csönd ült. Messziről tompa dörrenések horkantak az éjszakába. A tisztietkezde felől zeneszó és dal hallatszott. Kuttyák kosiattak az úton.

— Szóval a címben megegyeztünk. A fejet meg-rajzolja a szobrász. Ki legyen rajta, mint szerkesztő? — mondta az őrnagy, aki a tanácskozást vezette

— Én az ezredorvos urat ajánlom, — mondta egy hadnagy.

— Úgyan kérlek — vágott bele az ezredorvos, úgysis mintha nem akarná, de úgysis mintha szeretné.

Baptista volt. Mindig imádkozott, ő küldött a halálszakaszba, ha pergőtűzet zúdítottak rá az olaszok.

Úgyan! ő még csak egy baptista kalendáriumot szerkesztett, abból is kifelejtette a farsangot, — nevetett az őrnagy.

— Hát akkor ki legyen? — kérdi a katolikus tábori lelkész.

— Legyél te! — bízta a főhadnagy a páttert.

— Kérem én is szerkesztettem már lapot, — jegyezte meg az élelmezési tiszt.

Én voltam az egyedüli, aki a legénységet az értekezleten képviseltem.

— Kérem uraim! — szóltam, hogy a tanácskozást a kellő mederbe tereljem.

— Halljuk! Halljuk! Mit mond a legénység? — kiabálták erre.

Az elnöklő őrnagy hunyorított és biztatóan pillantott felém.

— Legyen a lapon a következő: Szerkeszti az ezred tisztikara és legénysége! — javasoltam.

— Brávó! — vágott bele rögtön az őrnagy.

— Nézetem szerint ez volna a legjobb. Hiszen úgyis mindenki írhat bele. Az jelenik meg, amit a szerkesztőbizottság megfelelőnek tart, — folytattam.

Ez volt az az őrnagy, aki lefelé nagyon komisz volt, hogy fölfelé jó katonának lássék. így takarta el azt, hogy tulajdonképpen kicsoda.

— Helyes! Helyes. Jó van! Gyerünk tovább! — kiabálták össze-vissza.

Az őrnagy az egészet összefoglalta:

— A vezércikket a két pap, a hadirészt, hősteteket te, — rámutatott a főhadnagyra, — az egészségügyet a doktor írja, a szórakoztatót a szakaszvezető, illetve most már szerkesztő úr írja. Itt mindjárt megjegyzem, — fordult hozzám, hogy ezentúl a tisztiménázból fog étkezni, tisztifaszolást kap. Azonkívül egy pucért is. Szóval, megvagyunk uraim.

— Kérem. Kérem. Nekem is szabad vezércikket írni, úgy-e? — kérdezte a baptista ezredorvos.

— Szabad hát, persze, hogy szabad.

— Azt hiszem jó volna az első számban közölni, hogy mi jár a legénységnek naponta, — javasoltam Ezen megütköztek.

— Úgy gondolja? — mondta az őrnagy. Tekintetet váltottunk. Tudtuk, hogy mit akarunk ezzel. Hadd tudja meg a legénység mi jár neki és lássa mit kap!...

— Abból baj lesz, — mondta valaki

— Én is azt hiszem, — mondta az őrnagy, de hunyorított felém a szemével.

— Ez arra lesz jó, — szoltam erre, hogy ne követelődzenek.

— Was? Követelődni? — adta a szigorút az őrnagy. — Semmi követelőzni való, amit kap azt kapja.

Schluss! Majd megcsinálod a legénység járandóságából a kivonatot, — szólt az élelmezési tisztnek és átadod a szerkesztőnek,

— Milyen kivonatot őrnagy úr?

— Milyent. Hát a Verplegsjournalból, vitéz főhadnagy úr.

— Igenis.

Ezzel meg volt az, amit akartunk.

— No küldj ide egy kis bort! — szólt az őrnagy.

— Egy kis gyenge ferblit urak! Ki száll be még?

— keverte az egyik főhadnagy a kártyát, amit mindig a zsebében hordott.

— Igyunk! Urak ergreift das Glas! Reggel felé oszlott szét a társaság.

— Firer únak alássan jelentem ide vagyok beosztva, — jelentkezett másnap egy alacsony öreg ba-ka. — Kovács Péter infanteriszt.

— Tudod-e mi lettél.?

— Nem tudom.

— Segédszerkesztő.

— Mi az?

— Tudod-e mi a pribék?

— A hóhér segédje.

— Jó van testvér.

— Szerzel egy kocsit. Könnyű kocsit, meg egy lovat. Elmegyünk hangulatot gyűjteni. Érted-e?

— Nem igen. De majd csak megértjük egymást, ha összedolgozunk.

— A fő, hogy összedolgozzunk.

— Keresel egy szép lakást.

— Máris megyek. A rüsztungból mi kell velem.

— A hátizsák, a kenyérzsák, meg az eszed pajtás.

— A kettő meg van. a harmadikat még össze kell szedni. Fegyver nem kell?

— Nem.

Táncolva ment ki. Nagyon örült az új beosztásnak. Négy gyermeke volt. Fáradt, öreg katona

— A szobrász megcsinálta a lapfejet. Átköltöztünk az új lakásba. Az ajtóra kiszögeltek: Szerkesztőség.

Hamarosan egész kézírathalmaz gyűlt össze. A szerkesztőbizottság kirostálta az egész anyagot.

— De hol fogjuk kinyomtatni? — vetette közbe valaki a kérdést.

— Hol? A nyomdában! — felelte az őrnagy. — A szerkesztő kap egy marsrutát és bemegy a Hinterlandba. Ne felejtse rányomni, hogy az ezred hivatalos lapja. Kinyomatja és elhozza.. Minden század annyit kap, amennyi a standja. A pénzt rá az ezred adja. Majd elszámol. Kész. Megértette?

— Igenis! — mondtam.

— Tehát holnap Abmars. Minden rendben legyen. „Szerkesztő úr“ jöjjön velem.

Az ezredirodában átvettem mindent. Az ezredes ideadta a fényképét.

— Tudja mit kap a kezébe az újsággal? — nézett rám az őrnagy.

— Tudom, őrnagy ur.

— Nohát, okosan! Elég volt!

Megszorította a kezem, elbúcsúztunk.

Sebesült és sebesült. Az egész úton csak kórházvonatokkal találkoztunk. Idegesen lestem, hogy a sebesültek között ezredembelieket nem-e talállok.

— Honnan jöttök? — kiabáltam át hozzájuk.

— A temetőből. A pokolból. A halál szabadságot adott, — kiabálták vissza.

— Hol voltatok Stellungban?

— A Monté Asalóne-n. A Grappán.

Azok a helyek, ahol mi jártunk. Izgatottan kérdezősködtem az ezredem után.

— Azok már Rómába vannak, — mondták

— Elfogták?

— Egy részét, a másik része az öregistennél jelentkezett.

— Szörnyű! Hát megsemmisült az egész ezred?

— Ismersz? — ütött a váltamra egy sebesült. Magamhoz öleltem. Ezredbelim volt.

— Minket kikészítettek.

— Hogy hogy?

— Az egész ezrednek vége van. Elfogták, összetörték, szétmorzszolták.

— Borzasztó!

— Felmentünk a régi Stellungba. Eleinte csend volt, csak néha mínézett a digó. Egyik hajnalban támadásba mentünk. Egész éjszaka gyúrta a mi tüzéségünk az olasz állást. Hajnalban Sturm. Sturm! Lekaszáltak bennünket. Sperfajeren át kellett bemenni, szétlőttek bennünket. Azután ők támadtak, azután megint mi. Én bekaptam. Kimásztam. Akik utánam jöttek, mondták, hogy vége van ezrednek.

— Merre van a többi sebesült?

— Nem tudom. Én meglógtam.

Az újság tetszett, örültek neki.

Új zászlóalj érkezett. Csupa lázadó lelkű, keserű ember, akik közül nem egy már harmadszor, sőt negyedszer került ki a hactérre. Egy pár napon belül nem ők frisítették föl az ezredet, hanem őket is el-

fárasztotta az az anyag, amelyiket a harctéren találtak. Csakhamar ők kerültek túlsúlyba és semmire sem voltak tekintettel, amit a régi emberek óvatosságából fontosnak tartottak. Egyetlen egy volt előttük fontos: legyen vége a háborúnak! Mindegyikük bizalmiférfi volt. Nem kellett kapacitálni, sőt fékezni kellett őket. Ezért többször differenciák támadtak.

Az élelmezés annyira megromlott, hogy a bakák már nem is mentek a inenázsiért. Egyedüli reményiségüket ahhoz a hírhez kötötték, amiket egymásközt sugdostak: az ezred retablierungra megy a Hinterlandba. Erre ugyan semmi pozitív támpontjuk nem volt de azért olyan komolyan hitték, hogy idegesen hurrogták le.azt a néhány bakát, aki már semmi jót sem tudott elhinni.

— Csakúgyan hátra viszik az ezredet? — kérdeztem az ezredtörzs szolgálatvezető őrmesterét

— Egy nyavalyát! Csak hagviák a hírt keríteni, hogy ne nyugtalankodjanak. Szó sincs róla. Sőt. bemegyünk a stellungba.

Igaza lett.

Riadóval zavartak fel éjszaka. Ismeretlen utakon mentünk egész éjjel. A bakák azt gondolták, hogy csakúgyan hátra visznek. Feltűnt azonban, hogy a trének megmozdulására semmi sem történt. Mégsem mertek arra gondolni, hogy a tűzvonalba megyünk, nehogy a reményük megsemmisüljön.

Reggel felé, mikor már némileg tájékozódni tudtunk, láttuk, hogy az Assiagó fensík egyik szakadéknak az útján haladunk felfelé. Káromkodva, fogszikorgatva vették tudomásul, hogy tévedésben voltak.

Alighogy a kavernákban elhelyezkedtünk, az éjszakai meneteléstől fáradtan roskadt magába mindenki és már nem is káromkodtak. Némán bámultak maguk elé és észrevétlenül estek át az álomba.

— Kwartirmacherek előre! — kiabálták be az ordonáncok a kavernákba.

A kavemákból lassan, álmosan másztak elő azok a katonák, akik az egyes századokból az ilyen szolgálatra voltak kiszemelve.

Egy darabon együtt vonszolták magukat az úton fölfelé, azután szétváltak, majd a sziklák közé vezető utakon eltűntek.

A kavernákban maradt bakák tovább aludtak.

— Muníciót faszolni! — kiáltottak be megint az ordonáncok.

Minden kavernából megint kimászott néhány álmos baka és egy altiszt vezetésével ahhoz a kávéméhoz cipelték magukat, ahol a munició-s ládák voltak elraktározva.

Nyögve hozták a municióval megrakott ládákat

— Az istenit! Este fél tízkor angriff.

— Micsoda? — repült ki a bakákból.

— Támadásba megyünk.

— Ki mondta?

— Ott hallottam a faszungstellén.

Mindenki káromkodva vette át a maga municióporcióját, de a katonák szeme nem olyan volt mint eddig. Félelmetes volt a nézésük.

A kvartirmacherek is megjöttek

— Semmiféle lövészárók nincsen. A mieink halomszámra fekszenek a drótakadályok előtt és mint a legyek a pókhálóban, úgy lógnak a hinderniszeken. Olyan bűz van, hogy az ember gyomra kifordul. Oly sok a hulla, hogy az olasz állásokat nem is látni tőlük.

A bakák sötéten bámulva maguk elé, hallgatták a visszaérkezett társaik jelentését. Úgy zuhogott rájuk a szállás csinálók minden szava, mint a halálra ítéltre az akasztófa ácsolása.

1918 október 24. volt

Éjjel fel kellett volna menni a tűzvonalba. Tíz órára volt a támadás kítűzve. De má nem mentünk föl a tűzvonalba. Egészen más dolgok történtek.

A kavernák között álltunk többen lézengők és beszélgettünk.

Arról beszélgettünk, hogy legyen már vége!

— Tisza maga elismerte, hogy elvesztettük a háborút, hát mit spekuláltok még, — türelmetlenkedtek.

— Az ezred hivatalos lapja megírja, hogy mi jár a bakának és szecsát adnak zabálni, — törtek ki.

— Lekapni a tiszteket és gyerünk.

— Sie, Zugführer! — hasított hozzánk egy ismert hang az egyik kavernából.

Egy kapitány kihallgatta a beszélgetést és az kiáltott rám. Úgy tettem, mintha nem tudnám honnan szólt, forogtam jobbra-balra.

— Sie, Sie! Kommen Sie her!

— Ja Herr Hauptmann.

— Ne félj! Ha baj van! Elkapjuk! — súgták biztatva.

Ott álltam a kapitány előtt.

— Micsoda összesküvést szőnek maguk? Lecsukatom!

— Kapitány úr legyen óvatos, mert annak rettenetes következménye lenne.

— Még fenyeget?

— Kapitány úr mindent hallott. Most tudja, mi van a bakák között.

— Hát mi van?

— Vége lesz a háborúnak.

— Vége lesz magának! — ordította.

Ekkor kinyílt az ajtó, három társam lépett be. Feltűzött szurony a fegyverükön.

— Mit akartok? — kiáltott rájuk a kapitány. Revolvere után kapott.

— Kapitány úrnak jelentein alássan, az ezredparancsnokság rendeletére el kell a Zugsführert fogunk! — mondta az egyik.

— Bravó! Disznó! Mars! Én is megyek veletek

— Kapitány úr itt marad!

— Micsoda? — üvöltött.

— Ne mozduljon, mert lelövöm! — a fegyver feléje emelkedett.

A kapitány elsápadt, az ágyra roskadt. Homlokát törölgette.

— Mit akartok velem fiúk?

— Ha velünk tart, semmit.

— Veletek voltam mindig, — egész teste remegett, — most sem hagylak benneteket, igazatok van, legyen már vége. De ne bántsatok! — könyörgött.

— Őrizetben marad. Ti itt maradtok! Ha szökni akar, lelőni.

— Nem szököm, de ne bántsatok!

Egy másik kavernában ezalatt két baka beszélgetett..

— Megfogunk dögleni valamennyien. Tudod mit mondanak a Kvartiermacherek? Tele van hullával a mi drótakadályunk. A mieinkkel.

— Rettenetes!

— Igyál!

— Iszom.

Ittak.

— Most majd minket dobnak a tűzbe

— Mit csináljunk?

— Ha bekerülünk a lövészárókba, elpusztulunk. Nem mindegy, hogyan döglünk meg. Ha nem megyünk, talán megmenekülünk.

— Az istenit neki, én haza akarok menni!

Vérbeborult a szeme, kézigránátot vett le a polc-ról, kirántotta a gyújtózsínort és kidobta.

Hatalmas durranás.

— Le a háborúval! Katonák éljen a békéi — ordította.

A bakák mind kiugráltak a kavernából, ordítani kezdtek.

— Le a háborúval! Éljen a béke!

A kiáltás terjedt, egyre hangosabb lett: „Le a háborúval! Éljen a béke!”

Megrohanták a tiszteket.

— Velünk, vagy ellenünk? — törtek rájuk.

Minden szakasz, minden század, zászlóalj a maga tisztjeit fogta el. A pionérok az ezredparancsnokságot é« a telefonállomást szállták meg és telefonáltak.

— Leadni: A 25. gyalogezred megtagadta az engedelmességet, tisztjeit elfogta. Csatlakozzatok hozzánk! — diktálta az őrmester a telefonba.

Percek alatt megszállták a völgybe vezető utakat. Gépfegyvereket irányítottak hátrafelé az útra. Jobbról és balról lefedezték a völgyet.

Izgalmas órák.

Minden külön irányítás nélkül egy cél felé kapcsolódott össze minden, ami már azután történt. A katonák saját szakáinkra cselekedtek, saját eszközre hallgatva intézkedtek.

— A mellettünk levő ezred jelenti, hogy csatlakoztak hozzánk. A tiszték nem tanúsítottak ellentállást, az ezredet agyonlőtték, — jelentette a telefonista. — Szólítsd fel a tűzvonalban lévő ezredet, hogy adja meg magát, mert különben hátbatámadjuk.

Egymásután érkeztek a jelentések a főbizalmihoz.

— Megint csatlakozott egy ezred, — lihegte a telefonista.

— Összeköttetést velük. Küldjétek oda bizalmi.

— A tüzérek vonakodnak.

— Fel kell szólítani őket mégégszer Ha ellenállnak, löni.

— A műszaki század csatlakozott.

Egy katona érkezett.

— Mi aknások is veletek vagyunk, — kiáltotta.

— Három ember menjen az olaszokhoz és közölje velük, hogy nem harcolunk tovább. Három napot kérünk az elvonulásra.

Néhány óra leforgása alatt az egész frontszakasz, éjfélre pedig már az egész divíziótól beérkezett a jelentés. Szinte egyidőben mindenhol úgyanez történt. Reggelre még egy hadosztály jelentése érkezett be, amely szintén föllázadt.

— Az altábornagy akar tárgyalni, — rohant be a telefonista. — A bizalmiférfiakat kéri, hogy 8 órára együtt legyenek.

— Csak jöjjön. Le akar venni a lábunkról. A bizalmiak álljanak föl, mindegyiknél handgranát. A bakák pedig töltött fegyverrel a bizalmiférfiak mögött sorakoznak fel! — adta ki a rendelkezést a főbizalmi.

— Az olaszok nem lőnek, de azt kívánják, hogy három napon belül vonuljunk el! — jelentették.

— Éljen a béke! — lépett be az őrnagy. — Adjatok egy bicskát!

Az őrnagy maga vágta le csillagjait. Valamennyien követték.

— Így ni fiúk! Most hősök vagytok. Eddig bar-mok voltatok.

Megéljenezték az őrnagyot.

— Jó reggelt vitézek! — köszönt az altábornagy.

— Jó reggelt! — fogadták kórusban a bizalmiférfiak és katonák. Mindegyük zsebéből egy hand-

gránát lógott. A bizalmiak félkörben álltak. Az altábornagy az első bizalmi elé lépett.

Mi a kívánságod fiam? — kezdte a kihallgatást.

— Követelem legyen vége a háborúnak! Vigyenek haza⁹

— Talán Jkéred?

— Nem, követelem

Az altábornagy egyet nyelt és a másik elé állt.

— Neked?

— Legyen vége ennek az öldöklésnek!

— Neked?

— Nekem is.

— Neked?

— Minden pléhgallérost vigyen el az ördögi

— Neked?

— Tudja az disznóság, ami itt van. A magas tisztek két-három kurvát etetnek lágy, fehér kenyérrrel, mi meg éhen döglünk.

Az altábornagy magába roskadtan hallgatta ezeket a szavakat. Összeroppanva állt a katonák előtt. Feje lelógott, mint az akasztott emberé.

— Fiaim! — nyelt egyet, — fiaim! — gondoljatok arra, hogy ti katonák vagytok, akik esküt tettek az Isten előtt, hogy utolsó csepp véretekig harcolni fogtok. Ez még valamennyieteket köt és mint vallásos emberek, nem lehettek esküszegők. Ez az ezred volt az én büszkeségem. Az életemet is rá mertem volna bízni. Katonai pályámat, mint egyszerű közkatona, ennél a ezrednél kezdtem. Becsülettel harcoltatok és védelmeztétek a zászlót. Elhiszem, sok keserűséget hozott a háború, de a győzelem nem maradhat el. Azt azonban ki kell harcolni. Ha a hadiszerecsé el is fordult tőlünk, azt hősiességgel vissza lehet fordítani. Térjete vissza régi katonai erényeitekhez, a dicső-

ségtékhez. Fiaim! Katonák! Kiáltásatok velem: Éljen a Haza! Éljen a király!

Mi lesz most? Megtántorodnak-e a katonák?

— Éljen a béke! Le a háborúval! Le a királlyal! — törtek ki a katonák. A szitkok özöne, a keserűség kimondhatatlan szavai zúdultak végig az egész völgyön. Olyan volt az egész, mint valami dörgés és egyre nőtt és nőtt.

A tábornagy dühösen a földhöz vágta sapkáját. Senki sem hajolt le érte. A bakák csak röhögni tudtak azon, hogyan veszi tudomásul az altábornagy a drámai fordulatot. Szomorúan és nevetséges figura volt négykézlábon, ahogy sapkája után nyúlt. Lassan, tétován indult el. Csak egy pillanatig tartott a szánalom. Mert a katonák lelkében igazán orkán volt. Az öregember tragédiája csak egy pillanatra tudta megfogni a sarkaiból kivetett lelkeket.

A tábornok döcögve, botját előre tartva lépkedett a hegyoldalába vájt lépcsőkön lefelé.

FORRADALOM

Csak a hullákat hagytuk ott. Ezredünk a rendes formációk betartásával ment le a hegyről.

Egy csomó tüzér iparkodott föl a hegyre. Pléh-kannákba, zsákokba pakolt élelmet vittek.

— Hová mentek? — kiáltott rá a bizalmiférfi.

— A Stellungba. Menázsit és faszolást viszünk.

— Vissza! Már nincs Stellung. Vége a háborúnak. Ha a tüzerek nem akarnak lejönni, dögöljenek meg.

Értelmetlenül néztek ránk.

— No gyerünk pajtás vissza!

— Nem jössz? Legurítunk!

— Ide a faszolást. A menázsit is.

Elszedtek tőlük mindent

— Most mehettek!

— Mondjátok nekik, hogy mi történt.

— Menjen a nyavalya! Veletek megyünk mi is.

Mindenkit lezavartak, aki szembejött. Nem kellett senkinek sokat magyarázni

— Nehány tiszt jött szembe, tisztelgést reklamáltak. Megverték a tiszteket. Egy nagy lókorház kommandánsa azt mondta a bakáknak, hogy gyávák, mert a békét éljenezték. Lelőkték a trágyagödörbe.

— Eviva la pácé! — kiabálták a falvakban az asszonyok és gyermekek.

Fehér zászlókat lobogtattak.

Egy faluban megálltunk.

— A táboriörsöket felállítani, nehogy megleljenek, — adta ki a parancsot a főbizalmi.

Egyetlen katona sem aludt egész éjszaka. A faluba vezető utak meg voltak szállva, a rendes készülség felállítva.

Éneklés, mulatós folyt egész éjjel. Vendégül láttuk a civileket, ami abból állott, hogy mi hoztunk enni és innivalót, ők pedig a vendégeink voltak. Jókedv töltötte meg a falut.

Aztán nagy és forgalmas állomásra ért az ezred. Megkezdődött a katonák bevaggonirozása. Hová megyünk? Haza! Az ezred föllázadt a háborúnak vége. Haza megy az ezred Magyarországra.

Vonat fut be a pályaudvarra. Csupa új, csukaszürkébe öltözött katona ugrál ki a vagonokból. Csajka a kezükben. Az ételes kondérok körül gyülekeznek.

— Új csapatot visznek a frontra! — jelenti lihegve egy baka.

— Vissza velük! — parancsolja a főbizalmi

A pionér őrmester jön futva.

— Mit csináljunk?

— Lefogod a tiszteket.

— És a legénység?

— Valami szláv nyelven beszélnek.

— Közéjük kell menni! Felhívni őket a csatlakozásra! Ha nem hallgatnak a jó szóra, megrohanni és lefegyverezni.

Egy szakasz pionér körülfogta a tisztí vagont. Az őrmester bement néhányadmagával. A tisztek egy része aludt, a többi egy térkép fölé hajolva tanácskozott. Az Assiágóra voltak irányítva, hogy leverjék a föllázadt ezredet.

— Föl a kezet! — emelte rájuk fegyverét az őrmester. — Senki ne mozduljon! Önök foglyok.

A kapitány revolveréhez kapott. Abban a pillanatban egy lövés dördült el a vagon folyosóján. Az

alvó tisztek felugráltak. Meglepetten, bután néztek az ajtók előtt álló pionérokra.

— Mi ez?

— Senki ne mozduljon!

A tisztek kérdően néztek egymásra. Semmi kedvük sem volt az ellenállásra.

— Nichts zu machen! — mondták lemondóan.

Az új ruhába öltözött bakák akkor már a tisztikör körül álltak a békét éljenezték.

— Nech zije mier! Dosf bolo! Nech zije samostatnosf národi! Nech zije Republika! — Csehek voltak! A kiáltások zűrzavarába bele-bele csengett egyik 'Eviva la pace! Hoch dér Friede! Éljen a Béke!

Minden nemzetbe! i a maga nyelven éljenezte a békét. Valami nagyszerű részegség volt mindenkiben.

Lázadók, foglyok, nők, gyermekek összekeveredve, egymást ölelgetve kiabáltak: Éljen a béke! Hoch dér Friede! Nech zije mier! Eviva la pace!

Az új zászlóalj tisztjei megadták magukat. Leszedték csillagjaikat, látták, hogy a mi tisztjeinknek nincsenek már csillagjaik.

A lázadó ezred most majd folytatja az útját. Megy haza. De viszi magával a lefegyverezni jött zászlóaljat, melyet lefegyverzelt.

Az új zászlóalj legénysége a mienkkel keverve kerültek a vonatokba és úgy indultunk tovább haza felé.

— Három halottunk van! — jelentette szomorúan egy baka.

— Hogy, hogy?

— Feltörték az élelmiszerraktárt, beverték a rumos hordó fenekét és agyonitták magukat. Az egyik fejjel esett a rumba.

Ment a vonat velünk. A mozdonyon: a mozdonyvezető, a fűtő. Ég a tűz a kazánban, dohog a nagy gép.

Az állomások táblái leverve heverték a földön. Az állomás épülete feldúlva. A katonák énekelnek. Az egész vonat énekel, tombol. Az emberek nem tudják, mit csináljanak örömükbe.

Megálltunk egy nagy vasúti csomó ponton. Szlovéniában feküdt ez a nagy állomás.

Áll a vonat. Megmozdul a mozdony, elmegy. — Semmi! Bizonyosan vizet vesz a mozdony.

De a mozdony nem áll meg. Egyre sebesebben és sebesebben el tőlünk a mozdony.

A mozdonyvezető, aki szlovén ember volt, eltűnt valamerre a mozdonnyal. Hazament.

Hát velünk most mi lesz?

Mozdonyt és mozdonyvezetőt kell szerezni.

Hosszas keresés után fogtak is egy mozdonyt az itatónál. De a mozdonyvezető arra hivatkozott, hogy ő otthon van és nem hajlandó kimozdulni. Örül, hogy nem kell tovább mennie. Még magas pénzösszegért sem volt hajlandó tovább vinni bennünket.

Tanáctalanul néztünk egymásra. Ki gondolt volna erre? Most szépen megakadtunk. Az állomás épületéből káromkodva jött ki egy olajos ruhájú ember.

— Mi baj komám? — szólította meg az őrmester.

— Járandóságom van és nem akarják kifizetni.

— Mi vagy?

— Mozdonyvezető.

— Ne törődj vele. Hazaviszel bennünket. Mennyi jár neked? Megfizetjük. A mozdonyvezető befogta gépét vonatunk elé, tovább mentünk. A mozdonyvezető is örült, mert hazajuthat, járandóságát is megkapta. Két baka felváltva fűtötte a mozdonyt.

Hűvös és nyirkos volt a hajnal. Csönd. A bakák aludtak a hosszú vonatban. A vagonok előtt két-három baka sétált feltűzött szuronnal, álmosan. Bizonytalanul lépkedtek.

— Régen állunk?

— Jó régen.

— Mióta?

— Még az este megálltunk.

— Hát miért nem megyünk tovább.

— A nyavalya tudja. Azt mondják vonat van előttünk.

— A bakák mind alszanak⁹

— Valamennyi vagonban alszanak

— Mi a fene?

— Olyan muri volt itt az éjszaka, hogy csuda. Ide nézz!

Benéztem a vagonokba. Egymás hegyén-hátán aludtak a katonák. Szanaszét dobált lakcipők, ruhák, női ingek, üres boros, pezsgős, keserű vizes üvegek, női kalapok, generális tollas csákók, csizmák hevertek a vagonokban. Valóságos zsidópiac szörnyű rendetlenségben.

Az egyik vagon ajtaját hirtelen felrántotta az egyik baka: kidugta mesztelen ülepét és csinált a világra.

— Mi történt veletek?

— Haj pajtás, olyan lakodalmat csaptunk az éjszaka, hogy ilven még nem volt.

— Beszélj hát!

— Megálltunk. Velünk szemben egy vonat állott. A vagonokat feltörtük. Volt ott minden. Zabáltunk, ittunk bort, pezsgőt, rumot, snapszot.

— Meg keserűvizet.

— Mit?

— Keserűvizet.

— A frász látott a sötétben. Üveg-üveg. Most aztán egyre kellett kapkodni a nadrágot.

— No, ti a legszebben fejezitek be a háborút.

A baptista ezredorvosnak kellett a nienázsit kiosztás előtt megizlelni. Ez a fellázadt katonák rendelkezése volt. Az éjszakai mulatozás után alkoholgőzös katonák nagy tolongással fogták körül a katlanokat. Egy katona véletlenül meglökte a baptista orvost

— Részeg disznó! — ordított a bakára.

A baka elment.

Jókedvű megjegyzések között osztották szét a menázsit. Már senki sem gondolt a lehordott bakára. De az egyszerre csak ott volt, kezében fegyverrel a főorvos elé ugrott:

— Ki a részeg disznó?

Ráfogta fegyverét a főorvosra.

Éppen a baka háta mögött álltam, elkaptam, elütöttem irányából a fegyvert, mely abban a pillanatban elsült. A bakát társai lefogták. Amikor a főorvos ijedtségéből magához tért, könnyes szemekkel köszönte, hogy megmentettem.

— Így áll bosszút az az ember, akit ön a halálba akart kergetni. Emlékszik a halálszakaszra?

Teljesen összeroppant. Azontúl mint az árnyékom, folyton követett, hogy kiengeszteljen.

— Milyen gonosszá tette az embert a háború! — mondta egyszer.

De nem a maga gonoszságaira gondolt, hanem a bakáéra, aki agyon akarta őt löni.

Egy vonat futott be. A vasutasok leugrálnak a vonatról. Pár perc alatt talpon volt az ezred.

A vonat elindult. Újabb vonat jött szembe. A vasutasok újságokat hoztak. Végre újságok. Mi van az újságokban?

— Kitért a forradalom Pesten!

Forradalom!

Egyszerre felsóhajtott mindenki. Ez a hír lekapta rólunk a kínzó bizonytalanságot. Mert senki sem tudta: mire megyünk haza? Mi várja otthon a fellázadt ezredet. Csak nagy elszántságunkkal tudtuk leplezni a nyugtalanságot. De a nagy kérdőjel ott volt valamennyiünk lelkében. Nem tudtunk tőle szabadulni. Csak nem akartunk vele foglalkozni! Rá gondolni sem akartunk!

Forradalom!

A lidércnyomásnak vége. Felszabadultunk.

Minden állomáson újabb és újabb hírek

— Győzött a forradalom!

Minden állomáson búcsúztunk. Minden állomáson kevesebben maradtunk. A katonák haza mentek.

Az egyik állomáson egy öreg népfelkelő két lesóványodott lovat vezetett le a vagonból. Aztán egy rozoga szekeret cibált ki és eléje fogta a lovakat

— Mit csinálsz komám? — kérdeztem a pajtasomat

— Hazaviszem ezt a két jószágot. Vigyáztam rájuk eddig, összeszoktunk. Megmaradtunk. Maradjunk hát meg most már egymásnak. Legalább a két fiam helyett lesz kivel dolgoznom. Szép két szál gyerek. Megette mindakettőt a háború. Gyű! Gyű, te né! Gyű!

Otthon meséltem két kis gyermekemnek a háborúról.

— Apám! — mondták a kicsinyek: — Ne legyen soha, soha többé háború!

Vége.